

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DE İNGİLİZ
PROPAGANDASI VE ÖZEL OPERASYONLAR DAİRESİ
(SOE) YAPILANMASI

Yüksek Lisans Tezi

Tugay Arslan

Ankara-2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DE İNGİLİZ
PROPAGANDASI VE ÖZEL OPERASYONLAR DAİRESİ
(SOE) YAPILANMASI

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı

Tugay Arslan

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Çağla Derya Tağmat

Ankara-2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DE İNGİLİZ
PROPAGANDASI VE ÖZEL OPERASYONLAR DAİRESİ (SOE)
YAPILANMASI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Çağla Derya Tağmat

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi

.....

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

1815 Viyana Kongresi ile Avrupa’da başlayan barış dönemi yüzyılın sonlarında Almanya ve İtalya’nın İngiltere karşısına önemli birer güç olarak çıkmasıyla dengeleri bozmuştur. Bu dengenin bozulması Avrupa’da başlayıp tüm dünyaya yayılan bir Umumi Harbin yaşanmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonunda da 1919 Paris Barış Konferansı ile oluşturulmaya çalışılan yeni düzen verimli olmamış ve 1939’da yeni bir savaşın başlamasına neden olmuştur.

Diğer yandan sanayi, teknoloji ve bilimde yaşanan gelişmeler savaşlarda kullanılan yöntemleri değiştirmeye başlamıştır. Özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve savaşların sadece meydan savaşı olarak kalmayıp sivilleri de hedef almasıyla propaganda, istihbarat ve sabotaj gibi cephe gerisi faaliyetler önem kazanmaya başlamıştır. İlk olarak Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere ve Almanya arasında yaşanan propaganda savaşları Birinci Dünya Savaşıyla diğer ülkelere ve bölgelere yayılarak devletlerin bu konu ile ilgili yapılanmaya gitmelerine yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda etkin bir cephe gerisi yapılanmasına giderek önemli faaliyetlerde bulunan İngiltere, Versailles ve Milletler Cemiyeti düzenine güvenerek, bu faaliyetler ile ilgili çalışmalarını ikinci plana atarak kurulan statükoyu korumaya önem vermiştir. Ancak 1930’lar itibariyle Almanya, İtalya ve Japonya gibi devletlerin revizyonist politikalar izleyerek statükoyu tehdit etmesi İngiltere’nin cephe gerisi faaliyetlerine tekrar önem vermesine sebep olmuştur.

1941 yılında Almanya’nın Yunanistan’ı kısa süre içinde işgal ederek Mihver nüfuz alanı haline getirmesi uzun sürmemiş ve birçok Balkan ülkesinin Almanya’ya teslim olmasıyla, Balkanlar’da Mihver egemenliği hâkim olmuştur. Ortadoğu ve Balkanların kesiştiği stratejik öneme sahip Türkiye’nin olası Alman işgaline karşı örgütlenmesini sağlamak amacıyla, İngiltere’nin bakanlıkları bünyesinde propaganda, sabotaj ve istihbarat birimleri Türkiye’de faaliyetlerine başlamıştır. Bu örgütler içerisinde Özel Operasyonlar Dairesi (*Special Operations Executive/SOE*) İngiltere adına önemli işlere imza atmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, İngiltere, İstihbarat, Özel Operasyonlar Dairesi, Propaganda, Sabotaj, Türkiye

ABSTRACT

The period of peace that started in Europe with the 1815 Congress of Vienna disrupted the balance of power in Europe with the rise of Germany and Italy as a power at the end of the century. The deterioration of this balance led to a World War that started in Europe and spread all over the world. At the end of the First World War - the 1919 Paris Peace Conference - the balance that could not be established caused a new war to start in 1939.

The developments in industry, technology and science have begun to change the methods used in wars. Particularly, with the widespread use of mass media and the fact that wars are not only a field war but also target civilians, behind-the-line activities such as propaganda, intelligence and sabotage have started to gain importance. For starters, the propaganda wars between Britain and Germany before the First World War, spread to other countries and regions with the First World War, causing the states to restructure on this issue. Britain, which carried out important activities by going to an effective behind-the-line structure in the First World War, gave importance to protecting the established status quo instead of these activities, relying on the order of Versailles and the League of Nations. However, as of the 1930s, the threat of the status quo by states such as Germany, Italy, and Japan by following anti-revisionist policies caused England to give importance to its back-front activities again.

It did not take long for Germany to invade Greece in a short time in 1941, and with the surrender of many Balkan countries to Germany, the Axis dominance prevailed in the Balkans. Propaganda, sabotage, and intelligence units within the British ministries started their activities in Turkey to organize against the possible German invasion of Turkey, which has strategic importance at the intersection of the Middle East and the Balkans. Among these organizations, the Special Operations Executive has done important work on behalf of the UK.

Keywords: England, Intelligence, Propaganda, Sabotage, Special Operations Executive (SOE), Turkey, World War II.

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, İngiliz propaganda yapılanması bünyesinde oluşturulan Özel Operasyonlar Dairesi -SOE- ve bu yapılanmanın Türkiye'deki faaliyetlerini konu alan bu çalışma, Türkiye'de gerçekleştirilen Türkçe ve İngilizce belge ve kaynakların araştırılması sonucunda kaleme alınmıştır. Araştırmamızın merkezinde İngiliz propaganda yapılanmasının bir parçası olan SOE ve örgütün Türkiye faaliyetleri yer almaktadır.

Bu çalışmada başta İngiltere Dışişleri Arşiv belgeleri olmak üzere pek çok İngilizce kaynak kullanılmıştır. Dolayısıyla propaganda gibi gizli servis birimlerinin faaliyetleri olan bu konu, İngiliz kaynakları öncelenerek araştırılmıştır. Bunda da şüphesiz ki Türkçe kaynaklardaki İngiliz gizli servislerinin yapılanması ile ilgili kaynak sayılarındaki yetersizlik önemli rol oynamıştır.

SOE özelinde Türkçe kaynaklarda bir araştırma yapıldığında, konuyla ilgili yok denecek kadar az kaynağa erişim sağlanmıştır. Dolayısıyla Türkçe kaynaklarda bu konuyla ilgili bir eksik hissedilmiş ve İngiliz propaganda birimi SOE'nin Türkiye faaliyetleri yüksek lisans tezi olarak çalışılmasının uygun ve yararlı olacağı düşünülmüştür. Diğer yandan SOE'nin propaganda faaliyetleri hususunda İngiltere'de de çok kapsamlı bir araştırmanın varlığının olmaması nedeniyle konunun tez çalışmasına uygun olacağı öngörülmüştür. Tez çalışmam esnasında benden desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme, ziyaret ettiğim kütüphanelerde bana yardımcı olan değerli çalışanlara ve Türk İnkılap Enstitüsü ailesine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bahsi geçen konunun araştırılması ve yazımı esnasında tez danışmanım Doç. Dr. Çağla Derya Tağmat'ın konuma olan ilgisi ve bu çalışmaya verdiği destek benim için çok kıymetlidir. Bu çalışmada benim kadar emeği bulunan ve benden zamanını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Çağla Derya Tağmat'a içtenlikle teşekkür ederim.

Ayrıca bu çalışmaya sağladıkları katkılar ve değerlendirmeleri ile bana yol gösteren ve tezin daha iyi bir hale gelmesinde katkı sağlayan tez savunmasındaki jüri

üyeleri Prof. Dr. Yasemin Doğaner ve Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'a da Őükranlarımı sunarım.

Tugay Arslan

2022-Ankara

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
A) Kavramlar	1
B) Araştırma Yöntemleri ve Kaynaklar	5

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ VE TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ	8
1.1. Lozan Antlaşması Sonrası Türk-İngiliz İlişkileri.....	8
1.2. Statükocu Dış Politika ve Müttefikliğe Giden Yol	12
1.3. İkinci Dünya Savaşı ve İngiliz Dış Politikası	23

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA PROPAGANDA SAVAŞLARI.....	31
2.1. İkinci Dünya Savaşı 'nda Bir Silah Olarak Propaganda	31
2.2. Mihver Devletlerinin Propagandaları.....	35
2.3. İngiltere Dışındaki Müttefik Devletlerin Propagandaları	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNGİLTERE'NİN TÜRKİYE'DEKİ PROPAGANDA SAVAŞLARI VE ÖZEL OPERASYONLAR DAİRESİ (SOE)	53
3.1. İngiliz Propagandası	53
3.2. İngiltere 'nin Propaganda Birimleri	60
3.3. Özel Operasyonlar Dairesi 'nin (SOE) Kuruluşu	69
3.4. Özel Operasyonlar Dairesi (SOE) Ortadoğu Bölge Merkezi	83
3.5. Özel Operasyonlar Dairesi (SOE) Türkiye 'de	85
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	106
EKLER.....	116

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

BBC: British Broadcasting Corporation

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivin

BEO: Bab-1 Ali Evrak Odası

bkz.: Bakınız

C.: Cilt

CAB: The Cabinet Papers (The National Archives of U.K.)

CID: Committee of Imperial Defence

COI: Central Office of Information

CPI: Committee on Public Information

CSS: Chief of the Secret Service

Çev.: Çeviren

DH.EUM: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye

DNB: Deutsche Nachrichten Büro

DSP: Directorate of Special Propaganda

DSR: Directorate of Science Resources

Ed.: Editör

EH: Electra House

HR.SYS.: Hariciye Nezareti Siyasi

HS: Historical Section

MI6: Millitary Intelligence Section 6

MIR: Millitary Intelligence Resources

MI7: Directorate of Military Intelligent Section 7

MO5: Millitary Operations Section 5

MO7: Millitary Operations Section 7

MOI: Minister of Information

NAZİ: Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi

No: Number (sayı)

NWAC: National War Aims Committee

PRC: Parliamentary Recruiting Committe

PWE: Political War Executive

s.: Sayfa

S.: Sayı

SIS: Secret Intelligence Service

SOE: Special Operations Executive

SO1: Special Operations Section 1

SO2: Special Operations Section 2

SO3: Special Operations Section 3

SS: Schutzstaffel

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Şb.: Şube

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

V: Zafer İşareti

Vol: Volume (cilt)

GİRİŞ

A) Kavramlar

İkinci Dünya Savaşı esnasında Müttefik grubun en güçlü üyelerinden biri olan ve Türkiye'yi savaşa çekmek amacıyla her türlü diplomatik girişimde bulunan İngiltere'nin bu yöntem dışında istihbarat ve propaganda yöntemini nasıl kullandığı ve gizli örgütlerini ne şekilde devreye soktuğunun incelendiği bu tezde, pek çok kavram kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak İngilizce kavramların yer aldığı bu tezde propaganda, istihbarat, sabotaj, gizli servis, ajan gibi kavramlar/terimler ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla bu kavramların açıklanması tezin daha açık ve anlaşılır bir hal alması açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın önemli bir parçası olan propaganda faaliyetleri, tarihin her döneminde farklı şekillerde etkisini her zaman göstermiştir. Çok yönlü bir yapıya sahip olan ve farklı araçlarla uygulanabilen propaganda, toplumsal hayatın birçok alanına etki etmekte ve toplumun fikirleri ve davranışlarının değişmesinde, yönlendirilmesinde ve etkilenmesinde önemli bir görev üstlenmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, savaş zamanlarında, siyasi değişim ya da dönüşüm süreçlerinde ya da kültürel etkileşimlerde kullanılarak, toplumla doğrudan bağ kurmak için oldukça etkili bir aygıttır.

Propaganda 20. yüzyıla kadar genellikle dini amaçlı kullanılmış, zaman içinde değişim göstererek siyasal boyut kazanmaya başlamıştır. Monarşi yönetimlerinin sona ermesi ve yerine milli egemenliğe dayalı devletler kurulmasıyla halkı etkilemede propagandanın önemi de artmıştır. 20. yüzyıl itibarıyla bu kavram daha çok haberlerin belirli bir amaca uygun olarak yönlendirilmesi şeklinde algılanmaya başlamıştır. Amaç ise propagandayı yapanın çıkarlarına uygun haberlerin ön plana çıkarılması, zarar verecek haberlerin küçültülmesidir.¹

Propaganda kelimesi köken olarak, üzüm asmalarının yayılımını hızlandırmak için bitkileri aşılama çabaları anlamına gelen Latince "propagare" kelimesinden gelmektedir. Zamanla "propagare" kelimesi düşüncelerin, inançların veya ilkelerin yayılmasını içeren, herhangi bir şeyi desteklemenin ve

¹ Philip M. Taylor, **British Propaganda in the Twentieth Century: Selling Democracy**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1999, s.5-11

popülerleştirmenin tüm yöntemlerini de ifade etmeye başlamıştır.² Propaganda Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük* adlı eserinde ise, “bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma” şeklinde tanımlanmıştır.³

Propagandanın ortaya çıkış süreci çok gerilere dayanmaktadır. Avrupa’daki mezhep savaşları sırasında kuzey ülkelerindeki egemenliğini Protestanlara kaptıran Roma Katolik Kilisesi, Papa XIII. Gregory döneminde, kaybettiği üstünlüğü tekrar tesis etmek amacıyla kardinaller komisyonu kurmuştur. Katolik olmayan ülkelerdeki hâkimiyetini sürdürmek ve güçlendirmek amacıyla -Hristiyanlığı keşfedilen yeni kıtalara da yaymak için de kullanılan- misyonerler yetiştirmek üzere 1622 yılında Papa XV. Gregory tarafından faaliyete geçirilen “*Sacra Congregatio de Propaganda Fide (İtikattın Yayılması için Kutsal Cemaat)*” bu tür görevleri üstlenecek genç rahipleri eğitmek için “*Propaganda Enstitüsüne (Collegium Urbanum)*” dönüştürülmüş ve bugünkü anlamıyla propaganda faaliyetlerinin temeli atılmıştır.⁴

Ancak 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar propaganda uygulamaları hakkında bilinen çok fazla veri yoktur. Napolyon Savaşlarının bitiminden 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar geçen süreçte Batı Avrupa’da hâkim olan geniş çaplı barış ortamında ulusal ve uluslararası ölçekte propaganda uygulamalarına duyulan gereksinim en az düzeyde olmuştur. Bu noktadan hareketle tarihsel olarak propagandayı, şiddetli tartışmaların güç kullanımına eşlik ettiği gerilim ve kargaşa dönemleriyle ilişkilendirmek daha doğru olacaktır. Yani propaganda ulusal düzeyde daha çok iktidar mücadelesinde gücü elinde tutmada veya güce sahip olmada, uluslararası düzeyde ise ulusal çıkarları gözeterek evrensel gücü elinde bulundurmaya yönelik olan uygulamalarda yardımcı bir olgu olarak kullanılmıştır.⁵

² Edyta Łyzwa, “*Press Propaganda as a Tool of Social Communication –The Historical Perspective*”, **Scientific Papers of Silesian University of Technology Organisation & Management Series**, Sayı: 139, 2019, s.279.

³ **Türkçe Sözlük**, C-1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 1628.

⁴ Terence H. Qualter, “*Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi*”, Çev. Ünsal Oskay, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 35, 1980, s. 255-256.

⁵ David Welch, **Propaganda, Power and Persuasion: From World War I to Wikileaks**, London, I.B. Tauris, 2014, s. 4-5.

Propagandayı çeşitleri bakımından beyaz propaganda, gri propaganda ve kara propaganda olarak üç temel gruba ayırmak mümkündür.⁶ Beyaz propaganda kaynağı belli ve açık olan, verilmek istenen mesajın doğrudan verildiği türdür. Diğer tür olan gri propagandada ise puslu bir hava hâkimdir. Yapılan propagandanın ne kaynağı bellidir ne de doğruluğu veya yanlışlığı ispat edilebilmektedir. Temel türlerden kara propaganda ise ahlaki olmayan değerlerle kaynağının saptırılarak hile, entrika, yalan, iftira, fitne, sinsilik ve sahte delil gibi yöntemler kullanarak karşı tarafın inandığı değerleri yıkmayı amaçlamaktadır.⁷ Propaganda, insan ilişkilerinin ve etkileşimini olduğu her dönemde kendisine çeşitli alanlarda yer bulmuş ve bulmaya devam etmektedir. Bu kavram sosyoloji, felsefe, psikoloji, tarih ve siyaset gibi ana bilimsel alanlarla etkileşim halinde olmuştur. Özellikle fiziksel müdahalenin yerini daha çok bürokrasi, medya ve basın gibi sözlü müdahalenin aldığı 20. yüzyıl itibariyle propaganda artık bir savaş silahı olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁸

Konusu bakımından propagandayı oluşturan kavramlar ise siyasal, askeri ve kültürel propagandadır. Siyasal propaganda genel olarak bir siyasi partinin seçimlerde iktidarı ele geçirme doğrultusunda uyguladığı faaliyetler olarak tanımlanabilir. İktidarın kazanılması yanında devamlılığının sağlanmasında da etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. İktidar sahipleri propagandayı etkin bir şekilde kullanarak halkın fikirlerini değiştirmeye ve kendi ideolojilerini aşılarmaya yönelik politikalar üretmektedirler. Bu bağlamda Adolf Hitler'in iktidara gelmesini büyük ölçüde siyasal propagandaya bağlamak mümkündür.⁹ Hitler, Nazi propagandaları ile halkın büyük bir kısmını arkasına alarak insanlığı bir dünya savaşına sürüklemiştir.

20. yüzyıl başlarında propaganda faaliyetleri, haberleşme ve basın alanının tamamen dışında, bağımsız bir niteliğe bürünmüştür. Barış dönemlerinde müttefik ve dost devletlerin kamuoylarını etkileme aracı haline getirilmiştir. Savaşta ise açıklanan görevleriyle birlikte muharebe alanlarının ve cephe gerisinin belirlenen

⁶ Beyzade Nadir Çetin, *Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 24, 2014, s. 243.

⁷ Derya Atas, *Psikolojik Savaş: Propaganda ve Meşrulaştırma Stratejileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2019, s.52-53.

⁸ Koray Sevindi, *Sovyet Propaganda Animasyonları*, İstanbul, 2021, Urzeni Yayınevi, eBook, s.23.

⁹ Mustafa Karaca, Caner Çakı, *İletişim ve Propaganda*, Eğitim Kitapevi, Konya, 2018, s. 95-96.

amaçlar doğrultusunda hedef kitle sayılarak yanıltma ve kışkırtma gibi görevleri üstlenen “harp propagandası” hizmetleri örgütlenmeye başlanmıştır.¹⁰ Birinci Dünya Savaşı ile birlikte propaganda artık bir savaş aracı anlamı kazanmıştır.¹¹ O zamana kadar dünyanın gördüğü kitlesel savaşların ilki olan bu savaşta ülkeler, yaptıkları propaganda doğrultusunda bir taraftan kendi halklarının savaşı kazanacaklarına dair inancını ve savaşa desteklerini canlı tutmaya çalışırken, diğer taraftan da karşı tarafı suçlu ilan ederek kendilerinin haklı olduklarını ispatlama yoluna gitmişlerdir. Böylelikle uluslararası alanda destek kazanmayı hedeflemişlerdir.

Bu araştırmada sıklıkla kullanılan propaganda teriminin dışında, “istihbarat”, “sabotaj” ve “ajan” gibi kavramlar da yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

İstihbarat, Türk Dil Kurumu tarafından basılan Türkçe Sözlükte, “*yeni öğrenilen bilgiler, haberler, bilgi toplama, haber alma, duyum*” şeklinde tanımlanmıştır.¹² Milli İstihbarat Teşkilatı’nın resmi internet adresinde yer alan yazı da istihbaratın oluşumu, “*İngilizce ve Fransızcada “Intelligence” kelimesi ile ifade edilen ve anlamı “akıl, zekâ” olan istihbarat kelimesinin Türkçe’de sözlük anlamı haber almadır. Ancak, istihbarat terminolojisinde haber, sadece işlenmemiş bilgiyi ifade eder. İstihbarat ise, devlet tarafından belirlenen ihtiyaçlara karşılık olarak çeşitli kaynaklardan derlenen haber, bilgi ve dokümanların işlenmesi sonucu elde edilen üründür.*” şeklinde tanımlanmıştır.¹³

Fransızca kökenli “sabotaj” kelimesi ise “*baltalamak, yıkmak, tahrip etmek ve kullanılır durumdan çıkarmak*” anlamına gelmektedir.¹⁴ Fransızca kökenli olan “ajan” kelimesi ise “bir devlet veya kuruluşun gizli amaçları için çalışan kimse, casus, dil avcısı, çaşıt” anlamına gelmektedir.¹⁵

Diğer taraftan bu terim ya da kelimelerin dışında bu çalışmada sıklıkla İngiliz istihbarat birimlerinin isimlerine de yer verilmiştir. Bu isimler, İngiliz istihbaratının

¹⁰ Servet Avşar, “Birinci Dünya Savaşı’nda Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti”, **Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi**, Sayı: 14, 2003, s. 66.

¹¹ Sezer Akarcalı, **2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 52.

¹² **Türkçe Sözlük**, s.989

¹³ Millî İstihbarat Teşkilâtı, İstihbarat oluşumu. <https://www.mit.gov.tr/isth-olusum.html>. (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2021)

¹⁴ **Türkçe Sözlük**, s. 1672.

¹⁵ **Türkçe Sözlük**, s. 46.

karmaşık yapısına bağlı olarak ilk bakışta anlaşılması güç gibi görünse de tablolar ile daha açıklayıcı olmasına çalışılmıştır. Bu istihbarat birimleri tez içinde Türkçe ve İngilizce isimlerine ek olarak kısaltmalarıyla da kullanılmıştır. Bu kısaltmalara tezin başında bulunan kısaltmalar kısmında yer verilmiştir.

B) Araştırma Yöntemleri ve Kaynaklar

Çalışmada sosyal bilimlere özgü araştırma teknik ve yöntemleri uygulanmıştır. Öncelikle tezin konusu belirlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda "Türkiye'de İngiliz Propagandası ve Özel Operasyonlar Dairesi (SOE) Yapılanması" başlıklı teze ilgili olarak öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Bir nevi hazırlık aşaması da sayılan söz konusu tarama esnasında İkinci Dünya Savaşı esnasında İngiliz propaganda, istihbarat ve sabotaj birimlerinden Özel Operasyonlar Dairesi'nin (*Special Operations Executive/SOE*) Türkiye'deki faaliyetleri ile ilgili olarak veri sağlama konusunda birtakım zorlukların yaşandığını söylemek mümkündür. Öncelikle İngiliz faaliyetlerinin araştırılması, istihbarat sisteminin karmaşık yapısının anlaşılır bir şekilde anlatılmaya çalışılması ve kaynaklara ulaşma konusunda yaşanan zorluklar bu tezin önemli açmazları arasında yer almıştır. Diğer yandan araştırma konusu olan SOE'nin gizli bir oluşum olması kaynaklara ulaşmak konusunda da bazı sıkıntılar yaratmıştır. Bu noktada da elbette ki süreli yayınlarda herhangi bir bilgiye rastlanmaması konu hakkında yapılan araştırma evreninin daraltılmasına yol açmıştır.

Bu bağlamda, bu tezin konusunun İngiltere ve dolayısıyla Türkiye olması, her iki ülkeye ait birinci el kaynaklar ve araştırma eserlerinin kullanımını zorunlu kılmıştır. Bu yüzden İkinci Dünya Savaşı, propaganda, istihbarat, sabotaj, İngiltere odaklı olarak araştırılırken, propaganda, istihbarat ve sabotaj konularının incelenmesinde Türk ve İngiliz kaynaklarından faydalanılmıştır.

Çalışmanın literatür tarama aşaması, altı aylık bir süre zarfında Türkiye'de tamamlanmıştır. Bu süre zarfı içinde Milli Kütüphane, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Kütüphanesi, Atılım Üniversitesi Kütüphanesi, Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Kütüphanesinde incelemeler yapılmıştır. Ayrıca bu araştırmada T.C. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, TBMM Açık Erişim Sistemi ve İngiliz

Dışışleri Bakanlığı Devlet Arşivi (National Archives Cabinet Papers) gibi merkezlerden temin edilen kaynaklar da çalışmaya zenginlik katmıştır.

Bu araştırmada makale ve tezlere ulaşmak adına Dergi Park ve Ulusal Tez Merkezi'nin dijital sistemleri kullanılarak kaynak çeşitliliği sağlanmıştır.

Taramadan sonra diğer aşama olan tasnif ya da sınıflandırma aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada ulaşılan kaynaklar arşiv belgesi, birinci el kaynak ve ikinci el kaynak şeklinde tasnif edilmiştir. Bir diğer tasnif ise kaynağın diline göre yapılmıştır. Bu bağlamda Türkçe ve İngilizce kaynaklar belli bir sırayla ele alınmıştır. Sonra kaynaklar tezde oluşturulan bölümlere göre sıralanmıştır.

Tasniften sonra elde edilen kaynaklar analiz edilmiştir. Söz konusu aşamada her türden kaynak okunmuş ve notlar düşölerek elde edilen bilgiler sistematik şekilde kullanmıştır.

Tahlilden sonra kaynaklar ve bu kaynaklardan elde edilen bilgiler iç ve dış tenkide tabi tutulmuştur. Böylece verilerin güvenilirliği ve geçerliliği test edilmiştir.

Daha sonra da sentez ya da terkip aşamasına geçmiştir. Bu aşamada metin derli toplu hale getirilmiş ve bölümler şekilde yazımı sağlanmıştır.

Kullanılan temel Türkçe kaynaklardan biri Servet Avşar'ın *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası* adlı eseri olmuştur. Eser özellikle İngiliz istihbarat ve propaganda yapılanması araştırmasında fayda sağlamıştır. Diğer yandan bahsedilen kaynak yetersizliği İngiliz gizli servislerinin yapılanmasında da karşımıza çıkmıştır. Ancak bu eser vasıtasıyla bir nebze olsun konudaki kaynak yetersizliği giderilmeye çalışılmıştır.

Daha önce de bahsedildiği üzere Türkçe kaynakların yetersizliği İngilizce kaynaklara başvurmayı zorunlu kılmıştır. Tez çalışmasına kadar katkı sağlayan diğer önemli kaynak Mark Seaman'ın editörlüğünde kaleme alınmış olan *Special Operations Executive: A New Instrument of War* adlı kitabı olmuştur. Mark Seaman'ın bu eseri pek çok aşamada yine sıklıkla başvurulmuş bir kaynak olmuştur.

Bu tez için önem taşıyan bir diğer İngilizce kaynak da Fredric Boyce'a ait *SOE: The Scientific Secrets* adlı eserdir. Eser SOE'nin propaganda, istihbarat ve sabotaj faaliyetlerinde kullanacağı özel araç gereçlerin üretimi ve geliştirilmesi

konusunda bilimsel araştırmaları ve çalışmaları aktarmaktadır. Dolayısıyla SOE'nin faaliyetlerinde kullanmış olduğu envanterleri araştırmada eser oldukça faydalı olmuştur.

Konunun gizli servisler ile ilgili olması ve kaynakların çok sınırlı olması araştırmada en zorlayıcı durum olmuştur. Bu noktada çalışma elden geldiği ölüde arşiv belgeleriyle desteklenmeye çalışılmıştır. Özellikle SOE'nin kuruluş aşaması, Balkanlarda ve Türkiye'deki faaliyetleri konusunda İngiliz arşiv belgeleri yol gösterici olmuştur.

Diğer yandan tez içerisinde yer alan propaganda amaçlı kullanılan bazı film, gazete ve dergiler orijinal isimleriyle verilmiştir. Böylelikle alışma, görsel materyaller ile de desteklenmiştir.

Diğer bir sorunsal da tez içinde çok fazla İngilizce isim ve kısaltmanın kullanılmış olmasıdır. Özellikle İngiliz İstihbaratındaki i içe geçmişlik bu kuruma bağlı alt birimlerin isimlerinin tez içinde önce Türkçe ardından İngilizce isimleri ve kısaltmalarının verilmesiyle çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu aşamada izlenen yöntem önce Türkçe isimin verilmesi ardından parantez içinde İngilizce tam isminin ve ardından kısaltmasının yazılması şeklinde uygulanmıştır. Kullanılan kısaltmalar tezin ilk sayfalarında yer alan Kısaltmalar kısmında da belirtilmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi konunun İngiltere özgü olması ve bahsi geçen kurumun gizli olması İngiliz gazetelerinde konuyla ilgili bir bilgi edinmeyi kısıtlamıştır. Bu erevede Türkçe anılar ve gazeteler taranmış ve elde edilen bilgiler teze yansıtılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ VE TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ

1.1. Lozan Antlaşması Sonrası Türk-İngiliz İlişkileri

20. yüzyılın ilk küresel savaşı olan Birinci Dünya Savaşı, sonuçlarıyla pek çok ülke üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Şüphesiz bu etkilerden en önemlisi de Osmanlı Devleti üzerinde yaşanmış, bu büyük savaş sonrasında diğer mağlup merkezi imparatorluklar gibi, Osmanlı Devleti de tarih sahnesinden çekilirken, TBMM Hükümeti önderliğinde içe ve dışa karşı yürütülen, egemenlik ve bağımsızlık mücadelesi sonunda yeni bir devlet kurulmuştur. Bu arada Savaş sonrası Türklere dayatmaya çalışılan Sevr Antlaşması yerine de eşit diplomasinin ön planda tutulduğu ve Türk heyetinin de büyük gayretleriyle devam eden Lozan Konferansı¹⁶ sonunda, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır.¹⁷

Lozan Barış Antlaşması Türkiye'nin uluslararası düzeyde tanınmasının yanı sıra, Türkiye'nin sınırlarının belirlenmesi, kapitülasyonların kaldırılması ve homojen bir ulus devlet yaratılması açısından pek çok önemli karara imza atılmış bir antlaşmadır.

Lozan Barış Antlaşması ve sonrasındaki dönem, Türk – İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönemin habercisi olarak değerlendirilebilir. Zira konferans esnasında Türk heyetini en çok zorlayan devletlerden biri İngiltere olmuştur. Tüm bunlara rağmen Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra Türkiye Lozan'da çözümlenemeyen sorunlara odaklanmış, hatta Lozan'dan kaynaklanan çeşitli açmazlara da kapı aralamak adına adımlar atmaya başlamıştır. Bu açmazların başında ise Türk – İngiliz ilişkilerinde önemli yeri olan Musul sorunu, diğer adıyla Türkiye-Irak sınırı sorunu gelmektedir.¹⁸

¹⁶ Lozan Konferansı ile ilgili olarak bkz., Cemil Bilsel, **Lozan II. Cilt**, İstanbul, 1933; Ali Naci Karacan, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1943; Seha Meray, **Lozan Konferansı Tutanaklar Belgeler**, VIII cilt, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969; Ayrıca Lozan Konferansı'nda Türk Heyeti ile ilgili detaylı bilgi için bkz., Temuçin Faik Ertan, "Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi Temsil Sorunu", **Atatürk Yolu Dergisi**, 2013, 61-76;

¹⁷ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 77.

¹⁸ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1984, s.366.

Nitekim İngiltere'nin, 13 Ekim 1923'te Türkiye'nin resmen başkenti ilan edilen Ankara'ya, büyükelçisini göndermeyip, İstanbul'da bulunmasında ısrar etmesi bunun en açık örneği olmuştur. Bununla birlikte Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması, Türk-İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmüştür. Ancak yine de iki devlet arasındaki ilişkilerin, tümüyle normal dönmesi için biraz daha beklenmesi gerekmiştir. Çünkü İngiltere, yeni Türkiye Devleti ile eşit ilişkileri bir süre daha yadırgamıştır.¹⁹ Musul Sorunu Türk-İngiliz ikili görüşmeleri ile çözümlenmek üzere daha sonraya bırakılmıştır.

Türkiye ile Irak arasındaki sınırın belirlenmesi konusu, Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girişinden başlayarak dokuz aylık bir süre içinde Türkiye ile İngiltere arasında mütareke yoluyla saptanması kararlaştırılmıştır.²⁰ Öngörülecek süre içinde iki hükûmet arasında bir anlaşmaya varılamazsa, konu Milletler Cemiyeti'ne götürülecektir. Sınırın kesinleşmesi aşamasında, Türk ve İngiliz hükûmetleri, geleceği bu karara bağlı olan toprakların şimdiki durumunda herhangi bir değişiklik yapacak nitelikte hiçbir askerî ya da başka bir harekâta bulunmamayı karşılıklı olarak yükümleneceklerdi.²¹

Lozan Antlaşması'nın imzalanması sonrasında, dokuz aylık süre içerisinde Türk ve İngiliz hükûmetleri tarafından adımlar atılmış ve diplomatik görüşmeler 19 Mayıs 1924 tarihinde başlamıştır. 19 Mayıs 1924 tarihinde toplanan Haliç Konferansı'na Türk Hükûmeti adına Ali Fethi Bey, İngiliz hükûmeti adına Irak yüksek komiseri Sir Percy Cox katılmıştır. Her iki taraf da Musul üzerindeki hak iddialarına devam etmiştir. Ancak bu iddialar birkaç değişikliklerle konferansa gelmiştir. Türk tezine göre; Süleymaniye, Kerkük ve Musul'un Türkiye'ye bırakılması halinde bölge petrollerinden İngiltere'ye pay verilmesi gerektiği savunulmuştur.²²

İngiliz tezi ise bahsi geçen bölgeye ek olarak Hakkâri ilinin de sınırlara dâhil edilip Nasturi hâkimiyetine bırakılması yönünde olmuştur.

¹⁹ Ömer Kürkçüoğlu, **Mondros'tan Musul'a Türk – İngiliz İlişkileri**, İmaj Kitapevi, Ankara, 2006, s. 350.

²⁰ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014, 360-361

²¹ İlhan Uzgel, “*Batı Avrupa'yla İlişkiler*”, **Türk Dış Politikası C-1**, ed. Baskın Oran, İstanbul 2020, İletişim Yayınları, s. 262.

²² Fuat Bozyel, **Türk Dış Güvenlik Politikasında İngiltere**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2021, s. 213-214.

Bu durum, İngilizlerin konferansı çıkmaza sokarak, üzerinde büyük bir etkiye sahip oldukları Milletler Cemiyeti'ne götürüp, elini güçlendirmek istemesi şeklinde yorumlanmıştır. İngiltere'nin bölgede iddia ettiği yeni haklar neticesinde Musul konusunda bir pazarlık ortamı oluşturmak istediğini söylemek mümkündür. Ancak bu durum Türk Heyeti tarafından reddedilmiştir. 5 Haziran 1924'te konunun Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesi kararı alınmıştır.²³

Konunun Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesinden bir süre önce, 7 Ağustos 1924 tarihinde Hakkâri ve çevresinde İngiliz destekli bir Nasturi İsyanı'nın çıkması Türk Hükümetini zor duruma düşürmüştür. Ancak, 14 Ağustos 1924 tarihinde bölgeye gönderilen Cafer Tayyar Paşa 26 Eylül 1924 tarihinde isyanı kesin olarak bastırmıştır.²⁴

Milletler Cemiyeti Musul Sorununu görüşmek üzere 20 Eylül 1924 tarihinde yeniden toplanmıştır. Türkiye henüz Milletler Cemiyeti'ne üye olmaması sebebiyle, Ali Fethi Bey başkanlığında bir heyet tarafından temsil edilmiştir.²⁵ Türk Heyetinin tezi, bölgede bir halkoylaması yapılması yönünde olmuş ancak bu talep reddedilmiştir. Bu talebin reddedilmesinde öne sürülen gerekçelerden biri, bölge halkının kendi geleceğini tayin etmek konusundaki yetersizliği olmuştur.²⁶ Başka bir deyişle Milletler Cemiyeti, bölge halkını, kendi geleceklerini tayin etmekten aciz olarak nitelemiştir.

Milletler Cemiyeti, öne sürülen tezlerden sonra, bölgeye bir heyet gönderme kararı almıştır. Bu kararın alınmasında çeşitli konuların etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar arasında, Milletler Cemiyeti üzerindeki İngiliz etkisi ve Türkiye'nin Cemiyete üye olmaması söylenebilir. Dolayısıyla konu ile ilgili olarak Milletler Cemiyeti'nin devreye girmesi Türkiye'nin elini zayıflatmaya başlamıştır.

Oluşturulan Üçlü Komisyon/Milletler Cemiyeti Musul Sorunu Komisyonu'nun başkanlığına Macar asıllı Kont Teleki getirilmiştir. Komisyonun

²³ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2014, s. 71-72.

²⁴ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması**, Yurt Yayıncılık, Ankara, 1981, s. 110-113.

²⁵ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.360.

²⁶ Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s. 312-313.

Irak'ta incelemeler yaptığı sırada ise İngiltere, Türk-Irak sınırında çatışmalara sebep olacak girişimlerde bulunmuştur. İngiltere'nin bu tutumu ve mevcut durumu koruma gerekçesiyle Komisyon, 29 Ekim 1924 tarihinde "Brüksel Hattı" adı verilen geçici bir sınır hattı belirlemiştir. Komisyon, önce Londra'da, sonra da 4 Ocak 1925'de Ankara'da temaslarda bulunduktan sonra, 16 Ocak 1925'de Bağdat ve Musul'da incelemelerine başlamıştır. Hazırlanan rapor 16 Temmuz 1925'de Milletler Cemiyeti'ne sunulmuştur. Raporda, Musul sorunu hakkında coğrafi, ırki, iktisadi ve siyasal sonuçlar belirtilmiştir. Özele raporda, coğrafi sınır olarak "Brüksel Hattı" ve bu coğrafyada Kürt halkının çoğunlukta olduğunu saptamış, ayrıca Türkiye ve Irak arasında bir iktisadi anlaşmanın yapılması gerektiği belirtilmiştir. Siyasal sonuç olarak ise Irak'taki manda yönetiminin 25 yıl daha uzatılması ve Musul Vilayetinde yaşayan Kürt halkına yönetsel ve kültürel haklar verilmek şartıyla Musul'un Irak'a bırakılmasını tavsiye etmiştir. Bu iki şart yerine getirilmez ise Musul Vilayetinin Türkiye'ye bırakılmasının uygun olacağı belirtilmiştir. Milletler Cemiyeti Meclisine sunulan Komisyon raporuna Türkiye'nin itiraz etmesiyle Milletler Cemiyeti 19 Eylül 1925'te konuyu Milletlerarası Daimi Adalet Divanına taşımıştır. Ancak Türkiye bu Divan'a "siyasal bir sorunun hukuki yoldan çözümünün olanaksızlığı" gerekçesiyle katılmamıştır. Divan, "Taraflar Lozan Antlaşması'nın 3. Madde 2. Fıkrasını imzalamakla, sorunun kesin çözümünü sağlamak, yani uyuşmazlık konusu olan sınırları kesin olarak saptamak istemiştir. Dolayısıyla, Milletler Cemiyeti Meclisi'nin bu madde gereğince alacağı kararın, iki taraf için de bağlayıcı olması gerekmektedir" ve "Meclis, kararını oybirliğiyle almak zorundadır. Tarafların temsilcileri oylamaya katılacak, fakat oybirliğinin saptanmasında bunların oyları göz önünde tutulmayacaktır" şeklinde iki karar almıştır. Milletler Cemiyeti Meclisi, Türkiye'nin itirazlarına rağmen 8 Aralık 1925 tarihinde Divan'ın bu kararını benimseyerek 16 Aralık 1925 tarihinde Üçlü Komisyonun tavsiyesini raporda belirtilen iki koşulun altı ay içerisinde sağlanması koşuluyla kabul etmiştir.²⁷ Türkiye alınan karara her ne kadar itiraz etse de dış politikadaki yalnızlık, İngiltere'nin Milletler Cemiyetindeki

²⁷ Kürkcüoğlu, a.g.e., s.357-364.

gücü, İtalyan ve Sovyet tehdidi ve Şeyh Said Ayaklanmalarının²⁸ yaratmış olduğu iç ve dış güvenlik sorunları Türkiye'yi anlaşmaya iten en önemli etkenler olmuştur.

Uzun süren pazarlık sürecinin sonunda, Türkiye-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması; 5 Haziran 1926'da Ankara'da imzalanmıştır.²⁹ Ankara Antlaşması ile Türkiye-Irak sınırı belirlenmiş ve Musul petrollerinden Türkiye'ye 25 yıl boyunca yüzde 10 hisse ödenmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye, daha sonra 500 bin İngiliz lirası karşılığında Musul Petrolleri üzerindeki hakkından feragat etmiştir.³⁰

Sonuç olarak, Lozan Konferansında Türkiye ve İngiltere'nin karşılıklı tezleriyle bir sonuca bağlanamayan Türkiye-Irak sınırı sorunu, Milletler Cemiyeti kararı ile İngiltere lehine çözümlenmiştir. Bu sorunun İngiltere lehine çözümlenmesinde, Milletler Cemiyeti üzerindeki İngiliz etkisi ve Türkiye'nin iç ve dış güvenlik sorunlarının etkili olduğu söylenebilir.

Antlaşmanın imzalanması sonrasında Türkiye doğrudan Irak, dolaylı olarak ise İngiltere ile belli bir düzeyde diplomatik ilişki kurmaya yönelmiş olsa da Türk-İngiliz ilişkilerindeki soğukluk 1930'lu yıllara kadar devam etmiştir. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olma sürecinde iki ülke arasında yakınlaşma süreci başlamıştır.³¹

1.2. Statükocu Dış Politika ve Müttefikliğe Giden Yol

1930'lu yıllar Türkiye açısından adeta bir sonraki dönemin hazırlığı niteliğinde geçmiştir. Lozan Antlaşması sonrasında Türkiye, bu antlaşmadan kaynaklanan ya da ertelenen sorunları çözmeye odaklanırken, pek çok ülkeyle olan sorunları geride bırakmayı başarmış ve 1930'lar yeni bir dış politika ruhu ile başlamıştır. Yeni dönemde elbette ki Türk-İngiliz ilişkileri, çözümlenen Musul Sorununun yarattığı rahatlama ile daha güvenilir bir zemine oturtulmuştur. Diğer yandan özellikle Avrupa'da yaşanan buhranlar, Batı ile yaklaşan Türkiye'yi de

²⁸ Ayaklanma ile ilgili detaylı bilgi için bkz., Baskın Oran, **Atatürk Milliyetçiliği**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 195-20.1

²⁹ Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s. 317.

³⁰ Sander, **a.g.e.**, s. 367.

³¹ Rıfât Uçarol, **Siyasi Tarih**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.565.

etkisi altına almıştır. Bu durum karşısında Türkiye'nin izlediği dış siyaset, çıkarları doğrultusunda uluslararası barışın sağlanmasına yönelik olmuştur.³²

1930'ların belirleyicisi olan siyasal gelişmelerden en önemlisinin, Avrupa'da devletler arasında yaşanan bloklaşma olduğu söylenebilir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda inşa edilmeye çalışılan yeni düzen, bu savaştan mağlup olarak ayrılan Almanya ile bu savaşın galipleri arasında yer aldığı halde savaş sonrasında elde ettiklerini yeterli görmeyen İtalya'nın kurulan statükoyu değiştirme amacıyla hareket etmelerine ve saldırgan bir dış politika izlemelerine neden olmuştur.

Dolayısıyla ilk savaşta kazanan ya da kaybeden fark etmeksizin pek çok ülkenin bir buhran içine sürüklendiği söylenebilir. Başka bir deyişle, Birinci Dünya Savaşı, sonuçları açısından huzuru getirmek bir yana, savaş esnasında yaşanan gerilimlerin artçılarının sert bir şekilde hissedildiği yeni bir dönemi başlatmıştır. Öyle ki İtalya'da 1922 yılında Benito Mussolini'nin,³³ Almanya'da ise 1933 yılında Adolf Hitlerin iktidara gelmesi,³⁴ ardından her iki ülkenin birbirlerinden güç alarak saldırgan ve yayılmacı politikalara yönelmeleri, Avrupa'da da genel siyasi atmosferi gerilime sürükleyen birer gelişme olmuştur.

Türkiye'nin iç politikasında devrimlere hız verdiği bu dönem, dış politikada da olan biteni dikkatlice takip etmesine neden olan bir dizi olaya sahne olmuştur. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve nihai olarak Millî Mücadele Dönemi de dâhil olmak üzere aralıksız bir savaş dönemi yaşayan Türkler için yeni bir savaşa dâhil olmak oldukça tehlikeli olarak algılanmıştır. Dolayısıyla Türkiye Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarından memnuniyet duymayan ya da istediğini bulamayan İtalya ve Almanya gibi ülkelerin tersine mevcut durumu muhafaza etmek yönünde bir politika uygulamaya başlamıştır. Devletler arasında başlayan bloklaşma ise İngiltere ile Fransa'nın öncülüğünü yaptığı statükocu/anti revizyonist devletler ve karşısında İtalya ve Almanya gibi devletlerin bulunduğu ve mevcut düzeni değiştirmek ve yeni

³² Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Tıpkı Basım, Ankara, 1997, s. 92-95.

³³ Uzgel, **a.g.m.**, s. 292-293.

³⁴ Uzgel, **a.g.m.**, s. 300-301.

bir düzen kurmak isteyen revizyonist devletler şeklinde bir gruplaşma ortaya çıkmıştır.³⁵

Türkiye'nin ortaya çıkan bu yeni ortamda kendini konumlandırması ise Atatürk'ün inşa ettiği dış politika ilkeleri çerçevesinde şekillenmiştir. Atatürk, yurt içinde olduğu gibi, devletlerarasında da barış ve güvenliğin yerleşmesini ve gerçekleşmesini hararetle ve içtenlikle istemiştir. Bu bakımdan uluslararası alanda büyük güçlerle sağladığı statüyü sürdürmeyi ve barışın korunmasını dış politikada ana hedef alan Türkiye, statükocu gruba yönelmeye başlamıştır.³⁶

Atatürk, Türkiye'nin barışçı bir dış politikayı benimsediğini, 1 Kasım 1931'de yaptığı bir konuşmada şöyle ifade etmiştir: *"Türkiye'nin güvenliğini amaçlayan hiçbir ülkeyi karşısına almayan bir barış yolu izlemek, bizim değişmez prensibimiz olacaktır."*³⁷ Bu dış politika düsturu ile hareket eden Türkiye, bütün devletlerle iyi münasebetlerini devam ettirmeye çalışmış, fakat Atatürk'ün konuşmasında da belirtildiği üzere, güvenlik unsurunu da hesaba katarak milletlerarası barışı bozmak isteyen devletlere karşı barışçı devletlerle daha sıkı iş birliği yapmak yoluna gitmiştir.³⁸ Türkiye'nin bu dönemde gerek büyük devletlerle gerekse komşularıyla iş birliği içerisinde yer alarak, hem uluslararası barışa hizmet ettiği hem de ulusal çıkarlarını koruduğu söylenebilir. Bu iş birliklerinin en önemlisi ve Türkiye'yi statükocu bloka yaklaştıran olay Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıdır.

Milletler Cemiyeti Misakı, Müttefiklerin girişimi ile Birinci Dünya Savaşı sonrasında Paris'te hazırlanmış ve 25 Ocak 1919 tarihinde kabul edilmişti.³⁹ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra milletlerarası barışın korunması ve iş birliğinin sağlanması için kurulan en önemli teşkilat şüphesiz Milletler Cemiyeti idi. Cemiyetin öncelikli olarak Versay Antlaşması ile kurulmak istenen savaş sonrası düzenin devamını sağlamayı amaçlamıştır. Osmanlı Devleti bu savaşta yenilgiye uğradığı için, yerine

³⁵ Uçarol, **a.g.e.**, s.577-578.

³⁶ Sander, **a.g.e.**, s. 369-369.

³⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, IV. Dönem, Cilt:4, s.3.

³⁸ Gönübol, **a.g.e.**, s. 94.

³⁹ Sander, **a.g.e.**, s. 287-292.

kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti de teşkilatın asli üyeleri arasına alınmamıştır.⁴⁰ Hatta Millî Mücadele Döneminde Türk topraklarının İngiltere başta olmak üzere Fransa ve İtalya tarafından Mondros Mütarekesi gereğince işgal edilmesi, Lozan sonrasında da Türkiye'nin bu işgalci ülkelerin öncülüğünde kurulan organizasyona mesafeli durmasına neden olmuştu. Atatürk dönemi ilk dönem (1923-1930) dış politikası sayesinde sorunların çözülmesiyle, Türkiye de mevcut düzende yerini almak için bu mesafeyi ortadan kaldırmaya karar vermiştir.

Türkiye'nin Lozan Antlaşması sonrasında uygulamış olduğu dış politika tamamen akılcılık ve sorunları çözmeye odaklanmıştı. Dolayısıyla Atatürk dönemi dış politikasının da benzer bir şekilde kurgulandığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede genel eğilime uygun olarak 1923-1938 yılları arasındaki Türk Dış Politikasını iki dönemde incelemek mümkündür. İlk evrede Lozan'dan kalan sorunların çözümüne odaklanılırken ve bu sorunlar çözüme kavuşturulurken, ikinci evrede ise alt yapısı hazırlanan düzlem üzerine yaklaşma ve güvenlik odaklı bir çizgi çizilmiştir.

Türkiye'nin, zaman zaman Milletler Cemiyeti'ne girmesi söz konusu olduğu halde, cemiyete üye olmakta acele etmemiştir. Bunda, Musul bunalımında Milletler Cemiyeti'nin İngiltere'nin etkisi altında kalması, Türkiye'nin aleyhinde karar alması ve bu nedenle örgüte karşı duyulan tepkiyle, o sıralarda Türkiye'nin yakın ilişkide olduğu Sovyetler Birliği'nin⁴¹ tutumu önemli rol oynamıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye gibi Sovyetler Birliği de Milletler Cemiyeti'nin dışındaydı ve her iki ülke bu organizasyona güvensizlik duyuyordu.⁴²

⁴⁰ Gönülöbol, **a.g.e.**, s. 95.

⁴¹ “Türkiye 1923 Lozan Antlaşması ile Batılı Devletlerle sorunlarının çözümlemişse de en güçlü Batı Devleti olan İngiltere ile Musul uzayıp gitmiş ve götürüldüğü Milletler Cemiyetinde İngiltere'nin istediği yönde ele alınmıştır. Bundan başka, Türkiye, İtalya'da yönetimin başına geçen Mussolini'nin Anadolu üzerindeki kimi emellerinden kuşkuluydu. Öte yandan, Kapitalist Batılı Devletler Komünist Sovyet Rusya'yı bir çember içine almaya çalışıyor, onunla siyasal ilişkiler kurmak istemiyordu. Üstelik 1 Aralık 1925'te Lokarno Güvenlik Sistemi ile Batılar Almanya ile bir araya gelince, Sovyet Hükümeti büsbütün telaşa düşmüştü. Yaşanan bu gelişmeler Türkiye ile SSCB'yi bir saldırmazlık antlaşmasına itmiştir. 17 Aralık 1925 tarihinde Paris'te Türkiye – Sovyetler Birliği Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır.” Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s.272, Antlaşmanın metni için bkz., Soysal, **a.g.e.**, s. 279.

⁴² Uçarol, **a.g.e.**, s.578.

Türkiye'nin 1930 yılına doğru milletlerarası çalışmalara aktif olarak katılması er geç Milletler Cemiyeti'ne gireceğini gösteriyordu. 1930 yılından sonra Milletler Cemiyeti içinde statükonun korunmasını isteyen devletlerin çoğunlukta bulunması Türkiye'yi bu uluslararası organizasyona yaklaştırmıştır.⁴³

6 Temmuz 1932 tarihinde İspanya'nın teklifi ve Yunanistan'ın desteği ile Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne davet edilmesini öngören bir önerge hazırlanmıştır. Yapılan görüşmeler sonunda Türkiye, 18 Temmuz 1932 tarihinde resmen Milletler Cemiyeti'ne katılmıştır. Bu gelişme üzerine Türkiye'den sonra Sovyetler Birliği de 1934 yılında Milletler Cemiyeti'ne girerek statükocu gruba katılmıştır.⁴⁴ Türkiye, uluslararası alanda, Milletler Cemiyetine üye olarak statükocu devletler ile olan ilişkilerini geliştirdiğini ve uluslararası barışa bir katkı sağladığını söylemek mümkündür. Ayrıca Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olmasını, yayılmacı politikalara karşı önlem aldığı ve işbirlikçi politikaları da sürdürdüğü şeklinde yorumlamak mümkündür.

Türkiye 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmasında 1930'lardaki Türk-Yunan yakınlaşması ve bundan doğan olumlu ilişkiler odağında Yunanistan'ın verdiği desteği⁴⁵ etkili olurken sonrasında iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu gelişimiyle Balkanlarda bir iş birliği gündeme gelmiştir. Bunda şüphesiz ki Akdeniz'deki İtalyan tehdidi etkili olmuş ve Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın imza attığı Balkan Paketi Yunanistan'ın başkenti Atina'da 9 Şubat 1934'te Atina Akademisi'nde imzalanmıştır.⁴⁶ Böylece Türkiye, bölgesel güvenlik açısından önemli bir adım atmıştır. Diğer taraftan İtalyan tehdidine karşı İngiltere için Akdeniz coğrafyası hem ticaret hem de sömürgelerine giden yolun güvenliği açısından bu antlaşma önem arz etmekteydi.

⁴³ Gönübol, **a.g.e.**, s. 95.

⁴⁴ Gönübol, **a.g.e.**, s. 98.

⁴⁵ Türk-Yunan İlişkilerinin yumuşaması ile ilgili detaylı bilgi için bkz., Çağla Derya Tağmat, **Açlık: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yunanistan'a Yardımları**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2016, sf. 40-41. Ayrıca bkz., 10 Haziran 1930 tarihinde Yunanistan ile imzalanan Ahali Mübadelesi Antlaşması ve 30 Ekim 1930 Ankara Antlaşması için bkz. Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s.399.

⁴⁶ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s. 457. Ayrıca bkz., **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (Makaleler)**, Yayına Hazırlayan: Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Semih Ofset, Ankara, s.275-280.

Lozan'dan kalan sorunların çözümlenmesi, Türkiye ile komşu devletler arasındaki ilişkileri de olumlu yönde etkilemiştir. Türkiye, 1930-1935 yıllarında Batı ile dolaylı, 1936-1939 yıllarında da doğrudan iş birliğine yönelmiştir.⁴⁷

Bu dönemde Türkiye, hem Sovyetler Birliği'yle ilişkilerini belirli bir düzeyde tutmaya özen göstermiş hem de Batıyla yakınlaşma sürecine girmiştir.⁴⁸ Türkiye, her ne kadar statükoyu korumaya yönelik bir dış siyaset izlese de dış politika çıkarları doğrultusunda farklı blok devletleri ile de ilişkilerini tamamen kesmemiştir. Bu da yaklaşan savaşta izlenecek olan dış politikanın temellerini atmıştır.

Türkiye'nin Batıyla yakınlaşma sürecine girdiği bu dönemde Avrupa'da da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Almanya'da yaşanan önemli bir değişim, dünyayı içine katacak büyük bir kaosun ilk adımı olmuştur. 1933 yılında Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi lideri Adolf Hitler iktidara gelmiş, iç ve dış politikada hem Almanya'nın hem de Avrupa'nın kaderini değiştirecek girişimlerde bulunmaya başlamıştır.

1930'lu yıllarda totaliter rejimlerin yükselmesi ile dünyada yeni bloklar oluşmuştur. Almanya, İtalya ve Japonya gibi devletlerin saldırgan politikalar izlemesinin, İngiltere'nin önem verdiği uluslararası barışa bir tehdit oluşturduğunu söylemek mümkündür. Başka bir deyişle İngiltere Birinci Savaş sonrasında inşa ettiği düzeni korumak için büyük bir gayret içine girmiştir ve ayrıca, ulusal çıkarlarının olumsuz yönde etkilenmemesi için stratejik konuma sahip devletler ile iş birliğine gitmiştir. İngiltere'nin Türkiye ile yakınlaşmasının sebebini, Almanya'nın Balkanlarda ve İtalya'nın Akdeniz'de uluslararası barışa tehdit oluşturacak söylem ve faaliyetlerde bulunması olarak yorumlamak mümkündür.

1930'lu yıllar Mustafa Kemal Atatürk'ün ülke içerisindeki çeşitli projelerini gerçekleştirmeye oldukça zaman ayırdığı bir dönemdi. Bununla birlikte, dış politikaya ilişkin gelişmeleri de dikkatle takip ediyor ve özellikle de 1930'ların ortalarından itibaren belirginleşen revizyonist gruplaşmadan duyduğu endişeyi çeşitli vesilelerle ortaya koyuyordu. Nitekim 1930'lu yıllardan itibaren Türkiye'nin birincil tehdit algılaması, o sıralarda özellikle Doğu Akdeniz'i ülkesinin doğal genişleme

⁴⁷ Hüner Tuncer, **Atatürkçü Dış Politika**, Analiz Basım Yayın, İstanbul, 2011, sf. 125.

⁴⁸ Sander, **a.g.e.**, s. 368-369.

alanı olarak gördüğüne ilişkin çeşitli açıklamalarda bulunan İtalya'nın Faşist Duçe'si Benito Mussolini nedeniyle İtalya'dan gelmekteydi. İtalya'nın bu tutumu, o döneme kadar Türkiye'ye karşı mesafeli bir politika izleyen İngiltere'nin, bu ülkenin bölgedeki tutumuna karşı Türkiye'ye yakınlaşmasına neden olmuştur.

1935 yılının sonlarında başlayan müzakereler sonucunda 22 Ocak 1936 tarihinde yürürlüğe giren ve Akdeniz Paktı⁴⁹ olarak bilinen anlaşma,⁵⁰ Milletler Cemiyeti'nin 15 Temmuz 1936 tarihinde İtalya'ya yönelik önlemlerin uygulanmasına son vermesi üzerine, İngiltere tarafından 27 Temmuz 1936 tarihinde tek taraflı olarak sona erdirilmiştir.⁵¹ Öte yandan, 1935 yılından itibaren, Türkiye'nin Almanya'nın ekonomik egemenliğinin altına girmesini önlemek ve Türk – İngiliz ticaret hacmini artırmak amacıyla, Türkiye ile İngiltere arasında sıkı ticari ilişkilere girilmiştir. Akdeniz Paktı ile gelişen Türk- İngiliz ilişkilerinin, Boğazlar Konferansını olumlu yönde etkilediği söylemek mümkündür.⁵²

1923 yılında Lozan'da imzalanan Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazların her iki yakası da silahsızlandırılmış ve bölgenin güvenliği Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altına bırakılmıştı. Türkiye, bu güvence ve silahsızlanma umuduyla antlaşmayı kabul etmişti. Anlaşmaya göre, Türkiye savaş ve barış durumlarında Boğazlar ile ilgili alacağı her türlü kararda Milletler Cemiyeti'nin onayını almayı onaylamıştı. Ancak Boğazların silahsızlandırılması, Türkiye'nin güvenliği açısından tehdit oluşturmaktaydı.⁵³ Sözleşmenin savaş tehdidi zamanları ile ilgili bölümler içermemesi, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkı konusunda sorunlar yaratırken, ilerleyen dönemlerde yaşanan uluslararası değişimler sonucunda bu sorun daha net anlaşılmıştır.⁵⁴

Montrö Boğazlar Sözleşmesine giden sürecin arka planını aslında Almanya, İtalya ve Japonya gibi anti-statükocu ve yayılmacı devletlerin izlemiş olduğu saldırgan dış politikalar oluşturmaktadır. Dış güvenlik endişesi ve uluslararası

⁴⁹ **Akşam**, 23 Ocak 1936.

⁵⁰ Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s. 497.

⁵¹ Faruk Sönmezoğlu, **Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye-İngiltere İlişkileri (1919-1938)**, ataturkansiklopedisi.gov.tr, (Erişim Tarihi: 6 Temmuz 2021.)

⁵² Tuncer, **Atatürkçü Dış Politika**, s.141.

⁵³ Tuncer, **Türk Dış Politikası**, s.135.

⁵⁴ Bozyel, **a.g.e.**, s. 235.

konjonktürün savaşa meyilli olması Türkiye’yi Boğazlar konusunda daha etkin bir siyaset izlemeye itmiştir.⁵⁵ Türkiye, Avrupa’da yaşanan militarist ve yayılcı gelişmeleri endişe ile takip ederken bu durum karşısında 1933 yılında katıldığı Silahsızlanma Konferansında konuyu gündeme getirmiştir. Ancak bu istek doğrudan doğruya silahsızlanma ile ilgili görülmediği için reddedilmiştir.⁵⁶

Türkiye, Lozan Boğazlar Sözleşmesini barışçıl yollarla değiştirme ısrarını sürdürmüştür. Habeşistan’ın işgalinin ardından Almanya’nın Ren bölgesini silahlandırması ve Lokarno Güvenlik Antlaşmasına son vermesi, özellikle İngiltere’nin önem verdiği statükoya ciddi bir darbe vurmuştur. 1935’te İtalya’nın Habeşistan’ı işgali sebebiyle toplanan Milletler Cemiyeti oturumunda Türkiye, Boğazlar ile ilgili talebini tekrar dile getirmiş ve bu kez olumlu yanıt almıştır.⁵⁷

Gerçekten de 1930’lu yıllarda uluslararası barışı tehdit eden olaylar Türkiye’nin Lozan Boğazlar Sözleşmesi’nin ilgili hükümlerinin iptali için girişimlerde bulunmasına neden olmuştur. Türkiye’nin Boğazların güvenliğini ve tam egemenliğini sağlamak amacıyla attığı adım gelişen Türk -İngiliz ilişkileri ve Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne üye olmasının doğal bir sonucu olarak nitelendirilebilir. Çünkü Türkiye’nin Batı ile bütünleşmesi, Boğazlar konusunda Lozan’da oluşturulan düzenin değiştirilmesinde kolaylık sağlayacağı şeklinde algılanmıştır. Gerçekten de Türkiye bu konuda Batı ile yakınlaşmış olmanın avantajını Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin imzalanmasıyla somutlaştırmıştır.

Yaşanan gelişmelerin ardından Türkiye’nin eline Boğazlar rejimini değiştirmek ve uluslararası ortama uygun hâle getirmek için önemli bir fırsat geçmiştir. Türkiye Lozan Antlaşmasından Montrö Boğazlar Sözleşmesine kadar geçen sürede dış politikasını oldukça güçlendirmiş ve bunu devletlerarası dengede kullanabilme başarısını gösterebilmiştir. Türkiye Boğazlar konusundaki isteklerini, “Rebus sic stantibus/Koşullar Değiştiği Takdirde”⁵⁸ ilkesine dayandırarak ilgili

⁵⁵ Detaylı bilgi için bkz., Hakan Uzun, “Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin Yankıları”, **Atatürk Yolu Dergisi**, 2017, s. 393-421

⁵⁶ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s.261.

⁵⁷ Kudret Özersay, *Montreux Boğazlar Sözleşmesi*, **Türk Dış Politikası C-1**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 371

⁵⁸ *Rebus Sic Stantibus* ilkesi: Bir anlaşmanın yapılışı sırasında var olan ve anlaşmayı etkileyen koşullarda değişiklik olması halinde tarafların bu anlaşmaya son verme ya da uygulamayı durdurma

devletlere nota göndermiştir. Böylece Türkiye isteklerine hukuksal zemin yaratarak daha etkin bir siyaset izlemiştir. Türkiye'nin teklifi, İtalya dışında, SSCB, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Fransa, İngiltere tarafından gerçekten de değişen koşullar ve hatta çıkarlar nedeniyle olumlu karşılanmıştır.⁵⁹

1923 Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni değiştirmek üzere, 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux (Montrö) kentinde bir konferans toplanmıştır. Montreux Boğazlar Konferansı'na Türkiye, Avustralya, İngiltere, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya katılmıştır.⁶⁰

Türkiye'nin Boğazlar üzerinde egemenliğini yeniden kurmayı hedef alan, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin gemilerinin bu denize girmesini önemli ölçüde kısıtlayan tezi, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin desteği ile kabul edilmiştir. Bunun üzerine, Boğazlar statüsüne yeni bir şekil veren Montreux Boğazlar Sözleşmesi, 20 Temmuz 1936'da imzalanmıştır.⁶¹ Antlaşmanın imzalanmasının ardından Türkiye, Boğazlar üzerinde tam egemenlik hakkına sahip olmuştur.⁶²

Boğazlar ve Karadeniz'in güvenliğini sağlayan Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye ve ileride Müttefik olacağı İngiltere ve Fransa gibi devletler açısından önemli bir diplomatik gelişmeyken, 1 yıl sonra Akdeniz'deki İngiliz ticaretinin güvenliği hususunda sorunlar yaşanmaya başlaması İngiltere'nin dikkatini buraya yöneltmesine neden olmuştur. İngiltere bölgedeki askeri üslerinin ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamak istemiştir. Bu konuda Akdeniz'de güçlü bir müttefik olarak gördüğü Türkiye ile iş birliğine gitmiştir. Türkiye açısından bu durum Akdeniz'deki güvenlik sorunu sebebiyle olumlu karşılanmıştır.⁶³ Akdeniz güvenliği ile yakından ilgili olan önemli bir gelişme de İspanyol İç Savaşı olmuştur. Akdeniz'in ve ticaretinin güvenliği açısından özellikle İngiltere, İspanya iç savaşına karışmaktan kaçınma politikasını benimsemiştir. Bu sebeple, İngiltere ve Fransa 15

hakkına sahip olduğunu kabul eden uluslararası hukuk kuralı. Bkz. Ahmet Emin Dağ, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, Ağaç Kitapevi, İstanbul, 2009, s.390.

⁵⁹ Hakan Uzun, **a.g.m.**, 2017, s. 398.

⁶⁰ Uçarol, **a.g.e.**, s.583-584.

⁶¹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 584; Sözleşmenin tam metni için bkz.: Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s. 509

⁶² **Cumhuriyet**, “Boğazlar Mukavelesi Dün Akşam İmzalandı”, 21 Temmuz 1936.

⁶³ Bozyel, **a.g.e.**, s. 243.

Ağustos 1936'da “*Karışmaktan Kaçınma Demeci*” yayınlamışlardır.⁶⁴ Türkiye de Akdeniz'de İtalya tehlikesine karşı İngiltere ile iş birliğine girdiğinden İspanya İç Savaşında İngiltere ile aynı doğrultuda hareket etmiştir.⁶⁵ Ancak sağlanmak istenen güvenlik önlemleri etkili olmamıştır.

Karışmaktan Kaçınma Komitesi'nde de yer alan İtalya'nın İspanya'ya giden gemileri batırması Akdeniz'in güvenliği artık daha fazla tehlikeye atmıştır.⁶⁶ 1937 yılının Mayıs ayından itibaren aralarında İngiliz HMS Havock ile İspanyol Almirante, Anteguerra ve Churruga savaş gemilerinin de bulunduğu çeşitli ülkelere ait ticari gemilere yönelik meçhul uçak, savaş gemisi ya da denizaltı saldırının gerçekleşmesi konu ile ilgili inceleme başlatılmasına neden olmuştur. Fransa'nın bir konferans toplanması teklifi üzerine İngiltere, korsanlığı kesin bir şekilde bitirmek için harekete geçmeye karar vermiş, bu iki ülkenin diğer katılımcıları⁶⁷ davet etmeleriyle Nyon Konferansı'nın toplanması sağlanmıştır. Nyon'da gerçekleşen toplantılar sonucunda 14 Eylül 1937 tarihli Nyon Antlaşması, Akdeniz'de ticaret gemilerini denizaltıların saldırılarına; 17 Eylül 1937 tarihli Cenevre Antlaşması ise ek bir anlaşma olarak deniz üstü gemilerin ve uçakların saldırılarına karşı alınacak önlemleri düzenlemiştir. TBMM de 18 Eylül 1937 tarihinde harekete geçerek Nyon Antlaşmasını 3266 sayılı kanunla onaylamıştır.⁶⁸

Ayrıca Türkiye'nin Batı ile yaklaşması Fransa'nın da Türkiye ile olan ilişkilerinin gelişmesine neden olmuştur. Türkiye ile Fransa arasında sorun olan Hatay (Sancak) Meselesi 'nin çözülmesinde bu yaklaşma etkisini göstermiştir.⁶⁹

Hatay'ın Türkiye'ye katılması ile Türk-Fransız görüşmeleri 17 Haziran 1939'da başlamış ve altı gün kadar sürmüştür. 23 Haziran 1939 günü Hatay'ın

⁶⁴ Mustafa Alkanat, *İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Türkiye'ye Yönelen Sovyetler Birliği Tehdidi ve Türk Dış Politikası*, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2019, s. 55-56. Ayrıca bkz. Sander, a.g.e., 334.

⁶⁵ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, s. 528.

⁶⁶ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, s. 528.

⁶⁷ Antlaşmayı imzalayan devletler: İngiltere ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı, Bulgaristan, Mısır, Fransa, Yunanistan, Romanya, Türkiye, SSCB, Yugoslavya.

⁶⁸ Tuğba Benli, “Akdeniz’de Meçhul Denizaltı Saldırıları ve Nyon Konferansı”, *Gazi Akademik Bakış*, 2019, s. 163-190; Kanun metni için bkz., *Resmî Gazete*, Sayı: 3713, 20 Eylül 1937

⁶⁹ Berna Türkdoğan, a.g.e., s. 371-373

Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasına ilişkin Ankara'da antlaşma imzalandığı gün,⁷⁰ Türk-İngiliz Deklarasyonu ile aynı mahiyette bir bildirge Paris'te Dışişleri Bakam M. Bonnet ile Türkiye Büyükelçisi Suat Davaz tarafından ilan edilmiş ve imzalanmıştır.⁷¹ Fransa ile İngiltere Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki statükoyu korumak ve olası bir Mihver işgaline karşı koyabilmek amacıyla bölgede etkili olan Türkiye ile 19 Ekim 1939 tarihinde Türk – İngiliz – Fransız Karşılıklı Yardım ve İttifak Antlaşması⁷² imzalanmıştır. Bu antlaşma ile İngiltere ve Fransa, savaşın Akdeniz'e yayılması halinde, Türkiye'ye destek vereceklerini garanti etmiştir. Ayrıca bu antlaşma ile Türkiye'ye destek kredisi verileceği kararlaştırılmıştır.⁷³

Türkiye iki savaş arası dönemde denge siyasetini⁷⁴ etkin bir şekilde kullanmıştır. Bloklaşmanın hızlandığı bu dönemde hem statükocu grupla hem de revizyonist grupla ilişkilerini ulusal çıkarları doğrultusunda sürdürmüştür. Bu politika doğrultusunda Türk – Alman ilişkileri siyasi, ekonomik ve askerî açıdan gelişmeler göstermiştir. 3 Mart 1924 tarihinde imzalanan Türk – Alman Dostluk Antlaşması⁷⁵ ile diplomatik ilişkiler başlamıştır. Bu yakınlaşmaya ortam hazırlayan önemli bir gelişme, İngiltere ve Fransa'nın aksine, Almanya büyükelçiliğinin Ankara'da bulunması konusundaki tutumdur. Ancak yine de Türk – Alman ilişkileri, Türkiye'nin İngiltere ile arasındaki Musul Sorunu sebebiyle sınırlı düzeyde ilerlemiştir. 1920'ler boyunca ilerleyen ilişkilerde dikkat çeken bir nokta da Alman uzmanların Türkiye'ye gelerek tarım, hayvancılık ve mühendislik dallarında yardım ve danışmanlık hizmeti vermesiydi. Bu durum Türkiye ile Almanya arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. İki ülke arasındaki ilk önemli iktisadi bağlantı Kayseri'de kurulması planlanan uçak fabrikası için yapılan antlaşmadır. Bu fabrikanın yapımını Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi üstlenmiştir.

⁷⁰ **Resmî Gazete**, 4 Temmuz 1939.

⁷¹ Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s. 600.

⁷² Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s. 608. Antlaşma ile ilgili kanun için bkz., **Resmî Gazete**, 9 Kasım 1939.

⁷³ Uzgel, **a.g.m.**, s. 274-277.

⁷⁴ Detaylı bilgi için bkz.; Selim Deringil, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.69-70.

⁷⁵ Bkz., Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, "1923-1927 Döneminde Türkiye'nin Yaptığı -Bir Dizi- Dostluk Antlaşmaları", s.254.

Mayıs 1930'da iki ülke arasında yeni bir ticaret antlaşması yapılarak ekonomik ilişkilerde gelişmeler yaşanmış ve 1933 yılı itibariyle yeni bir döneme giren Türk – Alman ilişkileri, siyaset ve dış politika hedeflerinin aksine ekonomik olarak daha da yakınlaşmışlardır.⁷⁶ Almanya, Türkiye'nin ekonomik kalkınma hedeflerine katkıda bulunmuş ve hızlı bir kalkınma sürecine giren Türkiye için önemli bir dış finansman kaynağı olmuştur. Ancak 1936 yılından itibaren Hitler, Türkiye'deki ekonomik nüfuzunu kullanarak, Türk – İngiliz ve Türk – Sovyet ilişkilerini bozmaya ve Türkiye'yi revizyonist gruba çekmek istemiştir. Almanya'nın bu istekleri ve Türk – İngiliz yakınlaşması, Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin soğumasına sebep olmuştur. Almanya'nın Türkiye'yi kendi nüfuz alanı içine çekmeye ve İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıktığı 1939 yılının başındaki Türk politikasını etkilemeye yönelik çabaları başarısızlıkla sonuçlanacaktır.⁷⁷

1.3. İkinci Dünya Savaşı ve İngiliz Dış Politikası

İkinci Dünya Savaşı nedenlerini ve olayların başlangıcını, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından çözüme kavuşturulamayan veya kurulmak istenen yeni düzenin getirdiği sorunlar ve bunların neden olduğu gelişmeler oluşturmuştur. Yaşanan bu gelişmelerden en önemlisi Almanya'nın 1919 Versay Barış Antlaşması ile kurulan yeni düzenden duyduğu rahatsızlıktır. Özellikle 1930'lardan itibaren Avrupa güçler dengesinde yeni gelişmeler meydana gelmiş, statükocu devletlerle statükonun değişmesini isteyen devletler arasında siyasi, ekonomik ve askeri çekişmeler başlamıştır. Bu gelişmeler de İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla sonuçlanmıştır.⁷⁸ Dolayısıyla pek çok tarihçi ve araştırmacının hemfikir olduğu, "*İkinci Dünya Savaşı'nın nedeni Birinci Dünya Savaşı'dır*" görüşü bu noktada somutlaşmaktadır.

Avrupa'da Faşist yönetimlerin genel dış politika eğilimleri yayılmacılık ve saldırgan eylemler olarak 1930'ların ikinci yarısına damga vurmuştur. Bu bağlamda, yukarıda da ifade edildiği gibi İtalya 1935'te Habeşistan'a saldırıp bu ülkeyi sömürgesi yapmıştır. Almanya ise 1936'da Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda

⁷⁶ Uzgel, **a.g.m.**, s. 299-300.

⁷⁷ Tuncer, **Türk Dış Politikası**, s.120-122.

⁷⁸ Uçarol, **a.g.e.**, s. 597.

akdedilen Versay Barış Antlaşması uyarınca askersizleştirilmiş olan Ren bölgesine askerini sokmuştur. Almanya 1938'de, Versay hükümleriyle vazgeçmeyi taahhüt ettiği Anschluss'a⁷⁹ geri dönerek Avusturya'yı topraklarına katmış ve daha sonra Çekoslovakya'dan toprak talep etmiştir. Bunun üzerine, İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya 29 Eylül 1938 tarihinde Münih Konferansında bir araya gelmiş ve Çekoslovakya'nın Südet bölgesini Almanya'ya verilmesini kararlaştırmıştır.⁸⁰ Almanya'yı yatıştırmak amacıyla imzalanan bu antlaşma pek çok araştırmacıya göre Almanya'nın Balkanlara inmesini kolaylaştıran bir hata olarak nitelendirilmiştir. Bu da 1941 yılında Almanya'nın Balkanları işgalinin önünü açmıştır denilebilir.

Ancak, Çekoslovakya'nın Almanya tarafından işgal edilmesinin ardından İngiltere ve Fransa, Almanya'nın yayılmacılığını önleyebilmek üzere, 31 Mart 1939'da Polonya'nın sınırlarını güvence altına almışlardır.⁸¹

Almanya; İngiltere ve Fransa'nın arasındaki ittifaka ve önce 31 Mart 1939' da Polonya'ya ardından Romanya ve Yunanistan'a verdikleri askeri garantiye karşı SSCB ile 23 Ağustos 1939 tarihinde Çelik Pakt olarak da bilinen Saldırmazlık Paktını imzalamıştır.⁸² Almanya bu paktı, olası bir savaşta iki cephe arasında kalmamak adına imzalarken, bu paktın gizli maddesinde Polonya'yı paylaşma kararına da yer verilmiştir. Bu maddeye uygun olarak Almanya 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'yı resmen işgal etmiştir. Almanya'nın Fransa ve İngiltere'nin ultimatoma uymaması üzerine bu iki devlet de Almanya'ya savaş ilan etmiş ve İkinci Dünya Savaşı 3 Eylül 1939 tarihinde başlamıştır.⁸³

Savaş taraflar açısından değerlendirildiğinde 1939-1942 yılları arasında yaşanan gelişmelerin Almanya ve Mihver devletleri lehine ilerlediğini, 1943-1945 yılları arasında da müttefiklerin üstünlüğü ele geçirdiği söylemek mümkündür. Diğer yandan tüm bu gidişat esnasında Türkiye ise her iki tarafın da ısrarlı çabalarına rağmen kendini savaşın dışında tutmak için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Bu

⁷⁹ Detaylı bilgi için bkz. Sander, **a.g.e.**, s. 334.

⁸⁰ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 211-217.

⁸¹ Hüner Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012 s. 43-44.

⁸² Sander, **a.g.e.**, s. 339.

⁸³ Mustafa Aydın, *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*, **Türk Dış Politikası C-1**, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 408-409.

bağlamda İsmet İnönü'nün uyguladığı dış politikanın etkisiyle bu politikanın başarılı olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı sırasında izlediği ve denge politikası olarak adlandırılan dış politikası, imzalamış olduğu 1939 Türk – İngiliz- Fransız Üçlü İttifakı ile 1941 Türk – Alman Saldırmazlık Paketi'nin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesiyle daha iyi anlaşılacaktır. Türkiye savaşın başlamasından kısa bir süre sonra İngiltere ve Fransa ile imzalamış olduğu Üçlü İttifak ile kendisine tehdit olarak görmediği ya da daha az tehdit unsuru yaratan Müttefiklerin yanında yer almıştır.⁸⁴ Ancak bu durum Türkiye için tam bir taraflılıktan ziyade “*aktif tarafsızlık*” olarak nitelendirilmiştir.⁸⁵

Ancak 1943 yılında savaşın Müttefikler lehine gelişme göstermesiyle, Türkiye'nin savaşa girme konusundaki baskıları da artmıştır. Bundaki amaç, İngiltere Başbakanı W. Churchill'in Almanya'ya karşı Balkanlarda bir cephe açmak istemiş olmasıdır. Bunun için Türkiye'nin Balkanlarda harekete geçirilmesi projesini savunmuştur. Türkiye bu baskılara askeri hazırlıklarının yetersizliğini öne sürerek açılacak olası bir Balkan cephesi için zaman kazanmak istemiştir.⁸⁶ Özellikle İngiltere Başbakanı Churchill'in, Türkiye'yi savaşa sokma çabaları giderek artsa da gerek İngiltere Dışişleri Bakanlığı gerekse Savaş Kabinesi tarafından bölgede Türkiye'yi destekleyecek yeterli askeri imkân bulunmadığı gerekçesiyle olumlu karşılanmamıştır.⁸⁷ Müttefikler savaşın gidişatını ve Türkiye'nin savaşa katılmasını görüşmek üzere Kazablanka'da bir araya gelmişlerdir.⁸⁸

14-25 Ocak 1943 tarihleri arasında Batılı Müttefikler tarafından Kazablanka'da düzenlenen konferansta Almanya ve İtalya'nın kayıtsız şartsız teslimi görüşülmüştür.⁸⁹ Konferansta Türkiye ile ilgili olarak da “*Balkanlarda ikinci bir cephenin açılmasını mümkün kılmak için, Türkiye'nin de savaşa girmesi için gerekli askeri hazırlıkları yapmak*” kararı alınmıştır.⁹⁰ Bu kararın uygulanması İngiltere ve

⁸⁴ Bozyel, a.g.e., s. 245.

⁸⁵ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 312-314.

⁸⁶ Tuncer, Türk Dış Politikası, s. 230-231.

⁸⁷ Sönmezoğlu, İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası, s. 454.

⁸⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 296-297.

⁸⁹ Tuncer, Türk Dış Politikası, s. 231.

⁹⁰ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 296-297.

ABD adına W. Churchill'e verilmiştir. Yapılacak olan Amerikan askeri yardımının da İngiltere aracılığıyla gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.⁹¹ Bu durum da İngiltere'nin Türkiye üzerinde uyguladığı politikayı biraz daha baskın hale getirmesine neden olmuştur.

Churchill, 1943 Kazablanka Konferansı'nın ardından genel meseleleri ve Türkiye'nin modern silahlarla güçlendirilmesini konuşmak üzere Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den gizli bir görüşme talep etmiştir. İnönü – Churchill görüşmeleri 30 Ocak–1 Şubat 1943 tarihleri arasında Adana – Yenice İstasyonunda gerçekleştirilmiştir.⁹²

Adana Görüşmeleri ya da diğer adıyla Sağırklar Konferansı olarak anılan bu gizli toplantıda Churchill Türkiye'ye kuzeyden ve güneyden gelebilecek Nazi tehditlerinin bertaraf edildiğini bildirmiştir. Ancak Almanya'nın Ortadoğu'ya ulaşmak amacıyla merkezden hareket etmesi ihtimaline karşı gerekli desteğin sağlanacağını ve Türkiye üzerinden hareketle Almanya'yı yenilgiye uğratılabileceğini ifade ederek Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa girmesini istemiştir. İsmet İnönü bu isteği Türk Silahlı Kuvvetlerinin hazırlıklarının savaşa katılabilecek düzeyde olmayışını ve SSCB tehdidini gerekçe göstererek çekimser bir yaklaşım sergilemiştir.⁹³ Yapılan görüşme sonucunda, Churchill Türk ordusunun yetersizliğini kabul ederek Müttefik yardımının arttırılabileceğini belirtmiştir. Churchill'in planına göre, Türkiye'nin savaşa girebilmesi için üç aşamadan geçmesi gerekmektedir. Önce Türk ordusu modern hale getirilecek, ardından Türkiye Müttefiklerce üs olarak kullanılacak ve son olarak Türkiye savaşa dâhil edilecekti.⁹⁴

İngiltere'nin, Türkiye'yi Müttefiklerin yanında savaşa sokma çabaları Adana Görüşmeleri sonrasında da devam etmiş ve Sicilya Çıkarmasıyla İtalya'nın savaş dışı kalma ihtimali arttıkça daha da kuvvetlenmiştir. Sicilya Çıkarmasının ardından savaşın gidişatını değerlendirmek ve ikinci cephenin açılmasını görüşmek için 14–24 Ağustos 1943 tarihinde Churchill ile Roosevelt Quebec (Kanada) Konferansı'nda bir

⁹¹ Aydın, **a.g.m.**, s. 451.

⁹² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 138.

⁹³ Aydın, **a.g.m.**, s. 451-452.

⁹⁴ Sönmezoglu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, s. 456 – 457.

araya gelmiştir.⁹⁵ Konferans'ta ikinci cephenin Balkanlardan değil Normandiya kıyılarından açılması kararlaştırılmıştır. Konferansta ayrıca Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa katılmasının henüz erken olduğuna, Türkiye'nin askeri gücüne katkı yapılmasına, Türk – Alman Krom Antlaşmasının sona erdirilmesine ve Boğazlardan geçen Alman gemilerinin engellenmesi konularında baskının artırılması kararları alınmıştır.⁹⁶ Alınan bu kararlar, Türkiye ile Almanya arasında devam eden ticari ilişkilere de Müttefikler cephesinden bir veto olarak değerlendirilebilir. Krom maddesinin askeri mühimmatın ham maddesi olduğu düşünüldüğünde Müttefiklerin bu müdahalesinde kendileri açısından haksız olduğu söylenemez.

Quebec Konferansında alınan kararlar, SSCB'nin de katılımıyla, 13 Ekim 1943'te Moskova'da başlayan Dışişleri Bakanları Konferansı'nda tekrar ele alınmıştır. Moskova Konferansı'nın önemli konulardan biri de Türkiye'nin savaşa oynayacağı rol olmuştur. Buradan da anlaşılıyor ki Müttefikler için Türkiye önemli bir seçenektir ve Türkiye'yi devreye sokma planında halen vazgeçilmiş değildir.

Moskova Konferansı'nda; SSCB Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin gerekirse baskı yapılarak savaşa sokulmasını istemiştir. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden bu isteğe olumlu yaklaşmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull ise Kuzey Fransa'ya yapılacak çıkarmayı düşünerek, Türkiye'ye gereken askeri malzemeyi veremeyeceklerini göz önünde tutarak karşı çıkmış ancak Türkiye'den Müttefiklere hava üsleri vermesinden ve ulaşım kolaylıkları istenmesinden yana olduklarını belirtmiştir. Sonuç olarak konferansta; İngiltere'nin, Türkiye'den önce hava alanlarını kullanma izni istemesine, 1943 yılının sonlarına doğru da Türkiye'nin savaşa katılması için girişimde bulunulmasına karar verilmiştir.⁹⁷

Bu kararlar doğrultusunda 5-8 Kasım 1943 tarihleri arasında İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu Kahire'de bir araya gelmiştir. Eden, Türkiye'den, İngiltere adına hava üsleri açmasını ve Müttefikler adına yılsonuna kadar savaşa katılmasını istemiştir.⁹⁸ Kahire'de bu görüşmeler gerçekleşirken Roosevelt-Churchill-Stalin görüşmesinin Tahran'da

⁹⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 298.

⁹⁶ Aydın, **a.g.m.**, s. 454.

⁹⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s. 647.

⁹⁸ Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası**, s. 134.

yapılması kararlaştırılmıştır. Tahran Konferansı toplanmadan hemen önce Roosevelt ve Churchill Kahire’de bir araya gelerek Tahran Konferansı sonrasında İsmet İnönü ile görüşülmesine karar vermişler ve 28 Kasım – 1 Aralık 1943 tarihleri arasında yapılan Tahran Konferansı’nda ana konulardan birisi Türkiye’nin savaşa katılması olmuştur. Daha Tahran Konferansı sona ermeden Roosevelt ve Churchill birer telgraf göndererek İsmet İnönü’yü Kahire’ye davet etmişlerdir.⁹⁹ İsmet İnönü, bu davetin Tahran Konferansı kararları üzerine değil de Türkiye’nin ortak davaya hizmet edebilmesi için en iyi yöntemin serbestçe ve önceden alınan kararlara dayanmadan tartışılması ortamını yaratması koşuluyla geleceğini bildirmiştir. Bu konuda gerekli güvencenin verilmesiyle İsmet İnönü daveti kabul etmiştir.¹⁰⁰

Bunun üzerine İnönü, Roosevelt ve Churchill arasında 4-6 Aralık 1943’te İkinci Kahire Konferansı yapılmıştır. Müttefikler, Türkiye’ye savaşa girmesi hususunda çok ağır baskıda bulunmuşlardır.¹⁰¹ Konferans’ta en geç 15 Şubat 1944 tarihine kadar Türkiye’nin hava sahalarını Müttefiklere açması istenmiştir. Aksi bir durumda Türkiye ile olan ilişkilerin kesileceğini bildirmiştir.¹⁰² Hatta Churchill, eğer Türkiye savaşa katılmazsa savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzeninde kendisine yer bulamayacağını belirtmiştir.¹⁰³ Türkiye, savaşa girmek için yeterli silah yardımının yapılması, savaş hazırlıkları için iki aylık süre tanınması ve savaşın planı ortak olarak hazırlanması koşullarıyla savaşa gireceğini kabul ettiğini bildirmiştir.¹⁰⁴ Böylelikle Türkiye, ilke olarak savaşa girmeyi kabul etmiş ancak henüz hazırlıksız olduğu ve savaşta ne rol oynayacağını bilmediği savlarını öne sürerek zaman kazanmayı amaçlamıştır.¹⁰⁵ Burada önemli olan nokta İngiltere ve Müttefiklerin Türkiye üzerindeki baskıyı yoğunlaştırmaları ancak Türkiye’nin temkinli adımlara devam etmiş olmasıdır. Dolayısıyla Müttefikler baskıyı çoğalttıkça İsmet İnönü de zaman kazanma taktiğini devam ettirmeye çalışmıştır.

⁹⁹ Aydın, **a.g.m.**, s. 460- 463.

¹⁰⁰ Uçarol, **a.g.e.**, s. 648.

¹⁰¹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 648.

¹⁰² Tuncer, **Türk Dış Politikası**, s.248.

¹⁰³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 306.

¹⁰⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 295.

¹⁰⁵ Tuncer, **İsmet İnönü’nün Dış Politikası**, s. 136.

Türkiye'nin, hava sahalarının açılmasının gerekli askeri hazırlığın tamamlanmadan mümkün olamayacağının bildirilmesi üzerine, Ocak – Şubat 1944'te Ankara'da, Türk – İngiliz askeri heyeti arasında bu konuda görüşmeler yapılmıştır.¹⁰⁶ Görüşmelerden umduğunu bulamayan İngiliz heyeti 3 Şubat 1944'te Türkiye'den ayrılmış ve Türk – İngiliz ilişkileri olumsuz yönde etkilenmiştir.¹⁰⁷ Bu gelişmeler sonucunda Müttefikler 1944 yılı Mart/Nisan aylarında Türkiye'ye yaptıkları yardımları durdurmuştur.¹⁰⁸ Tam bu sırada gündeme gelen “krom meselesi” Türkiye – Müttefik ilişkilerini daha da gerginleştirmiştir. Müttefikler, Türkiye'nin Almanya'yla olan ticari ve diplomatik ilişkilerini kesmesini talep etmiştir. Türkiye barış konferansında tam bir müttefik muamelesi görmesi koşuluyla bu isteği kabul etmiştir. 21 Nisan'da Almanya'ya yapılan krom ihracatının durdurulmasının ardından 2 Ağustos 1944'te Türkiye'nin Almanya'yla diplomatik ilişkileri¹⁰⁹ kesilmiştir.¹¹⁰

İkinci Dünya Savaşı esnasında çok sayıda konferans organize edilmiş bunların pek çoğunda Türkiye'nin savaşa girmesi konusu gündemde tutulmuştur. Bunlardan biri de Şubat 1945 Yalta Konferansıdır.¹¹¹ Yalta Konferansı'nda artık yeni kurulacak düzen ve sınırlar konusunda yeni kararlar alınırken Türkiye'nin de yeniden gündeme geldiğini söylemek mümkündür. Başkan Roosevelt, Türkiye'nin kurulmakta olan Birleşmiş Milletler Örgütü'ne katılmasını istemiştir. Churchill de Türklerin savaşın en güç yıllarında takındığı dostça iş birliği tutumunu dile getirerek, Başkanı desteklemiştir. Stalin de istemeyerek müttefiklerinin önerisini kabul etmiştir.

Yalta Konferansı'ndan sonra İngiltere, 20 Şubat 1945'te, Türkiye'ye bir muhtıra vererek, 25 Nisan 1945'te Müttefikler arasında San Francisco Konferansı'nın toplanacağını, buna ise 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya'ya savaş ilan etmiş olan ülkelerin davet edileceğini, Türkiye'nin de bu tarihten önce savaşa girmeye karar verirse Birleşmiş Milletler Bildirisi'ne katılabileceğini bildirmiştir. Türkiye, bu muhtıradan üç gün sonra, 23 Şubat 1945'te, Almanya'ya, 3 Ocak 1945'te de siyasi ve ekonomik ilişkilerini kestiği Japonya'ya savaş ilan etmiştir. 27 Şubat günü de

¹⁰⁶ Armaoğlu, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 315.

¹⁰⁷ Aydın, **a.g.m.**, s. 465-468.

¹⁰⁸ Sönmezoğlu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası.**, s. 468.

¹⁰⁹ **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1944.

¹¹⁰ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınevi, İstanbul, 2003, s.98.

¹¹¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 304-306.

Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni imzalamıştır. Bunun üzerine 5 Mart 1945'te San Francisco Konferansı'na resmen davet edilmiş ve böylece Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurucu üyeleri arasına katılmıştır.¹¹²

İkinci Dünya Savaşı esnasında zaman zaman Müttefiklerin, Türkiye üzerinde baskıncı politika uyguladıklarını söylemek mümkündür. Bu politikanın önemli aktörlerinden biri de şüphesiz İngiltere olmuştur. Her ne kadar savaş esnasında İngiltere pek çok coğrafya ile meşgul olsa da Türkiye'yi göz hapsinden çıkarmamış ve bir askeri güç olarak Türkiye'yi son kozu olarak görmüştür. ABD'nin İngiltere'nin yükünü hafifletmesinin ise Türkiye üzerindeki baskıyı hafiflettiği yorumu da yapılabilir. Ancak unutmamak gerekir ki gerek Orta Doğu gerekse de Balkanlara olan yakınlığı dolayısıyla özellikle de hava üssü elde etmek konusunda Türkiye, İngiltere'nin öncelikli müttefiki olarak görülmüştür. Savaş esnasında Türkiye'nin işgale uğramaması ya da kendi isteği ile savaşa girmemiş olması ise önemli başarıdır. Bu başarının temeli ise Atatürk dönemi dış politikasına dayanmaktadır. Diğer yandan İngiltere'nin bu baskısı yalnızca diplomatik anlamda kendini göstermemiştir. Türkiye'yi yanına çekmek amacıyla farklı yollara da başvuran İngiltere, istihbarat savaşlarının da yaşandığı bu savaş döneminde Türkiye'yi ihmal etmemiştir.

¹¹² Uçarol, **a.g.e.**, s. 655.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA PROPAGANDA SAVAŞLARI

2.1. İkinci Dünya Savaşı'nda Bir Silah Olarak Propaganda

Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte propagandanın önemi artmış ve yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Öyle ki İngiltere, Propaganda Bakanlığına bağlı Wellington House'un çalışmalarıyla, savaş karşıtı¹¹³ ABD, halkını savaş taraftarı bir kitle haline getirebilmek için Almanya karşıtı propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Diğer yandan savaş yanlısı olan Başkan Wilson, halkın eğilimini değiştirmek için Kamu Bilgilendirme Komitesi (Creel Komisyonu) denilen bir heyet oluşturmuştur.¹¹⁴ Kamu Bilgilendirme Komitesi¹¹⁵ ile Wellington House'un¹¹⁶ faaliyetleri ile ABD halkı savaşı destekler hale getirilmiştir. Bu örnekten de anlaşıldığı üzere halkın bir konudaki düşüncelerini yönlendirmek için siyasetçiler o tarihten itibaren propaganda yöntemlerini yaygın biçimde kullanmışlardır.¹¹⁷

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından propaganda teknikleri ile ilgili gelişmeler, propaganda kelimesinin geleneksel algısını değiştirmiştir. Propaganda, iki savaş arası dönemde uygulama tekniklerinin geliştirilmesiyle önem kazanmıştır. Özellikle İngiltere ve ABD gibi, Birinci Dünya Savaşı'nda propagandayı etkin olarak kullanan devletler bu tekniklerin kendilerine karşı da kullanılabileceği konusunda endişe duymuşlardır. Öte yandan iktidara geldiği dönemden itibaren Nazilerin propagandayı etkin bir şekilde kullanmaya başlamasıyla, İngiltere ve ABD'de Almanya'nın yapmış olduğu bu çalışmalarına karşılık olarak karşı propaganda faaliyetlerinde bulunmak amacıyla bazı kurum ve kuruluşlar faaliyet göstermeye başlamıştır.¹¹⁸

¹¹³ ABD Başkanı Woodrow Wilson, 1916 yılında yapılan başkanlık seçiminde “Zafersiz Barış” sloganıyla savaş karşıtlarının desteğini alarak kazanmıştır. Bkz., Onur Öymen, **Bir Propaganda Silahı Olarak Basın**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2014, s.113.

¹¹⁴ <https://www.mtsu.edu/first-amendment/article/1179/committee-on-public-information> (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2022.)

¹¹⁵ 1917-1919 yılları arasında faaliyet gösteren, Creel Komitesi ye da CPI olarak da bilinen, Birinci Dünya Savaşı'nda halkını savaşta ABD'yi desteklemesi amacıyla Başkan Wilson yönetimi altında kurulan bir ajanstır.

¹¹⁶ Birinci Dünya Savaşında Britanya **Savaş Propagandası Bürosu** olarak kullanılan bina. Detaylı bilgi için bkz., Mark Wollaeger, **Modernism, Media, and Propaganda**, Princeton University Press, New Jersey, 2006, s. 130.

¹¹⁷ Öymen, **a.g.e.**, s.111-114.

¹¹⁸ Arsev Bektaş, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 146.

Propagandanın etki alanına siyasi, askeri, ekonomik olmak üzere devletin temel faaliyet alanlarının yanı sıra spor, sanat, müzik gibi toplumsal etkinlikler de girmektedir. *“Propaganda çoğu kez bir ideolojinin aşılması amacına da yöneliktir. Bu bağlamda başta gelen yöntemi de baskıdır. Burada ilk hedef kitleyi kendi amacı doğrultusunda koşullandırmaktır ve diğer her türlü enformasyonu engellemektir.”*¹¹⁹ Propagandanın kendi tarihi boyunca pek çok kişi, kurum ve kuruluş tarafından hem iktidarı güçlendirmek hem de iktidarı yıkmak için kullanıldığını söylemek mümkündür.¹²⁰ Dolayısıyla propagandayı tek bir kategoride değerlendirmek oldukça güçtür. Propagandayı kaynağına, sahasına ve konusuna göre alt kategoride incelemek daha isabetli olacaktır. Propaganda kaynağı bakımından; Beyaz Propaganda, Gri Propaganda ve Kara Propaganda olarak alt kategorilere ayrılabilir.

Beyaz propaganda, resmi olarak belli ve görünürdür, burada önemli olan güvenilirlik sağlanmasıdır. Amacı, etkili ve kalıcı olacağına inanılan ve önceden seçilmiş bilgileri açık bir şekilde tek yönlü olarak sunmaktır ve bu doğrultudaki faaliyetleri ise; filmler, müzikler, törenler, karşılamalar, kitaplar, televizyon programları, haberler, radyolar, semboller, görsel simgeler ve spor müsabakaları gibi çeşitli alanlarda görülmektedir.¹²¹ Örneğin 1936 Olimpiyat Oyunları’nın Berlin’de yapılmasının kararlaştırılması, Nazilerin uluslararası propaganda faaliyetleri için önemli bir fırsat olmuştur. Naziler, bu amaçla Olimpiyat Oyunları’nın pek çok farklı dildeki radyo yayınları ile diğer ülkelerde yayınlanmasını, dünyada ilk defa televizyon üzerinden canlı yayın yaparak geniş kitlelerce izlenmesini sağlamışlardır. Bu süreçte Nazi propagandası, antisemitist söylemlerden itina ile kaçınmaya çalışmış ve Nazizm ideolojisinin öğretileri içerisinde yer alan antikapitalist ve antikomünist söylemlerden de olabildiğince uzaklaştırılmıştır. Naziler, Olimpiyat Oyunları’nda daha çok Almanya’nın dünya genelinde meydana gelen olumsuz imajını ortadan kaldırmayı ve iktidarları döneminde Almanya’nın yaşadığı gelişim ve kalkınmayı ortaya koymayı amaçlamıştır.¹²²

¹¹⁹ Nuri Paşa Özer, **Propagandada Yöntemler, Araçlar ve Bir Propaganda Modeli Olarak; Herman ve Chomsky Propaganda Modeli**, Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi, 1/1, 2019, s. 16.

¹²⁰ Özer, **a.g.m.**, s. 16.

¹²¹ Karaca & Çakı, **a.g.e.**, s. 77-78.

¹²² Mehmet Ozan Gülada, **1936 Berlin Olimpiyatları’nda Spor Yayıncılığının Propaganda Amaçlı Kullanımı: Olympia Filmi Üzerine İnceleme**, TRT Akademi, 4/8, 2019, s.328.

Gri propaganda, kaynağı resmi olarak belirsiz ve muallakta olan bir propaganda kaynağıdır. Bu propaganda yönteminde kaynağın ve bilginin doğruluğunun kanıtlanması güçtür.¹²³ Örnek vermek gerekirse, İkinci Dünya Savaşı'nda Özel Operasyonlar Dairesi (Special Operations Executive / SOE), Türkiye başta olmak üzere, birçok ülkede Almanya ve İtalya'nın arasında anlaşmazlıklar olduğuna dair söylentiler yaymaya başlamıştır.

Kara Propaganda ise tam olarak gizli ve yıkıcıdır. Karşı tarafı karalama amacıyla aşağılayıcı, küçük düşürücü ve kötileyici her türlü konu kara propaganda için içerik oluşturmaktadır. Kara propaganda genellikle savaşlarda önem kazanmaktadır. Halkı, düşman tarafından kara propaganda ile etki altına almak temel amacı oluşturmaktadır. Bu bağlamda Nazi Almanya'sının Propaganda Bakanı Joseph Goebbels dikkat çekmektedir.¹²⁴ Örneğin işgal altındaki İtalyanları, Alman tarafına çekmek için radyo yayını ile *“İngiliz ve Amerikalıların bölgede bulunan askerlik çağındaki İtalyan erkeklerini askere alacakları ve zorunlu kılınacağı”* şeklinde propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur.¹²⁵

Öte yandan propagandanın etkisini göstermesi ya da ne şekilde gösterdiği de açıklanması gereken bir başka konudur. Propaganda, uygulamada iç ve dış saha olarak iki alt kategoriye ayrılmaktadır. Bu bağlamda önemli husus propagandanın nerede yapıldığıdır. İç propaganda, genellikle iç siyaset ve iktidar mücadelelerinde görülmektedir. Demokratik ülkelerde yaygın olarak kullanılan iç propaganda karşımıza genellikle kamuoyunu etkilemede çıkmaktadır.¹²⁶ Dolayısıyla hedef kitleleri etki altına almak için simge, slogan ve işaretler yoğun şekilde kullanılmaktadır.¹²⁷ Örnek vermek gerekirse, ABD Ulusal Moral Komitesi, Adolf Hitler'in kişiliği, Alman ulusal karakteri ve Nazizm'i inceleme altına almış ve Amerikan halkı üzerinde oluşabilecek psikolojik etkileri engellemek için Hitler ve Nazi karşıtı iç propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Diğer yandan dış propaganda, uluslararası arenada kendi uluslarını ön plana çıkarma amacıyla, ülkelerin,

¹²³ Karaca & Çakı, **a.g.e.**, s. 80-82.

¹²⁴ Karaca & Çakı, **a.g.e.**, s. 86.

¹²⁵ Leonard W. Doob, *“Goebbels' in Propaganda İlkeleri”*, Çev. Ünsal Oskay, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1968, s. 348.

¹²⁶ Alparslan Şimşek, *“Terör Sorunu ve Propaganda ile İlişkisi (Hizbullah Örnek Olayı)”*, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, 2004 s. 46.

¹²⁷ Bektaş, **a.g.e.**, s. 146.

propaganda faaliyetlerini diplomasi ile yürütmesidir. Diplomasi ile ilgili olması nedeniyle resmi nitelik taşımakta ve o ülkenin uluslararası propagandası süreklilik arz etmektedir. Örneğin Nazi Almanyası Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı vasıtasıyla, dış propaganda faaliyetlerini ve sistematik olarak farklı ulusların içerisinde kendi propagandasını gerçekleştirmiş ve bu kapsamda farklı devletlerin kitle iletişim araçlarını da kullanarak yaptıkları dış propagandaların benimsenmesini amaçlamıştır. Bu bağlamda Goebbels'in şu açıklaması dış propagandanın savaş stratejileri içerisindeki önemini göstermektedir:¹²⁸

*“Ne yazık ki, Sovyet halkının kulağına radyo yolu ile erişememekteyiz. Zira Kremlin yöneticileri, Sovyetler Birliği halkının büyük dünya radyo istasyonlarını alamamaları ve sadece yerel radyo istasyonlarını dinlemekle yetinmelerini sağlayacak kadar akıllı insanlar.”*¹²⁹

Askeri Propagandayı ise bir psikolojik savaş olarak değerlendirmek mümkündür. Askeri propaganda kullanan bir ülke kendi halkı, dost devlet halkı, düşman devlet halkı ve tarafsız devlet halkı üzerinde çeşitli psikolojik propaganda uygulamaları gerçekleştirebilir.¹³⁰ Kendi halkı ve dost devlet halkları üzerinde daha çok moral yükseltmek ve halkın iktidara olan bağlılığını artırmak, düşman devlet halkı üzerinde ise moral düşürerek karşı iktidarın gücünü zayıflatmak amacıyla çeşitli faaliyetler yürütür. Tarafsız devlet halkı üzerinde ise kendilerine müttefik ve dost kazanmak amacına yönelik propaganda uygulamalarına yönelir. Askeri Propaganda İkinci Dünya Savaşı'nda ciddi şekilde aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle İngiltere ve Almanya arasında propaganda savaşı yaşanmıştır. Bunun en net örneği olarak, Türkiye üzerinde her iki devletin de yürüttüğü propaganda faaliyetlerini göstermek mümkündür.

Önemli bir başka tür olan kültürel propaganda, kendi kültürü dışındaki diğer kültürleri etkisi altına alarak olumlu imaj oluşturmaya ve kendi kültürlerini diğer kültürlerdeki bireylere dikte etme taktiklerini içermektedir. Kültürel propaganda, yüzyıllardır görülen bir durum olarak güçlü ülkelerin daha zayıf ülkelerde yaptıkları

¹²⁸ Karaca & Çakı, **a.g.e.**, s. 90-94.

¹²⁹ Doob, **a.g.m.**, s.346.

¹³⁰ Avşar, **a.g.m.**, s. 68.

kültürel asimilasyonlardır.¹³¹ İbadethane kütüphane, okul, vakıf, gazete, dergi ve kitapevi kültürel propaganda tarafından yaygın olarak kullanılan kurumlar olarak gösterilebilir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi açılan kurumlar kültürel propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bunlara örnek olarak İngilizceyi İngilizcenin evrensel dil olarak kabul edilmesi için Birleşik Krallık bünyesinde faaliyet gösteren *British Council* adlı kuruluş, Fransız kültür, sanat ve modasının dünyaya yayılması amacıyla Fransa tarafından kurulan *Alliance Française* (Fransız Kültür Merkezi) gibi kurumlar verilebilir.¹³²

2.2. Mihver Devletlerinin Propagandaları

İkinci Dünya Savaşı esnasında Türkiye'nin tüm gücüyle kendini savaşın dışında tutma çabaları, Türk Dış Politikasında “denge politikasının” şekillenmesine neden olmuştur.¹³³ Elbette ki Türkiye'nin savaş dışında kalmak istemesinin önemli sebepleri vardı. 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Türk halkının bitmeyen savaşlar içinde harap ve bitap düşmesinin yanında Millî Mücadele döneminin ekonomik ve sosyal anlamda yarattığı yıkım, Atatürk döneminde hızlı bir toparlanma sürecinin başlamasını gerektirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması Türkiye'de yeni bir dönemi başlatmış olsa iki savaş arası dönemde elde edilen kazanımların muhafaza edilebilmesi için yoğun çaba harcanmıştır. İşte bundan dolayı Türkiye, kendini olabildiğince savaştan korumaya çalışmış ve dış politikasını bunun üzerine inşa etmiştir.

İki savaş arası dönemdeki dış politikası ile yaklaşan savaş için kendine yer belirleyen Türkiye, farklı bloklardaki ülkelerle ilişkilerini sabit tutmaya özen göstermiştir. 1933 yılında Almanya'da iktidara gelen Naziler ise Versay düzenini değiştirmek yönünde bir politika izlerken, zaman içinde Avrupa için bir tehdit haline gelmiştir. 1936-1939 yılları arasında Almanya dışındaki diğer devletlerin propaganda

¹³¹ Karaca & Çakı, **a.g.e.**, s. 101.

¹³² Karaca & Çakı, **a.g.e.**, s. 101-103.

¹³³ Türkiye olağan bir savaş durumunda savaş dışı kalma politikasının yanında uluslararası siyasetin gereği olan her türlü politikadan da geri kalmamıştır. Bkz., **BCA**, 30.10.0.0/84.553.19, 2 Temmuz 1934.

becerisi pek gelişmemiştir. 1936 Berlin Olimpiyatlarından itibaren Almanya propaganda faaliyetlerini hızlandırmıştır.¹³⁴

Almanya çeşitli makamlarla dış ülkelerde propaganda faaliyetleriyle uğraşmış ve bu makamların çalışma alanları tam olarak sınırlandırılmamıştır. Propaganda faaliyetlerinin asıl kumanda merkezi Dışişleri Bakanlığı ve Joseph Goebbels'in Propaganda Bakanlığı olmuştur. Haberler ve Basın Dairesi'nin yanında, özellikle 1939'da Dışişleri Bakanlığında kurulan Enformasyon Dairesi de propaganda faaliyetleriyle uğraşmıştır. Hitler, propaganda faaliyetlerini yürütme görevini Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop'a vermiştir.¹³⁵ Dışişleri Bakanlığı da Ankara Almanya Büyükelçisi Von Popen aracılığıyla bu faaliyetleri yürütmüştür.

Nazi propagandasının Türk-Alman ilişkilerinde önemli bir rol oynadığı söylenilebilir. Almanya, İkinci Dünya Savaşı öncesi Türkiye üzerinde yoğun bir propaganda faaliyetine başlamıştır. Türkiye'deki Alman Nazi teşkilatının faaliyetleri Türk makamlarınca özetle şu şekilde değerlendirilmektedir. Alman Nazilerinin Viyana'da bulunan merkezi İstanbul'a nakledilerek beş gruba ayrılmıştır. Birinci grup bütün Nazilerin vaziyetlerini tetkik ve kontrol edecek, ikinci grup Türkiye'nin neresinde olursa olsun nasyonal sosyalizm siyasetini aşılacak ve Türk-İngiliz dostluğunu sarsmak için Türk kamuoyunda anlaşma aleyhinde bir cereyan oluşturacaktır. Üçüncü grup Avusturya'nın ilhakı sonrası Almanlar aleyhinde olan Avusturyalıları ikna ederek lehte faaliyetlere katılmalarını sağlayacaktır. Bu grup daha sonra anılacak olan "*Tötonya Kulübünde/Club Teutonia*" kurulmuştur. Dördüncü grup Alman Nazi Gençlik Teşkilatını idare ederek gençler arasında mali, siyasi ve kültürel açıdan nasyonal sosyalist hislerin aşılmasını ve kontrolünü sağlayacaktır. Beşinci grup ise basın yayın faaliyetlerini takip ederek gazete, dergi ve broşürlerin gereken propagandayı yapmasını sağlayacaktır.¹³⁶

¹³⁴ Fatih Aydoğmuş, **İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Propaganda ve Türkiye**, Kriter Yayınevi İstanbul, 2019, s.39.

¹³⁵ Johannes Glasneck, **Türkiye'de Faşist Alman Propagandası**, Çev. Arif Gelen, Onur Yayınları, Ankara, 1976, s. 12.

¹³⁶ İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Nazi Propagandası detayları için bkz., Yasemin Doğaner, *2. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Nazi Propagandası (Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarına Göre)*, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi**, 2012, s. 65-81.

Türkiye’de yayın hayatını sürdüren *Türkische Post* gazetesi Nazi propagandasına hizmet eden yayın aracı olarak faaliyet göstermişti. Ayrıca Alman şirketleri Türk gazetelerine büyük ilanlar vererek ve yine Alman kâğıt şirketleri Türkiye’ye ucuz kâğıt sağlayarak Türk basını ile iyi ilişkiler kurmaya özen gösteriyorlardı. Bu kurum, kuruluş ve şirketler kültürel ilişkiler ve propaganda faaliyetleriyle Türk kamuoyunu etkileyerek Alman yanlısı bir görüş oluşturmak istemişlerdir. Diğer yandan Nazi istihbaratı, bu dönemde, iki ülkenin Birinci Dünya Savaşı’ndaki ittifakı ve tarihsel dostluğuna atıfta bulunarak özellikle Alman yanlısı Türk subaylar üzerinden Türk ordusunu hem Alman silahlarına bağımlı hale getirmek getirmeyi hem de Alman yanlısı kadrolar oluşmasını amaçlamıştır.¹³⁷ Alman askeri istihbarat birimi Abwehr ve Nazi rejiminin temel kuruluşu olan Sicherheitsdients¹³⁸ İstanbul’da Alman yanlısı kadrolar oluşturmak amacıyla faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹³⁹ Türkiye ile Almanya arasındaki en önemli konulardan birisi de ticari ilişkilerdi. 1930’larda “*kliring uygulaması*”¹⁴⁰ ile Almanya hava, deniz ve demiryolu taşımacılığında Türkiye için önemli bir ülke konumundaydı. Çok sayıda Alman çelik, elektrik ve kimya şirketleri Türkiye ile ticaret yapmaktaydı. Almanya bu ilişkilerden hem ekonomik hem de siyasi olarak kazançlı çıkmaktaydı. Böylece Almanya, Türkiye ekonomisi üzerinden propaganda faaliyetleriyle de nüfuz oluşturmaya amaçlamıştı. İki savaş arası dönemde Almanya’nın Türkiye politikası, Ankara’yı mümkünse denetim altına almak ya da en azından İngiltere ve Fransa’nın etkisinden uzak tutmaktır.¹⁴¹

Nazilerin iktidara gelmesinin ardından Almanların Türkiye’deki propaganda yapılanması hız kazanmıştır. Hitler Hükümeti, Türkiye’de çok sayıda Alman vatandaşının bulunması nedeniyle buradaki propaganda faaliyetlerine ayrı bir önem vermekteydi. İstanbul’da bulunan Alman nüfusu üçgruba ayrılmıştı: Genç Zümre, Hitler yanlısı fakat saldırgan tavra karşı milliyetçiler ve Yahudi Almanlar olarak

¹³⁷ Uzgel, **a.g.m.**, s.306.

¹³⁸ Heinrich Himmler tarafından 1931’de kurulan Nazi Partisi’nin kendi istihbarat ve güvenlik birimi.

¹³⁹ Zekeriya Doğan, **İkinci Dünya Savaş ve Türkiye’nin Savaş Stratejisi**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2016, s.94.

¹⁴⁰ Kliring: Uluslararası ekonomik ilişkilerde topluca ödeşme sistemi. Bu sistemde, ülkelerin birbirlerine olan borç ve alacakları toplanarak karşılıklı hesaplaşma ile ödenir. İki yanlı uluslararası ticari bir ilişkide, ülkeler birbirlerine bazı ayrıcalıklar tanıyarak, döviz kullanmaz ve mal ile mal değiştirirler. Başka bir deyişle takas ve mahsup yöntemi kullanılır. Bkz., Dağ, **a.g.e.**, s. 88.

¹⁴¹ Uzgel, **a.g.m.**, s.304-306.

bilinen Hitler karşıtı zümre.¹⁴² Hitler'in, iki savaş arası dönemde, Türkiye'de zayıflayan Alman etkisini yeniden güçlendirmeye yönelik politikalar geliştirildiğinden de bahsedilebilir.¹⁴³ Bu doğrultuda politikalar üretmenin amacı, Türk-Alman ticaretini koruyabilmek olarak yorumlanabilir. Nazi Almanya'sı, Türkiye'de etkili olabilmek için siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda etkili olmaya çalışmıştı.¹⁴⁴

1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla başlayan İkinci Dünya Savaşı, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'nin de önemli dış politika gündemini oluşturmuştur.¹⁴⁵ Türkiye'deki Nazi propagandası bazı siyasi olaylar dolayısıyla ve özellikle savaş yüzünden şu ya da bu şekilde değişikliklere uğramıştı.¹⁴⁶ Savaşın başlamasının ardından Türkiye'nin özellikle Türk – İngiliz - Fransız Üçlü İttifak'ını imzalayarak Müttefiklerle saldırmazlık antlaşması imzalaması ve Hatay'ın Türkiye'ye katılması, Almanya tarafından tepkiyle karşılanmıştı.¹⁴⁷ Nazi iktidarı, Ankara'yı iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler aracılığıyla sıkıştırmaya çalışmış ve askeri bu bağlamında Türkiye'nin ısmarladığı her türlü savaş araç ve gereçlerinin ihracatını durdurarak askeri propaganda uygulamıştır.¹⁴⁸ Nazi propaganda birimleri, 23 bin insanın kaybedildiği 1939 Erzincan depremi hakkında kendileri ile iş birliği yapmamalarının bir ceza olduğunu düşünerek kendi radyolarından bu yönde yayınlar yaparak psikolojik/kara propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ancak Türkiye'nin stratejik konumunu ve silah sanayisi için değerli olan krom yataklarına sahip olması Almanya'nın kara propaganda konusunda çokta ileri gidemediğini söyleyebiliriz.¹⁴⁹

¹⁴² Yılmaz, **a.g.m.**, s. 698.

¹⁴³ Sezen Kılıç, **Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 134-158.

¹⁴⁴ Evren Küçük, "*Türkiye'de Nazi Almanya Propagandasına Bir Örnek: Ankara ve İstanbul'da Alman Mimari Sergileri*", **Ankara Araştırmaları Dergisi**, 2018, s. 24.

¹⁴⁵ Doğan, **a.g.e.**, s.102.

¹⁴⁶ Glasneck, **a.g.e.**, s. 12.

¹⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz., Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, s. 455-485. Ayrıca bkz., Cemil Koçak, **Türk – Alman İlişkileri (1923- 1939): İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde, Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.153-174.

¹⁴⁸ Sönmezoğlu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, s. 323-324.

¹⁴⁹ Krom Sorunu için bkz., Selim Deringil, **a.g.e.**, s.157.

Almanya bir yandan Türkiye ile ekonomik olarak özellikle de krom ticareti üzerinden iyi ilişkilerini kuruyorken, bir yandan da Türkiye'nin komşu devletleri ve müttefiklerle¹⁵⁰ ilişkilerini bozmak amacıyla propaganda faaliyetlerinde bulunuyordu. Almanya, Türkiye'ye yönelik propaganda faaliyetinde her yöntemi deniyordu. Alman propagandasının temellerinden birisini, Türk-Sovyet ilişkilerini bozma amacıyla uygulanan anti-komünizm politikaları oluşturmaktaydı. Alman İstihbarat Bürosu bu amaçla, Rus basınında Türklerin aleyhinde yazılan makaleleri Türkçe tercümesi ile üzerine kendi resmi damgası olan zarflar ve propaganda evraklarını Türk basınına gönderiyordu.¹⁵¹ *Tan* gazetesinin “*Türkische Post Matbaası Araştırıldı*” başlıklı haberine göre Türkiye'deki Alman propagandasının önemli merkezlerinden olan *Türkische Post* gazetesine zabıtarlar tarafından yapılan baskında propaganda belgeleri ele geçirilmiştir. Bu belgeler arasında Rus Dışişleri Bakanı Molotov'un nutku ve Rus *Pravdan* gazetesinin *Tan* gazetesi aleyhindeki makaleleri mevcuttu.¹⁵² Hitlerin üzerinde durduğu diğer bir konu da Ortadoğu'da İngiliz-Fransız egemenliğine son vererek bölgenin stratejik konumunu kendi lehine kullanmaktı. Almanların geçmişten gelen 3-B (Berlin-Boğazlar-Bağdat) hattı projesi Hitler için de önemliydi.¹⁵³

Diğer yandan Berlin-Boğazlar-Bağdat hattı sayesinde Almanya, Suriye ve Irak petrollerine sahip olacak ve Süveyş Kanalı'nı kontrol ederek İngiltere'nin Uzak Doğu ticaretini engelleyecekti. Bu nedenle Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla bölgede karşı propaganda yaparak Araplar üzerinden Türkiye'ye tehdit oluşturmak istemiştir.¹⁵⁴ *Vakit* gazetesinde yer alan bir habere göre Türkiye'nin, Balkanlardaki barışı korumak amacıyla imzaladığı Türk-İngiliz-Fransız Paktının, Türk-Rus dostluğuna zarar verdiğini ve Atatürk'ün dış politika anlayışından ayrıldığını yazan Alman propaganda dergisi *Die Woche*, Türkiye'yi yayılmacı bir politika izlediği yönünde eleştirmiştir.¹⁵⁵ Bu propaganda, Hatay'ın Türkiye'ye katılması ve Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifak'ın sonucu olarak Türkiye'nin güneye yani Irak ve

¹⁵⁰ *Tan*, 7 Kasım 1939.

¹⁵¹ Aydoğmuş, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁵² *Tan*, 16 Aralık 1939.

¹⁵³ *Tan*, 24 Aralık 1939. Ayrıca Boğazları Bosfor, daha doğrusu Alman gözüyle Bizantion olarak yazmak mümkündür. Bu durumda ikinci B ile ifade edilen kesinlikle İstanbul'dur.

¹⁵⁴ Aydoğmuş, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁵⁵ *Vakit*, 27 Aralık 1939.

Musul'a doğru yayılacağı endişesi üzerine kurulmuştur.¹⁵⁶ Bu bağlamda Alman propaganda gazetesi *Volkischer Beobachter*, Türkiye'de en çok propagandayı İngiliz ve Fransızların yaptığını iddia ederek karşı propaganda tekniğini de kullanmış olmasıydı. Gazete; Türk politikacılar aleyhine yayın yapan *İstanbul* adlı bir gazetenin Fransa'da basıldığı ve finansal kaynağının Fransa olduğunu iddia etmiştir.¹⁵⁷ Almanların diğer bir propaganda yayını olan *Signal* dergisi Fransızca olarak basılmaktaydı. Çünkü Türkiye'de yabancı basın içerisinde Fransızca yayınların önemi hala devam etmekteydi. Berlin'de basılan bu dergi Alman propagandası için önemli bir yere sahipti. Bazı Türk gazeteleri bu derginin zararlı olduğu gerekçesiyle yasaklanmasını istemekteydi. Derginin faaliyetlerinden rahatsız olan Son Telgraf gazetesi yazarı Reşad Feyzi kaleme aldığı "Gizli Zehir"¹⁵⁸ yazısıyla tepkisini dile getirmiştir.¹⁵⁹

Gazete ve dergiler dışında broşür dağıtma, radyo yayını yapma, haber ajansları, basın- yayın ve eğitim üzerinde etkili olma ve fısıltı yayma yollarıyla da Almanya'nın propagandayı sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Almanya'dan Türkiye'ye eşantiyon olarak gönderilen ilaç kutularından bile propaganda kâğıtları çıkmaktaydı.¹⁶⁰ Bu konuyla ilgili Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'nun konuyla ilgili beyanında şunları söylemiştir:

*"Almanya'daki ecza tıbbiye fabrikalarından İstanbul'daki doktorlara ve ecza depolarına eşantiyon olarak posta yolu ile gönderilmekte olan ilaç paketleri içerisinde bu defa Almanca lisanıyla Hitlerin nutku, Alman – Rus Paktı ve sair matbu propaganda yazıları konularak gönderildiğini ve bunların posta idaresi tarafından bilmeyerek adreslerine dağıtılmış olduğu öğrenilmiştir."*¹⁶¹

Öte yandan 1940 yılında Theodor Werner'in çizmiş olduğu "1918-1923: Türkiye İngiliz Boyunduruğu Altında" isimli bir broşür Türkçeye çevrilerek propaganda maksadıyla Türkiye'de dağıtılmıştır. Bu broşüre Sevr Antlaşması'nın

¹⁵⁶ Glasneck, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁵⁷ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁵⁸ Bkz., Ek-11(A/B).

¹⁵⁹ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 92-93.

¹⁶⁰ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁶¹ **BCA**, Fon Kodu: 490.01.0.0, Yer No: 609.112.5.

haritası yerleştirilerek geçmişe gönderme yapılmış ve Türkiye üzerinde Müttefiklere karşı baskı kurulmak istenmiştir.¹⁶²

Teknolojinin gelişmesi ile propagandanın kullanım alanları da genişlemiştir. Almanlar dünya geneline hızla yayılan iletişim aracı olan radyoyu da propaganda aracı olarak etkin bir şekilde kullanmıştır. Berlin Radyosu'nun yayın dilleri arasında Türkçe de bulunmaktaydı. Almanlar, Türk halkını hedef alan propaganda içerikli yayınlar ile mevcut Türk hükümeti ve onun politikaları üzerinde etkili olmak istemiştir.¹⁶³ Yapılan yayınlar haber, müzik ve eğlence programlarından oluşmaktaydı. Propaganda, Radyonun haber müzik ve eğlence programları içerisine ustalıkla gizlenerek gerçekleştiriliyordu.¹⁶⁴

Savaş yıllarında, Müttefik ve Mihver ülkeleri, Türkiye'ye haber sağlama yarışı içerisine girmişlerdir. Ancak, Türkiye'nin ana haber kaynağı olan Anadolu Ajansı'na haber sağlamada Müttefiklerin etkin rol oynaması Almanları harekete geçirmiştir. Almanlar, Türk basınına haber sağlama amacıyla faaliyetlerini hızlandırmıştı. Bu haber ajanslarının başında Türkiye'deki Alman propaganda ve istihbarat faaliyetlerini etkin olarak yönlendiren DNB-Deutsche Nachrichten Büro (Alman Haber Ajansı)- geliyordu. DNB, Türkiye temsilcisi Walter Brell liderliğinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Kuruluş siyasi ve ekonomik gelişmeler ile ilgili raporlar dışında Türkiye'deki radyo yayınlarını ve gazete haberlerini rapor halinde Berlin'e aktarıyordu.¹⁶⁵ DNB'nin dışında özellikle Anadolu basınına telefon ve telgraf yoluyla Anadolu Ajansı'ndan daha iyi imkânlarla haber sunan Transkontinent, Transocean ve Nachrichten Press Dienst gibi önemli haber ajansları da bulunuyordu. Bu haber ajansları ücretsiz ve daha düzenli olarak haber sağladıklarından, bazı Müttefik yanlısı gazeteler dâhil olmak üzere çoğu Türk gazeteleri tarafından yoğun bir şekilde tercih ediliyordu.¹⁶⁶

¹⁶² Mustafa Yılmazata, **Alman arşiv belgelerine göre Hitler rejiminin Türkiye'deki faaliyetleri (1933-1945)**, İstanbul Üniversitesi, 2014, Doktora Tezi, s. 244.

¹⁶³ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 87.

¹⁶⁴ Glasneck, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁶⁵ Süleyman Seydi, **1939-1945 Zor Yıllar: 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı**. Asil Yayın, Ankara, 2006, s. 33.

¹⁶⁶ Glasneck, **a.g.e.**, s. 19-20.

Alman propaganda birimlerinin uyguladığı önemli yöntemlerden biri de basın-yayın ve eğitim üzerinde nüfuz oluşturma girişimleriydi. Bir toplumu yönlendiren bu iki önemli unsurun, uygulanan propagandalarla, Alman dış politikaları doğrultusunda uygulanmasının hedef devletin yöneticileri üzerinde baskı oluşturacağını söylemek mümkündür. Bu nedenle Türk toplumu üzerinde kısa sürede Almanlar lehine kamuoyu oluşturma yolu, Türk basın – yayın kuruluşları üzerinde nüfuz oluşturmaktan geçmekteydi. Basını kazanmak amacıyla rüşvet dâhil her türlü yol denenmekteydi. Almanya'nın Türkiye'ye yönelik faaliyetlerine hız verdiği 1935 yılında bir grup Türk gazetecinin Almanya'ya davet edilmesi ve bizzat Hitler tarafından kabulü geniş çaplı Alman propagandasının başlangıcı olmuştu. Almanya Propaganda Bakanlığı, özellikle *Cumhuriyet* gazetesini kazanmaya önem veriyordu. Bakanlık yetkilileri bu amaçla, Türk gazetecilerinin Almanya gezisi¹⁶⁷ dönüşünde *Cumhuriyet* gazetesi başyazarı Yunus Nadi ile bir görüşme gerçekleştirmişti. Savaş yıllarında Yunus Nadi'nin Almanya'ya karşı tutumunda bu görüşmelerin etkili olduğunu iddia edenler olacaktı. 1942 yılında da aralarında Yunus Nadi'nin oğlu Nadir Nadi'nin de olduğu bir grup Türk gazeteci¹⁶⁸ Almanya'ya davet edilmiştir.

Türkiye'de 1933 yılında gerçekleştirilen Üniversite Reformu sırasında ülkeye Almanya'daki NAZİ yönetiminden kaçan Yahudi kökenli Alman bilim insanı gelmişti. Gelen bilim insanlarının çoğu NAZİ karşıtı olmakla birlikte, Almanya Hükümeti, Türkiye'deki okullarda görevli bazı Alman bilim insanlarından de istihbarat ve propaganda alanlarında faydalanıyordu. İstanbul'da görevli yirmi kadar öğretmenden on sekizinin Nazi üyesi olması dikkat çekiciydi.¹⁶⁹ Nazi propagandası yapan Alman öğretim görevlileri de Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, 1944'te İstanbul Teknik Üniversitesi adını alan Yüksek Mühendis Mektebi gibi yükseköğrenim veren okullarda yoğun bir şekilde faaliyet göstermişlerdir.¹⁷⁰ Bu nedenle söz konusu kişilerin pek çoğu Türk polisi tarafından

¹⁶⁷ Detaylı bilgi için bkz., Mehmet Asım Us, **Hatıra Notları / 1930'dan 1950 Yılına Kadar, Atatürk ve İsmet İnönü Devirlerine ait Seçme Fıkralar**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966.

¹⁶⁸ *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1942.

¹⁶⁹ Glasneck, **a.g.e.**, s.33.

¹⁷⁰ Kemal Turan, **Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi**, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000. S.184-191; Ayrıca Bkz., Glasneck, **a.g.e.**, s.36-41.

takibe alınmıştır. Profesör Vorhölzer, Profesör Balling ve Leyla Turgut gibi isimler ajanlık suçlamasıyla tutuklanmıştır.¹⁷¹ Öğretmen ve bilim insanlarının yanında Alman propagandası, lisans ve lisansüstü Nazi yanlısı bir grup öğrenci tarafından da yapılıyordu. Öğrenciler arasında İngiltere aleyhine ve Almanya lehine söylentiler yayıp, kitap ve dergi dağıtımı yapılarak Nazi propagandasına hizmet ediliyordu.¹⁷²

Almanya, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sürecinde tüm propaganda araçlarını kullanarak Türkiye'yi kendi yanına çekmek istemiştir. Kendi yanına çekemeyeceğini anladığında ise başka propaganda tekniklerinden olan korkutma yöntemine başvurmaktan da geri kalmamıştır. Türkiye, Almanya'nın propaganda faaliyetleri için özellikle basın yolunu kullanması TBMM'deki görüşmelere de konu olmuştur. Türkiye, dış politikasında Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1930'larda uygulanan “*Yurtta barış, dünyada barış*” ilkesini takip ettiğini, fakat aynı zamanda kendisine yönelecek herhangi bir tehdide karşı da sessiz kalmayacağını açık bir şekilde beyan etmiştir.¹⁷³

Mihver grubunun diğer bir üyesi olan İtalya'nın da Türkiye'de birtakım propaganda faaliyetlerinde bulunduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra iki ülke ilişkileri 1928 Türk-İtalyan Dostluk Antlaşması¹⁷⁴ ile olumlu bir sürece girse de Mussolini'nin Akdeniz'de izlemiş olduğu politikalar Türkiye tarafından dikkatle takip edilmekte ve İtalya'ya karşı bir güvensizlik yaratıyordu.¹⁷⁵ Benito Mussolini'nin 1934 yılında *Daily Telegraph* gazetesine Akdeniz hakkında vermiş olduğu demeçte İtalya'nın yayılma alanının Asya ve Afrika olduğunu belirtmiş, Akdeniz için “*Bizim Deniz*” (Mare Nostrum) tabirini kullanarak, Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştu.¹⁷⁶ Türkiye, Nazi Almanyası'nda ziyade İtalya'ya karşı güvenlik endişesi duymaktaydı çünkü Türk sınırlarına yönelik ilk ve yakın tehdit eden Almanlar değil,

¹⁷¹ Ramazan Çalık, **Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu**, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Türkoloji Enstitüsü, Konya, 2010, s.423-424.

¹⁷² Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁷³ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 163-176.

¹⁷⁴ Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s.343.

¹⁷⁵ Fahir Armaoğlu, **İkinci Dünya Harbinde Türkiye**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1958, s.140.

¹⁷⁶ Uzel, **a.g.e.**, s.295.

İtalyanlar olmuştur. Bu nedenle, Akdeniz ve Balkanlardaki İtalyan yayılmacılığı Türkiye'nin dikkatini çekmekteydi.¹⁷⁷ Dolayısıyla, Türk- İtalyan ilişkilerinin gergin olduğu dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması Türkiye için büyük bir tehdit oluşturmuyordu..¹⁷⁸

Bu gelişmelerin yanı sıra İtalya, Türkiye'de yaşayan Ermenileri de kışkırtarak Türkiye aleyhine bir ortam oluşturmaya çalışmaktaydı.¹⁷⁹ Ermeniler üzerinden yapılan propagandalar şu şekilde sıralanabilir:

1. *Bir harp çıkarsa İtalya ordusu ilk fırsatta Bulgarlarla birleşerek İstanbul üzerine yürüyecek ve oradaki 85 bin Ermeni'yi Türk boyunduruğundan kurtaracaktır.*
2. *İtalyanlarla beraber Ermeniler yakın bir gelecekte Ayasofya'ya haç dikecekler, Yunan ve Bulgar ordularının yapmaya muvaffak olamadığı bu vazifeyi yapacaklardır.*
3. *Mihver devletlerinin galibiyeti halinde Türkiye taksim edilecek ve Doğu Anadolu'da daha önce Ermenilerle meskûn olan dört vilayette müstakil Ermenistan kurulacak, Adana ve civarında da İtalyan himayesinde bir Ermeni muhtariyeti tesis edilecektir.*¹⁸⁰

Türkiye, tıpkı İkinci Dünya Savaşı öncesinde İzmir'de İtalyan Başkonsolosluğu'nda *Casa d'Italian* aracılığıyla, belirli çevrelerde ve sadece çevrelere yönelik propaganda filmleri gönderilmek istenmesi İzmir Valisi tarafından önlendiği gibi savaş yıllarında da İtalyan propagandasına “Karşı Propaganda” ile cevap vermiştir. Bu süreçte hiçbir şekilde taviz verilmemiş ve Türkiye Balkanlarda da liderliği üstlenmiştir. Bölgede çıkarlarının etkilenmemesi için yoğun çaba harcayan İngiltere ile milli sınırları konusunda taviz vermeyen Türkiye'nin dik duruşu sayesinde İtalya propaganda faaliyetlerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır.¹⁸¹

¹⁷⁷ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 135.

¹⁷⁸ Bkz. **BCA**, 490.1.0.0/605.96.5, 10 Haziran 1939.

¹⁷⁹ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 135. Ayrıca bkz. **BCA**, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 607.103.7, 15 Ekim 1935.

¹⁸⁰ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 247.669.13, 5 Ağustos 1939.

¹⁸¹ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 176.

2.3. İngiltere Dışındaki Müttefik Devletlerin Propagandaları

Türkiye'nin jeopolitik önemi büyük devletler için her zaman ilgi çekici olmuştur. Türkiye'nin savaşta Almanya'nın yanında yer alması veya İtalya'nın Roma idealini gerçekleştirmek için Türkiye'yi işgal olasılığı, Müttefikler açısından sorun teşkil etmekteydi. Almanya ve İtalya'nın Türkiye üzerinden yürütmüş olduğu propaganda faaliyetleri Müttefikler için tehdit oluşturmaktaydı. Mihver devletlerin propaganda faaliyetlerine karşı Müttefikler, Türkiye'nin Mihver grubuna kaymaması ve savaşta Müttefiklerin yanında yer almasına çalışmışlar ve ülkedeki faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır.

ABD¹⁸², iki savaş arası dönemde “*yalnızlık*” (isolationism) politikası izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı çıktığı zaman Amerikan kamuoyu, Birinci Dünya Savaşı'ndakinden farklı olarak, Almanya'ya karşıydı. Hitler'in totaliter rejimi, saldırı politikası; Yahudilere karşı tutumu, demokratik rejimleri “*çürük*” olarak nitelendirmesi ve antlaşmaları çiğnemesi, Amerikan kamuoyunu kötü yönde etkilemiştir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nın kötü anıları ikincisi çıkınca yeniden hatırlanmış ve güçlenmişti. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yürütülen soruşturmalarda, ABD'nin savaşa girmesinde bazı silah fabrikalarının ve özel girişimcilerin payı olduğu anlaşıncı, Amerikan hükümeti çıkardığı “*tarafsızlık*” yasalarıyla Avrupa politikasına kesinlikle karışmama yolunu tutmuştur. Ancak savaşın Almanya lehine gelişme göstermesi ve Fransa'nın işgal edilmesiyle İngiltere'nin yalnız kalması ABD'nin uygulamış olduğu tarafsızlık politikasından vazgeçmesine neden olmuştur.¹⁸³

¹⁸²Türk – Amerikan ilişkilerinin temeli 1795 yılında ABD'nin Cezayir'de ticaret yapmak için vergi ödemeyi kabul etmesiyle başlamıştı. Navarin olayının ardından Osmanlı ile ABD ilişkileri gelişmeye başlamış ve bir dizi ticaret antlaşmaları imzalanarak ABD'YE çeşitli imtiyazlar sağlanmıştı. ABD Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerine konsolosluklar açarak misyonerlik faaliyetlerine zemin oluşturmuştu. 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile hızlanan misyonerlik faaliyetleri 19. yüzyılın sonlarına doğru etkisini arttırmıştı. Amerikan Yabancı Misyoner Komisyonu Kurulu (American Board of Commissioners for Foreign Missions) kanalıyla yapılan misyonerlik çalışmaları Osmanlı sınırlarında yaşayan Rum ve Ermenilere nüfuz etmeye başlayınca, Osmanlı – Amerikan ilişkileri Birinci Dünya Savaşı'na kadar gergin bir şekilde devam etmişti. ABD, Osmanlı Devleti içerisinde yoğun olarak Ermenileri yönelik faaliyetlerde bulunmuştu. Bkz., Remzi Durmuş, “*Geçmişten Günümüze Türk – Amerikan İlişkileri*”, **TASAM**, 13 Eylül 2011, s. 1-4.

¹⁸³ Sander, **a.g.e.**, s.407.

ABD, Almanya ve İtalya gibi demokrasi karşıtı ülkelerin faaliyetlerine kesin bir şekilde karşı çıkmaktaydı. Başkan Roosevelt, İkinci Dünya Savaşı'nın baş sorumlusu olarak Hitler ve Mussolini'yi görüyordu. ABD, demokratik ve bağımsız ülkelerin Almanya ve İtalya gibi yayılmacı politika izleyen devletlerin etkisi altına girmesini istememekteydi. ABD'nin savaşa dâhil olduktan sonra uygulamış olduğu Hitler karşıtı politikalar, propaganda faaliyetlerine de yansımıştır. ABD, propagandayı iç ve dış kamuoyunu şekillendirme amacıyla kullanmaya başlamıştır.

Bir diğer önemli propaganda aracı ise filmlerdi. Walt Disney stüdyosu, ABD'nin sivil ve askeri eğitim filmlerinin yaratılmasında FBI ajanı gibi hareket ederek komünizm karşıtı faaliyetlerde bulunmaktaydı. Stüdyo, askerler ve denizcilere silahları nasıl kullanacaklarından sivillere bulaşıcı hastalıklardan nasıl korunacaklarına kadar çok çeşitli eğitsel filmler üretiyordu.¹⁸⁴ Hatta ABD, temel gıda maddesi olan ekmeği bile bir propaganda malzemesi olarak kullanmaktan çekinmemişti.¹⁸⁵ Avrupa'nın savaş nedeniyle karşı karşıya kaldığı kıtlıkta siviller için ekmeğin çoğu propaganda sözlerinden daha değerliydi. Bu birim halk üzerinde çok etkili olmuştu ve Mussolini yönetimini zor durumda bırakmıştı. ABD, İkinci Dünya Savaşı'nda Mihver devletlere karşı net ve etkili bir propaganda faaliyeti yürütmüştü.¹⁸⁶

Demokratik ve bağımsız bir ülke olan Türkiye'de de bazı kesimlerin Mihver devletlerinin etkisi altına girmesi ABD'nin yürütmüş olduğu politikaya ters düşmekteydi. 1941 yılında imzalanan Türk-Alman Dostluk Antlaşması bu bağlamda ABD için önemliydi ve bu antlaşmanın İngiltere'ye karşı değil Sovyetler Birliği tehlikesine karşı imzalandığı şeklinde yorumlar yapılmaktaydı. Türkiye'nin Almanya'nın yanında yer almasını engellemek ve savaşta Müttefiklerin yanında yer almasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen konferanslarda ABD de bulunmaktaydı. Yine 1943 yılında ABD'nin Türkiye'ye, Müttefikler yanında savaşa girmemesine rağmen silah ve mühimmat sağlaması, Türk-Amerikan dostluğunun ve Türkiye'ye duyulan güvenin bir göstergesi olarak yorumlanmıştı.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁸⁵ **Tan**, 15 Temmuz 1943.

¹⁸⁶ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 54-57.

¹⁸⁷ **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1943.

ABD aslında bu silahları göndererek Türkiye'ye karşı *kalabalığa katıl* propagandası doğrultusunda Türkiye'nin savaşa Müttefiklerin yanında katılmasını sağlamayı amaçlamıştı. ABD'nin Türkiye'yi önemsemesinin bir diğer nedeni ise Arabistan petrollerinin kontrolünün kendisinde oluşuydu. İngiltere ile aynı politikayı izleyen ABD de beyaz propaganda tekniğini kullanmış; diğer devletlerin aksine açık ve net bir şekilde uygulamıştır. Ayrıca *direkt emir* propaganda yöntemini de kullanmıştır. ABD propaganda faaliyetlerinde Müttefiklerin kesin olarak zafere ulaşacağını her zaman vurgulamıştır. Faşist yönetimlerin karşısında yer alan ABD'ye göre demokrasi yanlısı ülkeler savaşı mutlaka kazanacaktı.¹⁸⁸

İkinci Dünya Savaşı'nda her devlet gibi Fransa da propaganda tekniklerini kullanmıştır. Uygulamış olduğu propaganda teknikleri hedef ülkeler açısından farklılık göstermiştir. Fransa, Mihver devletleri üzerinde en çok kara propaganda faaliyetleri sürdürmüştür. Fransa'nın Türkiye'yle propaganda ilişkileri Suriye, Kilikya Bölgesi ve Alman Büyükelçisi Von Popen üzerine odaklanmıştır. Ancak 1940 yılında Almanya tarafından işgaliyle birlikte Fransa, propaganda yarışından çekilmiştir.¹⁸⁹

Almanya tarafından işgal edilmesine kadar olan süre de Fransa tıpkı müttefiki İngiltere gibi Türkiye'nin Nazi Propagandası'nın etkisinde kalmasını istemiyordu. Alman propaganda ajansı DNB, Türkiye'de Fransa karşıtı bir kamuoyu oluşturmak amacıyla "*Fransız uçaklarının Bakü havzasını bombalama planı*" haberini yayması üzerine Fransız Büyükelçi Rene Massigli Türkiye Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir mektupla bu iddiayı yalanlamıştır¹⁹⁰:

*Sizinle ve arkadaşlarınızla muhaverelerimden hiçbirinde, Türk toprakları üzerinden Bakü'yü bombalamağa mahsus Fransız tayyarelerinin uçurulmasına müsaade istemedim, siz de hiçbir zaman böyle bir ameliyeye muvafakatinizi vermediniz.*¹⁹¹ M. Massigli yaptığı açıklama ile Türk – Fransız ittifakının önemine vurgu yaparak Türk toprakları üzerinde herhangi bir emellerinin olmamasına dikkat çekmiştir.

¹⁸⁸ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 56-60.

¹⁸⁹ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 83.

¹⁹⁰ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 83.

¹⁹¹ **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1940.

Fransa'nın üzerinde önemle durduğu ve propaganda malzemesi olarak kullandığı bir başka konu da Von Papen'in Ankara'ya büyükelçi atanması olmuştur. Fransızlar Popen'i Hitler'in propaganda elemanı olduğu konusunda Türkiye'yi uyarmıştır. Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı'ndan Başbakanlığa “...*Papen ‘in gerçek maksadı; Türk hükümetinin İngiliz ve Fransız hükümetleri ile imzaladığı antlaşmaları gayri kabili tatbik bir hale sokmak için Türkiye’de hükümetin siyaseti hariciyesine muhalif bir cereyan ve bilhassa bir komünizm cereyanı yaratacakmış...*” şeklinde bir yazı göndermiştir. Fransa, Almanya'ya ve özellikle Hitler'e karşı propaganda faaliyetlerini Almanya'nın Balkan işgaline ilk başladığı aşamada da sürdürmüştür. Fransız Propaganda Servisi, propagandayı Yugoslavya'da dağıtılan gazeteler aracılığıyla gerçekleştirdiğini belirten Türkiye Belgrad Büyükelçiliği, bu istihbaratı Başbakanlığa şu şekilde aktarmıştır:¹⁹²

“*Geçen gün Fransız Propaganda Servisi tarafından bastırılarak sokaklarda dağıtılan ve numunesi takdim edilmiş olan varakada, Yugoslavya’da oturan her Alman’ın casus olduğu tarzındaki iddia, Alman sefaretinin itiraz ve şikâyetini mucib olmuş ve bu sebeple 16.05.1940 tarihinde toplanan Meclis-i Vükelada hükümet, gazeteler ve matbu varakalar vasıtası ile bitaraflığın ihlal edilmemesini teminen şu mukarreratı ittihaz etmiştir...*”¹⁹³

Fransa'nın Türkiye'ye karşı uygulamış olduğu propaganda şekli savaşın gidişatına göre değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Cumhuriyet gazetesindeki bir haberde ise Fransa ile Türkiye'nin savaş başlamadan hemen önce iş birliği içerisinde oldukları yazmaktaydı. “*Türkiye hükümeti ve Fransa hükümeti, vuku bulacak bir tecavüz hareketinin Akdeniz muntikasında bir harbe saik olması halinde yekdiğerile bilfiil iş birliği yapmağa ve yeddi iktidarlarında bulunan bütün yardım ve muzaheretini birbirlerine göstermeğe hazır bulunduklarını beyan ederler.*”¹⁹⁴

Haziran 1940'ta Almanya tarafından işgal edilmesinin¹⁹⁵ ardından kurulan Vichy Hükümeti¹⁹⁶ ile Alman yanlısı politika izlemeye başlamıştır. Vichy yönetimi

¹⁹² Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 84.

¹⁹³ **BCA**, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 85.560.2, 17 Mayıs 1940.

¹⁹⁴ **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1939.

¹⁹⁵ Detaylı bilgi için bkz., Sander, **a.g.e.**, s.389-391.

Türkiye'ye genellikle Suriye ve Çukurova Bölgesi üzerinden propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Fransa, *Bağışıklık Kazandırma/Aşılama* propaganda tekniğini uygulayarak Türkiye'den Çukurova (Adana ve çevresi) bölgesini talep etmiştir.¹⁹⁷ Vichy Hükümetinde görev almış Amiral François Darlan'a göre İngilizler, Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransızlara Çukurova'yı vaat etmiş ancak Çukurova'yı Fransızlardan geri alabilmek için Türkler ile iş birliği yapmıştır. Amiralin bu açıklamaları Türk Basınında Türkiye'nin milli değerlerine saygısızlık olarak yorumlanmıştır.¹⁹⁸ *Cumhuriyet* gazetesinin haberinde ise Çukurova'da Türkiye'nin yalnız Fransa ile değil tüm Batılı devletler ile mücadele ettiği belirtilmiştir:

*“Amiral Dalyan ya kesif bir cehalet, yahud da İngiltere'ye karşı olduğu kadar Türkiye için de sönmiyen derin bir garaz ve husumetle hakikati tahrif ederek, o zamanki mücadelemizi İngiliz teşvik ve tahriki ile vuku bulmuş bir hadise gibi göstermekten utanmamaktadır.”*¹⁹⁹

Sovyetler Birliği gibi büyük bir devlet ile yakın coğrafyada yer alması Türkiye'yi bu devlet ile iş birliğine ve dostluğunu geliştirme yoluna götürmüştür.²⁰⁰ Türkiye, iki savaş arası dönemde olduğu gibi savaş yıllarında da denge politikası izleyerek savaşa dâhil olmaktan kaçınmaya çalışmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında gelişen iki ülke ilişkileri 1939 yılında durgunlaşmaya başlamış olsa da Türkiye, SSCB ile ilişkilerini denge politikası doğrultusunda sürdürmüştür.

5 Ekim 1939 tarihli *Vakit* gazetesinde yer alan haberde İngiliz Lord Halifax'ın söylemleri dikkat çekicidir. *“İki büyük komşu olan Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında dostluk münasebetlerinin idamesini görmekle hiç şüphesiz bahtiyar olacağız.”*²⁰¹ İsmet İnönü ise *“... Mazide olduğu gibi atide de Türk – Sovyet münasebetlerinin dostane seyrini samimi olarak takip etmekteyiz”*²⁰² şeklinde açıklama yaparak bu beyanatı desteklemiştir. Ancak Almanya, Türkiye'nin bu

¹⁹⁶ Detaylı bilgi için bkz., Sander, **a.g.e.**, s.392-394.

¹⁹⁷ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 85.

¹⁹⁸ **Vatan**, 2 Haziran 1941.

¹⁹⁹ **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1941.

²⁰⁰ İki savaş arası Türk-Rus İlişkileri için bkz., Abtülhat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 47-85.

²⁰¹ **Vakit**, 5 Ekim 1939.

²⁰² **Vakit**, 2 Kasım 1939.

tutumundan memnun olmadıklarını belirtmiştir.²⁰³ Hatta Türk – Sovyet ilişkilerinin gerilmesi maksadıyla, Nazi Partisi’nin basın organı olan *Volkischer Beobachter*’ı ve Roma radyosu iki devleti birbirine karşı kışkırtma yoluna gitmiş, bir şekilde de ikili ilişkilerde güvensizlik ortamı oluşturmayı sağlamıştır. Bu arada Almanya’nın engel olmak istediği Türk – Sovyet iş birliğine karşı Sovyetler de olası bir Türk – Alman ittifakına karşı harekete geçmiş, *başka yöne saptırma* tekniğini kullanarak, düşürdüğü Alman uçaklarını onarıp Türkiye hava sahasını ihlaliyle Türk – Alman ilişkilerinin gerilmesini hedeflemiştir.²⁰⁴

Sovyetler bir yandan da komünizm propagandasını sürdürmekteydi. SSCB komünizmi yaymak amacıyla tıpkı Almanya gibi öğrenci ve öğretmenler üzerinden propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Araç olarak matbaayı ve yöntem olarak slogan propagandasını kullanan Sovyet Rusya’ya karşı İçişleri Bakanlığı, tedbirli ve dikkatli olunması için Millî Eğitim Bakanlığı’na şu şekilde bir yazı göndermiştir:

“Komünistlerin mekteplerde yeniden komünizm fikirlerini yaymağa çalıştıkları ve bilhassa bu meselede matbuatı vasıta olarak kullanmakta oldukları hakkında Dâhiliye Vekilliğinden alınan 30.11.1939 tarihli ve 2944 sayılı tezkerenin bir sureti iliştilerilerek Yüksek makamlarına sunulmuştur. Bugünlerde gazetelerimizde bazı muallimlerimizin maddi vaziyetlerinin bozuk olduğu hakkında neşriyata tesadüf edilmekte ve bunlar arasında büyük puntolu harflerle ‘Muallimlerin hali berbat’ başlığı altında muallim kütlesini heyecana sevk edecek yazılarda görülmektedir.

*Komünistlerin mektep talebeleri arasında yeniden komünizm fikirlerini yaymaya çalıştıkları hakkında haberler mevcuttur. Komünistlerin yeniden tahrikâta başladıkları bilhassa en çok haftalık mecmualara komünizmi telkin eden fikirleri gizleyen yazıları yazdırmak suretiyle faaliyet gösterdikleri ve bu mecmuaların mektep talebeleri ve en ziyade lise son sınıf ve üniversite talebeleri tarafından okunması için her türlü tedbire başvurdıkları öğrenilmiştir...”*²⁰⁵

1940 yılına gelindiğinde Sovyet propagandası Ortadoğu’da etkinliğini artırmaya başlamıştı. Özellikle İran, Irak, Suriye ve Lübnan üzerinde etkili olmaya

²⁰³ **Vakit**, 8 Ekim 1939.

²⁰⁴ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 127-128.

²⁰⁵ **BCA**, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No:209.425.19, 7 Aralık 1939.

çalışan Sovyetlerin, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının ardından Araplar arasında Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine yayılacağı söylentilerini yaymaktan geri kalmamıştır. Bu söylentileri desteklemek amacıyla Sovyet Rusya destekli Ermeni medyası, Türkiye'nin daha da ileri giderek Halep'i topraklarına katacağını iddia ederek Türkiye'ye karşı *damgalama* propagandası uygulamaya çalışmıştır.²⁰⁶

Almanların Sovyetlere savaş açması, Türkiye üzerindeki büyük yükü kaldırmış gibi görünse de Müttefiklere öne sürmüş olduğu “Sovyet Çekincesi” gerekçesinin de bir geçerliliği kalmamıştır.²⁰⁷ *Yeni Sabah* gazetesinde Sovyetlerin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygısından şüphe duyulduğuna dikkat çeken bir haber yer almaktadır. Haberin içeriği “...eğer harbe giren Türkiye olsaydı Sovyetler Birliği hiç tereddüt etmeden fırsattan istifadeye kalkacak ve taahhütlerine rağmen Türk topraklarına tecavüz edecekti...”²⁰⁸ Ancak Rus Tass Ajansı:

“Sovyetler Birliğinin güya Karadeniz ve Çanakkale Boğazları üzerinde iddiaları olduğunu ve güya Bulgaristan'ı işgal etmek niyetinde bulunduğu hakkında Hitler tarafından sırf kendi hareketinin doğruluğunu ispat etmek maksadıyla ve hadiseden sonra, yanlış ve tahrik edici bir şekilde ileri sürülen isnatları Hariciye Halk komiseri B. Molotov 22 Haziranda irat ettiği nutukta tekzip ettiği halde, bazı Türk gazeteleri Hitlerin Sovyetler Birliği aleyhindeki bu iftirasına iktibas ederek neşretmişlerdir.”²⁰⁹ şeklindeki bir haberle bu iddiaları yalanlamıştır.

1942 yılına gelindiğinde Sovyet Rusya, propaganda ve bilgi edinme faaliyetlerini hızlandırmak amacıyla Türkiye'ye yoğun bir şekilde casus göndermiştir. Rus ajanlar ile ilgili Başbakanlığa gönderilen bir yazıda şunlar belirtilmiştir:

“18.05.1942 günü Çıldır'ın 155. Hudut Direği civarında yurdumuza giren ve Ahıska'daki Rus Yüzbaşı Velikoj tarafından casusluk maksadıyla yurdumuza sevk

²⁰⁶ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 129. Bkz., Reich and Soviet Seek Arabs Help, **The Newyork Times**, 17 Mart 1940, s.3.

²⁰⁷ Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, s.599-600.

²⁰⁸ **Yeni Sabah**, 26 Haziran 1940.

²⁰⁹ **Vatan**, 28 Haziran 1942.

*edilmiş olan Mevlüt oğlu Seydullah ile Yusuf oğlu Hasan'ın Sahra köyü bekçileri tarafından yakalandıkları anlaşılmıştır. Bilgi için arz eylerim.”*²¹⁰

Savaşın artık tamamen Müttefikler lehine döndüğü 1944 yılına gelindiğinde, Rusya, Müttefiklerin yardımıyla güçlenecek bir Türk ordusunun, Kızıl Ordu'nun Balkanlara ilerlemesini engellemesinden endişe duyuyordu.²¹¹ Bu nedenle, Sovyetler Türkiye'yi çevrelemek amacıyla İran, Irak ve Ermenistan sınırları boyunca Kürt aşiretlerinin yerleştirilmesini ön gören bir plan hazırlamıştır.²¹²

1945 yılında Almanya'nın teslim olmasıyla Sovyetler, Türkiye toprakları üzerinde yeni isteklerini masaya koymuştur. Ancak Türkiye'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne aykırı istekler hem Türkiye hem de İngiltere açısından kabul edilebilir değildi. Rusya'nın Trakya bölgesinden toprak talebi, Boğazları ve Kars – Ardahan bölgesini geri istemesine karşı Dış İşleri Bakanı Hasan Saka *önleme* propagandasını uygulayarak Kazım Karabekir'in “*Boğazlar Türk milletinin boğazı, Kars yaylası da belkemiğidir*”²¹³ sözünü hatırlatmıştır. Başbakan Şükrü Saraçoğlu da doğrudan *çürütme* propagandası yöntemini kullanarak bir açıklama yapmıştır:

*“Birinci Cihan Harbi'nden sonra Kars ve Ardahan illeri Türkiye'ye verilmiş değil, iade edilmiştir. Türkiye'de Gürcü dilini de konuşan insanlar Çar ordularının önünden kaçıp Anavatana irtica etmiş Türk muhacirlerdir”*²¹⁴

Sovyetlerin bu yöndeki propagandaları Rus – Alman Harbi, Müttefiklerin Türkiye'nin egemenliğinden ve toprak bütünlüğünden yana politikaları ve Türkiye'nin savaş boyu uyguladığı denge politikası ve barışçıl tutumunun uluslararası alanda kabul görmesi nedenleriyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²¹⁵

²¹⁰ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 100.649.5, 12 Haziran 1942.

²¹¹ Mücahit Özçelik, “*İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 29, 2010, s. 264.

²¹² Aydoğmuş, a.g.e., s. 133.

²¹³ Ulus, 21 Aralık 1945, s. 1.

²¹⁴ Ulus, 7 Ocak 1946, s. 1.

²¹⁵ Aydoğmuş, a.g.e., s. 135.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNGİLTERE’NİN TÜRKİYE’DEKİ PROPAGANDA SAVAŞLARI ve ÖZEL OPERASYONLAR DAİRESİ (SOE)

3.1. İngiliz Propagandası

Birinci Dünya Savaşı’nda ve Kurtuluş Savaşı’nda karşı karşıya gelen Türkiye ve İngiltere, Lozan Konferansı’nda da bu tutumlarını sürdürmüşlerdir. Hararetli tartışmaların sonunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile iki devlet arasında yeni bir dönem başlamıştır. Lozan Konferansında üzerinde anlaşma sağlanamayan ve çözümü daha sonraya bırakılan Irak Sınırı, İngiltere ile Türkiye arasında 1930’lara kadar sürecek sorunlu bir dönemin yaşanmasına sebep olmuştur. 1929 yılına dek devam eden durum bir İngiliz filosunun İstanbul’u ziyareti ve İngiltere Büyükelçisi ile filo komutanının Atatürk’ü ziyaret etmesi Türk-İngiliz ilişkilerinde yeni ve olumlu bir sürece girildiğini göstermiştir.²¹⁶

Türk-İngiliz ilişkilerinin birdenbire rayına oturduğunu söylemek pek mümkün değildir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Avrupa’da totaliter rejimlerin oluşması, İngiltere’nin Ortadoğu, Akdeniz ve Balkanlar’da kurulan statükoya büyük bir tehdit oluşturmuştur. 1930’ların başlarında İtalya’nın Akdeniz’de yayılmacı politika izlemesi Türkiye ile İngiltere’nin çıkarlarına ters düşmekteydi. Bu revizyonist hareketlere karşı Türkiye’nin anti-revizyonist politikaları İngiltere tarafından olumlu karşılanmış ve iki ülkenin yakınlaşmasının temelini oluşturmuştur. Özellikle Hitlerin izlediği yayılmacı politika, İtalya’nın Habeşistan’ı işgali, İspanya İç Savaşı ve Akdeniz’deki denizaltı saldırıları bölge güvenliğinin sağlanması açısından Türkiye ile İngiltere’nin ortak hareket etmesine neden olmuştur. Montrö Boğazlar Konferansı’nda İngiltere’nin Türkiye’yi desteklemesi ve 1939 Türk-İngiliz – Fransız Üçlü İttifakı ile ilişkilerin önemli ölçüde düzeldiğini söylemek mümkündür.

İngiltere’nin, İkinci Dünya Savaşı öncesi uygulamış olduğu yatıştırma politikası karşısında özellikle Almanya’nın uygulamış olduğu kara propaganda

²¹⁶ Tarık Saygı, “İngiltere Kralı VIII. Edward’ın Türkiye’yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri”, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2003, s. 2.

faaliyetlerinin, İngiltere'nin propaganda faaliyetlerini bir süreliğine sekteye uğrattığını söyleyebiliriz. Ancak İngiltere, propaganda faaliyetlerini demokratik ülkelerin uyguladığı beyaz propaganda yöntemini kullanmayı tercih etmiştir. Almanlar gibi propaganda da her yolun serbest olduğu ilkesini benimsememiştir. İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın saldırgan ve asılsız propagandalarından sonra propaganda faaliyetlerine daha da önem vermiştir. İngiltere beyaz propaganda aracı olarak kullandığı BBC aracılığıyla hem İngiltere'de hem de diğer ülkelerde film ve radyo haberleriyle propaganda faaliyetlerinde bulunmaya çalışmıştır.²¹⁷

İngiltere, savaş döneminde radyo yayınlarını 23 dilde gerçekleştirerek etki alanını işgal altındaki ülkeleri de kapsayacak şekilde genişletmiştir.²¹⁸ Propaganda için yapılan “*The Day Will Dawn*” ve “*Uncensored*” filmleri örnek olarak verilebilir. BBC'nin televizyon yayınları, propaganda faaliyetlerinde kullanılan önemli bir medya aracı olarak gösterilebilir. Ancak henüz televizyon yayınları gerçekleştirilemediği için Türkiye'de bu propaganda aracı kullanılamamıştır. Bu nedenle Türkiye'de daha çok görsel medya olarak sinema filmleri öne çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde iz bırakmış önemli bir propaganda simgesinin de BBC tarafından tanıtılan “*Zafer İşareti (Victory/V)*”²¹⁹ olduğunu söylemek mümkündür. İngilizce “*Victory/Zafer*” kelimesinin “V” harfi ile başlaması zafer işareti, uluslararası bir simge haline gelerek işgal altındaki müttefiklere destek vermek amacıyla kullanılmıştır.²²⁰

İngiltere, Türkiye'deki Alman faaliyetlerine karşı ülkeye heyet göndererek yanında olduğu mesajını veriyor, Türk – İngiliz dostluğunu pekiştirmeye çalışılarak *özleştirme* propaganda tekniğini kullanmıştır. İngiltere, Almanya'nın savaş uçaklarının Türk hava sahasını ihlal ettiğini öğrenerek bu duruma tepki gösterse de Nazi Partisinin resmî gazetesi *Volkischer Beobachter* başka yöne saptırma

²¹⁷ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s. 60-61.

²¹⁸ Sezer Akarcalı, **2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 222.

²¹⁹ Bkz., Ek-7.

²²⁰ Karaca& Çakı, **a.g.e.**, s. 208-209.

propaganda tekniğini kullanarak uçakların 1939 Erzincan Depremine yardım malzemeleri götürdüklerini yazmıştır.²²¹

Türkiye, İngiltere ile bu kadar yakınlaşmanın Almanya tarafından tepkiyle karşılanmasından hatta Trakya bölgesinin işgal edilmesi endişesiyle bölgede sıkıyönetim ilan etmiştir.²²² Ayrıca, denge politikası gereği İngiliz propaganda filmlerinin ithalatına kısıtlayıcı tedbirler karşı propaganda tekniği ile cevap verilmiştir:

*“Memleketimize ithal edilmekte olan bazı İngiliz harp filmlerinden mevzuu itibariyle Alman ve İtalyan hükümetleri aleyhine hakaret ve ağır propagandayı havi olanlarının kontrol heyetince menedilmesinin uygun görüldüğünü arz ederim.”*²²³

Türkiye’nin Almanya ve İtalya’nın tepkisinden çekinerek İngiltere’ye karşı aldığı bu önleme karşı Başbakan Churchill, Türk – İngiliz dostluğunun altını çizen bir demeçle pırıltılı genellemeler propagandasına başvurmuştur:

*“Felaketli zamanlarda iyi dostlara malik olmak bir nimettir. Geçen müşkül aylar zarfında Türk hükümetinin ve Türk milletinin değişmez dostluğuna mazhar olmak saadetine nail olduk. Bu dostluk bütün bağların en kuvvetlisine, yani müteakıl anlaşma ve saygıya, birçok müşterek gaye ve menfaatlere istinat etmektedir. İki milletin dostluğu felaketli zamanların imtihanından muvaffakiyetle çıkmıştır. Eminim ki gelmekte olan iyi günlerde bu dostluk dünyanın istikbali ve bütün hür milletlerin emniyeti, saadeti ve refahı için pek büyük bir ehemmiyeti haiz olacaktır.”*²²⁴

Eylül 1940 ve Ağustos 1941 yılları arasında Londra’dan Türkiye’ye sınırlı sayıda film ulaştırılabılmıştır. 1941 yılı itibariyle Türkiye’de uygulanan sansür nedeniyle gösterilebilecek İngiliz filmleri arasında “*Sailors Three*” ve “*Let George Do It*” gibi yarı komedi tarzında yapımlar kalmıştır. Ancak “*Let George Do It*” filmi İzmir Fuarı’nda gösterime gireceği sırada sakıncalı bulunup sansürlenmiştir. Sansür sorunları nedeniyle birtakım zorluklarla karşılaşan İngilizler, Türk Film Sansür

²²¹ Aydoğmuş, a.g.e., s. 64.

²²² Resmi Gazete, 23 Kasım 1940.

²²³ BCA, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 235.584.15, 6 Kasım 1940.

²²⁴ Cumhuriyet, 2 Ocak 1941, s. 5.

Kurulu ile görüşmeler gerçekleştirmek için İstanbul Enformasyon Bürosu'ndan Henderson görevlendirse de istenilen sonuç alınamamıştır. İngiltere, film aracılığıyla Türkiye'de propaganda yapmak adına çeşitli yollar denemiştir. Halkevleri, Halkodaları, Millî Eğitim Bakanlığı, Genelkurmay, İstanbul Mühendis Koleji, Robert Koleji, Fransız ve İngiliz Lisesi'nden temin edilen projeksiyonlar kullanılarak, bir şekilde ülkeye sokulan İngiliz propaganda filmleri, Basın Ataşesi Leigh Ashton tarafından elçiliğe davet edilen Türk yetkilileri ve nüfuzlu kişilere sansürlü filmleri izlettirilmiştir.²²⁵

İkinci Dünya Savaşı'nda en iyi propaganda yöntemlerinden bir diğeri de radyo yayınları olmuştur. Radyo, geniş kitlelere hitap etmenin en basit ve kısa yoluydu. İngiltere açısından da radyo çok önemli bir propaganda aracıydı. İtalyanların ve Almanların, İngiltere'nin mandası altında olan Müslüman Araplara yönelik radyo yayınları yapmasının ardından İngiltere ve BBC üzerinden Ortadoğu'ya yönelik yayınlarına başlamıştır. Bu yayınlar İngiltere'nin yabancı ülkelere yaptığı ilk yayınlardır. Almanların radyo yayınları etkin bir şekilde kullanması ve savaşta başarılı sonuçlar alması, 1940-1942 yılları arasında BBC'nin etkinliğini sınırlandırmıştır.²²⁶

Ancak, savaşın Müttefikler lehine dönmeye başlamasıyla radyo propagandasında İngilizler etkinli olmaya başlamış ve BBC “Zafer Saati”²²⁷ adı altında yayınladığı programla²²⁸ Mihver karşıtı propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur.²²⁹ Savaş yıllarında Türkiye'de için etkili bir yöntem olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Çünkü radyo dinleyenlerin sayısı İstanbul, Ankara ve İzmir dışında Anadolu'da çok azdır.²³⁰

²²⁵ Seydi, **a.g.e.**, s. 182-190.

²²⁶ Seydi, **a.g.e.**, s.201-202.

²²⁷ Akarcalı, **a.g.e.**, s.134.

²²⁸ Müttefiklerin Avrupa'da zafer gününde, Londra'daki St. Pauls Katedrali yakınında bir caddede kayıt arabalarını durduran BBC Türkçe bölümünden A.S. Emre (ortada) ve Farsça bölümünden S.A. Tahiri BBC'nin o dönemdeki Yakın Doğu servisinin zafer programları çerçevesinde yollardaki havayı aktarmaya hazırlanıyor. 08/05/1945 © BBC, BBC Türkçe Arşivi: 1940'lı Yıllar, Erişim Adresi: https://www.bbc.com/turkce/multimedya/2009/11/091113_anni_album_40lar?g0=2, (Erişim Tarihi: 09.11.2021.)

²²⁹ Detaylı bilgi için bkz., Akarcalı, **a.g.e.**, s. 225-235.

²³⁰ Ayrıca bkz. Akarcalı, **a.g.e.**, s.116.

Almanya'nın savaşta etkin olduğu dönemde, özellikle Irak ve Suriye'de gelişen Müttefik karşıtlığının Türkiye'ye sıçramasını önlemek için Enformasyon Bakanlığı,²³¹ Erzincan depreminde Türk halkına seslenmiş olan Sir Wyndham Deeds'in Türk halkına hitaben bir konuşma yapmasını istemiştir:

“Dört ay önce Ankara'dan İngiliz halkına radyodan seslenerek Türk halkının deprem karşısında (Erzincan depremi) gösterdiği metaneti ve itidali anlatmışım. Şimdi de Londra'dan Türk halkına Savaş karşısında İngiliz insanının metanetli ve itidalli olduğunu söylüyorum.

Konuşmaya siyasi ve askeri olaylardan ziyade sıradan kadın ve erkeklerin, genç-yaşlı kasabalı, çiftçi ve işçinin faaliyetlerini ve tutumunu anlatmak ile başlayacağım.

Eğer insanlar birbirlerini anarlarsa diplomatik ilişkiler zora girmeyecektir. İnsanlar birbirlerini tanımalı. Erzincan depreminde Türkiye'de olduğu gibi, şimdi de bizler toplum olarak kenetlendik. Sosyal, siyasi, ekonomik ve dini farklılıklar ortadan kalktı. Neden? Çünkü herkesin derdi bir. Bu kenetlenme iki hasleti içerir. Birincisi etik; “hak, güç değil”, ikincisi; “özgürlük, kölelik değil”. Tarihimizden gelen geleneksel yapımızla, sizin gibi kanımızın son damlasına kadar ülkemizi savunuruz. Biz sadece kendimiz için savaşmıyoruz. Bizim davamız, sizin davanız ve diğer insanların davası. Akdeniz'deki donanmamızın çabası bunun delilidir.

Türk ve İngiliz insanları birçok ortak karaktere sahiptir. Her ikimiz de ailesine bağlı, özellikle çocuklarını seven, misafirperver – kapısını zulme uğramış insanlara açan – itidalli ve bağımsızlığına düşkünüz...

İngilizlerin çoğunluğu şehirde yaşamasına rağmen damarlarında hala köy kanı akmaktadır. Bizde denize âşık bir milletiz ve kıyaslanamaz bir donanmaya sahibiz...”²³²

²³¹ Şubat 1917 tarihinde Haber Departmanı, Savaş Propaganda Bürosu ve Tarafsız Basın Komitesi'nin birleştirilmesiyle kurulan Enformasyon Departmanı, Mart 1918 tarihinde Enformasyon Bakanlığı'na dönüştürülmüştür. Bu dönüşümle kurulan Enformasyon Bakanlığı, bünyesindeki propaganda departmanı ile Türkiye ile Yakın ve Ortadoğu'daki faaliyetlerini sürdürmüştür. Erişim Adresi: <https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C9321> . (Erişim Tarihi: 2 Ocak 2022.)

²³² FO, 371/25022, R 6813/6306/44, Sir Wyndham Deed's Talk at 28 July: Nation at War.

İngiltere Ankara Büyükelçisi Sir Hughe Knatchbull – Hugessen kendi dışişlerine, Sir Deeds'in birkaç defa bu türde yaptığı propaganda içerikli konuşmaların Türk halkı üzerinde ciddi etki bıraktığını rapor etmiştir. BBC Türkçe radyo servisi propaganda içerikli yayınlar yapmıştır.²³³

Radyo, televizyon ve sinemadan daha eski yöntem olan basın-yayın da İngiltere'nin propaganda aracı olarak kullanmıştır. Savaşın başlarında 1939 Türk-İngiliz-Fransız ittifakının da etkisiyle Türk gazetelerinin birçoğu Müttefik yanlısı haberler yapmıştır. Dolayısıyla Enformasyon Bakanlığının bu konuda herhangi bir endişesi bulunmamaktaydı. Ancak Almanya'nın hızla genişlemesi Fransa'yı işgal; Mihver kuvvetlerinin Balkanlarda ilerleyerek Türkiye sınırlarına dayanması ve Almanya'nın itinayla hazırlamış olduğu görsel materyalleri içeren gazete ve dergileri propaganda aracı olarak kullanmaya başlaması İngiliz Enformasyon Bakanlığı tarafından endişeyle karşılanmıştır.

Almanların İkinci Dünya Savaşı'nda üstün olduğu dönemde elde edilen başarılar Türk halkı üzerinde İngilizlerin başarısız olacağı izlenimini uyandırma başlamıştır. Bu nedenle İngiliz propaganda birimleri diğer propaganda araçlarında olduğu gibi gazete ve dergi hususunda yeni adımlar atması gerektiğine karar vermiştir. Ankara Büyükelçisi Hugessen gazete ve dergilerin önemini idrak ederek Londra'dan *'The Illustrated London News, The Sphere ve The Time'* dergilerinin temini sağlamıştır.²³⁴

Savaşın kendi lehine ağır basmaya başladığı 1943 yılında, Müttefikler artık daha net ve cesur açıklamalar yapmaktaydı. Müttefik yetkililerinin gazete ve dergilere verdikleri demeçlerde Nazilere karşı ağır ve sert ithamlar yer almaktaydı. Eden'in vermiş olduğu bir demeç Türk basınına şu şekilde yansımıştı:

"Hitler ve Goebbels'in Almanlara söylemiş oldukları şeylere rağmen yine Almanları temin ederim ki bombardıman servislerimiz gitgide kuvvetlenmektedir. Aylar geçtikçe düşmanlarımız daha çetin darbeler hissedeceklerdir. Almanların hoşlarına gidecek şeyleri biliyoruz. Harp bitinceye kadar gece ve gündüz her gün hava bombardımanları yapacağız. Almanlar için hazırladığımız program işte budur.

²³³ <https://www.bbc.com/turkce>, Radyo Yayınlarımız, (Erişim Tarihi: 08 Ocak 2022.)

²³⁴ Seydi, **a.g.e.**, s.192

*Mussolini de unutulmayacaktır. Avrupa milletleri, faşist mütecavizler tarafından soyulmuştur. Onlara da gereken ders verilecektir.”*²³⁵

Savaşın artık tamamen Müttefikler lehine dönmesiyle özellikle Başbakan Churchill'in Türkiye'yi savaşa dâhil etme ısrarı artmıştır. İngilizler adına Başbakan, Türkiye'nin savaşta Müttefiklerin yanında yer alması için yoğun çaba harcamıştır. Müttefikleri tarafından savaşın gidişatını değerlendirmek için toplanan konferansların neredeyse tümünde, Türkiye'nin savaşa girmesinin öneminden bahsedilmiştir. Churchill'e göre Rusların Alman baskısından kurtulup güneye inmesini engellemek adına Balkanlarda bir cephe açılmalıydı ve bu cephe için Türkiye'nin önemli role sahipti dolayısıyla Türkiye 1943 baharına kadar silahlandırılıp savaşa katılmalıydı.²³⁶

İngiltere tarafından savaş malzemeleri konusunda yeteri donanımına sahip olmadan savaşa girmeyeceğini bilindiği için Türkiye'nin savaş malzemesi konusunda desteklenmesi için Başbakan Churchill 30 Ocak 1943 tarihinde İsmet İnönü ile Adana'da bir araya gelmiştir²³⁷. İsmet İnönü, askeri birliklerin mobilize edilmesini ve yeterli malzemenin temin edilmesini talep etmiştir. Adana Görüşmelerinin ardından 1 Şubat 1943 tarihinde W. Churchill şöyle bir açıklama yapmıştır:

“Türk dost ve müttefiklerimizden bir şey istemedik. Kendilerini tehlikeye atma arzusu göstermedik, çünkü Türkiye'nin tehlikeye düşmesi bizim tehlikeye düşmemiz olurdu. Türk ordularını asri esliha ve teçhizat ile takviye etmek imkânlarını aradık. Deniz ve karayollarından taşıyabilecekleri malzemeyi Amerikalılarla birlikte edebileceğimizi anlattık. Bugün Ankara'da Türk ve İngilizlerden mürekkep müşterek bir heyet menzil yollarının ıslahına, nakliye vesaitinin ikmaline çalışmaktadır. Bu suretle Türkiye'yi muhtemel bir taarruza karşı daha kuvvetli bulundurmak mümkün olacaktır. Amerika ile birlikte Türkiye'ye nakledilip donatabilecekleri, istedikleri kadar esliha ve malzemeyi harbiye verebilecek vaziyetteyiz.”

²³⁵ **Vatan**, 31 Ağustos 1943, s. 1.

²³⁶ Armaoğlu, **Türk Dış Politikası**, s.137.

²³⁷ Deringil, **a.g.e.**, s. 189-193.

Yaptığı bu açıklamayla Churchill İsmet İnönü'ye *karşı pırıltılı genellemeler, kalabalığa katıl ve tren etkisi* propaganda²³⁸ tekniklerini kullanmış fakat İnönü tarafsızlık politikasından vazgeçmemiştir.²³⁹

Savaşın sonlarına doğru İngiltere Türkiye üzerindeki propaganda uygulamalarına hız vermiştir. Enformasyon Bakanlığı 1944 yılında Samsun, Adana, İskenderun ve Trabzon şehirlerinde sergilenmek üzere fotoğraflar göndermiştir. Bunun yanı sıra “*British at War*” adlı bir fotoğraf sergisi de İstanbul ve Ankara’da sergilenmiştir. İngiltere’nin propaganda faaliyetlerinin savaşın ilk yıllarında, Alman propaganda faaliyetleri karşısında çok da etkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Almanlar propagandaya daha çok önem vermiştir. İngilizler ağırlıklı olarak beyaz propaganda tekniklerini uygulayarak ülkeleri zora sokmak istememiştir. Buna karşı Almanlar ise din istismarı, rüşvet, casus gönderme, efsane oluşturma, ırkçılık, vaat, tehdit, gibi pek çok aracı ağırlıklı olarak kara propaganda tekniğinde kullanmıştır.²⁴⁰ Ancak savaşın Müttefikler lehine dönmeye başlamasıyla İngilizler propaganda uygulamalarına hız vererek Türkiye’yi savaşa katılma konusunda ikna etmeye çalışmışlardır. İngiltere’nin bu tutumuna karşı Türkiye neredeyse savaşın sonuna kadar tarafsız kalma politikasını sürdürmüş ve bunun bir gereği olan pırıltılı genellemeler propaganda tekniğini kullanmıştır.

3.2. İngiltere’nin Propaganda Birimleri

Sınırlı alanlarda gerçekleşen çatışma ya da savaşlara kıyasla, küresel alana yayılmış savaşların siyasi, ekonomik ve askeri boyutu olduğu kadar psikolojik boyutu da oldukça önem taşımaktadır. Bu psikolojik boyut, hükümetlerin ya da silahlı kuvvetlerin etki alanı ya da stratejini etkilemekle kalmayıp, sivil halkta da var olan önemli bir dinamiktir. Dolayısıyla politik psikoloji, diplomasi ve dış politika ne kadar önemliyse toplum psikolojisi de o kadar önemlidir. Kaldı ki savaşlardan en çok etkilenen sivillerdir ve aynı zamanda savaş esnasında ulusal hislerle donatılan veya destek beklenen de yine aynı gruptur. Bu bağlamda kamuoyu oluşturmak ve bunu

²³⁸ Bkz., Ek-1.

²³⁹ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s.77.

²⁴⁰ Aydoğmuş, **a.g.e.**, s.80-82.

basın-yayın, söylev ya da propaganda aracılığıyla desteklemek de önemli bir başka husustur.

İkinci Dünya Savaşı, sebepleri, gelişimi ve sonuçları açısından 20. yüzyılın en büyük ve önemli sıcak çatışmalarından biri olarak tarihe geçmiştir. Savaş esnasında ise askerî açıdan oluşturulan stratejiler her ne kadar etkili olsa da taraflar gerek kendi toplumları gerekse müttefiklerinin kamuoyu üzerinde başka yollarla etkin olmanın çarelerini araştırmışlardır. Çok yönlü açıdan düşünülmesi gereken propaganda ise özellikle savaşın büyük aktörleri arasında sıkça başvurulan bir yöntem olmuştur. Zira İngiltere propaganda konusunda Birinci Dünya Savaşı'nda pek çok deneyim kazanmıştır. Abluka uygulamaları, çeşitli askeri stratejiler ve propaganda da bunlardan bazılarıdır. Nitekim İngiltere birinci savaşın kazanını olarak yeni bir dünya düzeni kurmak rolünü üstlenirken, iki savaş arası dönemde çok da başarılı olamamış ve ilk savaşın yarattığı sonuçlardan doğan ikinci savaşın çıkmasını önleyememiştir. İkinci Dünya Savaşı'na da başat bir rolle siyasi tarih sahnesine çıkan İngiltere, 1914-1918 yılları arasında edindiği tecrübelerden yola çıkarak büyük bir güç olmaya devam etmiştir.²⁴¹

İşte bu noktada, Birinci Dünya Savaşı ile önem kazanan psikolojik savaş yani propagandayı etkin ve organize olarak kullanan ülkelerden biri İngiltere olmuştur. İngiltere propaganda faaliyetlerinin yürütülmesi amacıyla çeşitli bakanlıklar kurmuş ve bu bakanlıkların altında alt birimler oluşturarak üst düzey bir propaganda ağı oluşturmuştur. Ancak İngiltere bu organizasyonu geliştirmek için çok aşamalardan geçmiştir.

İngiltere'nin propaganda yapılanması ikinci el kaynaklarda tam olarak netlik taşımamaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ortaya çıkan çeşitli organizasyonların temeline ışık tutan az sayıda kayıt bulunmakla birlikte savaş öncesi propaganda çalışmalarının nasıl planlandığı ya da uygulanacağı konusuna değinen çok fazla kaynak mevcut değildir. İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı başlarında sadece ekonomik ve askeri konulara önem vererek siviller üzerinde “yurtseverlik” adına bir propagandaya yönelmemesi yurtiçinde olduğu gibi yurtdışında da silahaltındaki asker sayısını olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak

²⁴¹ Taylor, **a.g.e.**, s.1-3.

İngiltere, savaşta propaganda organizasyonunun ekonomik ve askeri yapı kadar önemli olduğunu kavrayarak bu konu üzerinde daha yoğun çalışmalar yapmaya başlamıştır. Savaş sırasında İngiltere tarafından, propaganda yapılanmasının temelini oluşturan önemli birimler organize edilmiştir. Oluşturulan her kurum savaşın gidişatına göre şekillendirilmiştir.²⁴² Başka bir deyişle, savaş esnasında duyulan manevi eksiklik ya da ihtiyaçlar, İngiltere’yi buna yöneltmiş ve yalnızca bir örgüt kurmakla yetinmeyen bu devlet farklı isimlerde ve farklı amaçlara yönelik pek çok kurumu devreye sokmuştur.

Birinci Dünya Savaşı çıktığında İngiltere’nin yaklaşık olarak 250 bin askeri mevcuttu ve bunların üçte biri Hindistan’da bulunmaktaydı. Başka bir deyişle İngiltere olası bir savaş için sömürgelerini devreye sokmuş ancak bu rakam Avrupa’da çıkması muhtemel büyük savaş için yeterli görülmemiştir.²⁴³ İngiltere’nin savaşa askeri sayı açısından hazırlıksız yakalanmasında izlemiş olduğu “*zorunlu askerlik karşıtı politika*” etkili olmuştur. İngiltere bu asker ihtiyacını karşılama ve zorunlu askerliğin parlamentoda kabulüne kadar geçen sürede ülke savunmasını sağlamak amacıyla bir propaganda organizasyonu da olan *Parlamento Askere Alma Komitesini* (Parliamentary Recruiting Committee – PRC) oluşturmuştur.

İngiltere kendi sınırları içinde öncelik verdiği propaganda çalışmalarını ilk olarak kendi vatandaşlarına “*vatanseverlik*” olgusu üzerinden yürütmüştür. İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener 8 Ağustos 1914’te vatandaşların “*adalet kılıcını ellerine alarak Kral ve vatan için savaşmak amacıyla orduya başvurmalarını*” öngören ve işaret parmağını uzatarak “*Ülkemiz size ihtiyaç duyuyor*” sloganı ile propaganda tarihine geçen gönüllü askere alma uygulamasını başlatmıştır.²⁴⁴

Parlamento Askere Alma Komitesi, ülke çapında askere alma konusunda koordine edici bir yapı olarak hizmet etmiştir. Bu kurum, savaş yıllarında kamuoyunu etkilemek amacıyla propaganda çalışmalarını açık ve doğrudan yaptığı için diğer resmi girişimlerden oldukça farklıdır. Komitenin asıl kuruluş amacı, ülke

²⁴² Avşar, **a.g.e.**, s. 31.

²⁴³ Detaylı bilgi için bkz. David Chandler, **The Oxford History Of The British Army**, Oxford University Press, London, 1996, s.211.

²⁴⁴ Michael Sanders, Philip M. Taylor, **British Propaganda during the First World War 1914-18**, Londra, The Macmillan Press, 1982, s.16.

içindeki siyasi birliği göstermek adına propaganda faaliyetlerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla İngiltere önceliğini içeride organize olmak ve birlik sağlamaya verirken, diğer yandan da Birinci Dünya Savaşı esnasında karşısında durduğu İttifak Devletleri karşısında da aşılamaz bir duvar inşa etmeye çalışmıştır. Ancak zorunlu askerlik uygulamasının yasalaşmasının ardından, Parlamento Askere Alma Komitesi önemini yitirmeye başlamıştır. Komitenin önemini kaybetmesinin ardından İngiltere propagandasında yeni bir oluşum olarak *Sansür ve Basın Bürosu* faaliyete geçmiştir.²⁴⁵ Burada önemli olan nokta, bir kurum etkinliğini kaybederken, başka alanda hissedilen bir eksiklik başka bir kurumun oluşturulmasının gerekli görülmesidir. Birinci Dünya Savaşı esnasında deneyimlenen bu politika, sonraki süreçte de İngiltere’de uzun yıllar uygulanmıştır.

Sansür ve Basın Bürosu adıyla faaliyete geçirilen bu teşkilatın özellikle *Sansür Bürosu*, iç kamuoyunun moralini şekillendirmek adına önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Zira Birinci Dünya Savaşı’ndan hemen önce Londra’nın küresel bir haber merkezi olması, İngiliz savunma planlamacılarının önemli sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Bu sorunların kaynağı, sansürleme olarak görülmüştür çünkü sansürün çok yönlü askeri ve stratejik bir probleme olasılığı kuvvetli görülmektedir. Hem İngiltere’ye gelen ve giden haberlerin kontrolünü sağlamak hem de “düşmanlar” ve işbirlikçileri arasındaki iletişimi mümkün olduğunca engellemek gerekmektedir. Bunların yanı sıra krallık sınırları içerisinde faaliyet gösteren düşman unsurlarının bilgi sızdırmalarını engellemek de hedeflenmiştir. Çünkü doğru bilgilerin ortaya çıkmasını gizlemek, yalan bilgilerin yayılmasını önlemek kadar önemli kabul edilmiştir. Dolayısıyla *Sansür Bürosu* var olan bilgileri bir süzgeçten geçiriyor ve elde ettiği “güvenilir” bilgileri kamuoyuyla paylaşması amacıyla bir yan kuruluşu olan *Basın Bürosuna* iletmiştir.²⁴⁶ Bu şekilde, tek bir yapı olarak kurulan ancak iki ayrı koldan ilerleyen bu kurumlar bir iş birliği içindeydiler ve bilgi aktarımını paylaşarak, kamuoyu oluşturmada uyumlu bir şekilde çalışmışlardır.

²⁴⁵ Avşar, **a.g.e.**, s. 31-34.

²⁴⁶ Avşar, **a.g.e.**, s. 34-35.

Okur-yazar düzeyinin oldukça yüksek olduğu İngiltere’de basın, 20. yüzyılın başlarında günlük ve haftalık olarak okuyucuya ulaşan yüzlerce süreli yayına sahipti. Ancak Birinci Dünya Savaşı başladığında, krallık sınırları içerisinde faaliyet gösteren yayın organları diğer savaşan ülkelerde olduğu gibi tarafsızlık çizgisinden uzaklaşmıştır.²⁴⁷ Bazı gazeteciler “*insan duygularını harekete geçirebilecek tüm anahtarlara sahip ruhların mühendisi*”, basın ise “*muazzam bir levazım*” olarak görülmekteydi.²⁴⁸ Basının kamuoyunun üzerindeki etkisinin farkında olan Savaş Bakanı *Horatio Herbert Kitchener* ve Deniz Kuvvetleri Bakanı *Winston Churchill*, 5 Ağustos 1914’te Muhafazakâr Parti üyesi *Frederick Edwin Smith*’ten basının sansürlenmesi ile ilgili bir ofis kurulmasını talep etmiştir. 7 Ağustos 1914’te, “*Savaş Bakanlığı ve Deniz Kuvvetleri tarafından sağlanan güvenilir istihbaratın düzenli olarak basına verilmesini*” sağlamak üzere Savaş Bakanlığına (War Office²⁴⁹) bağlı olarak *Basın Bürosu* kurulmuştur. *Basın Bürosu* 17 Eylül 1914 tarihinde, kurulduğu “40 Charing Cross Roads” adresinden savaşın geri kalan kısmında faaliyet göstereceği *Royal United Service Institution*’a taşınmıştı.²⁵⁰ Bu yer değiştirme her ne kadar olağan gibi görünse de Basın Bürosunun Kraliyete ait bir enstitüye taşınması aslında bu kuruma verilen önemi ortaya koymaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı patlak verdikten hemen sonra Savaş Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan *Basın ve Sansür Bürosu*, tüm cephelerden gelen telgrafların kontrolden geçirildiği ve basına servis edildiği bir birim olarak çalışmıştır.²⁵¹ Basın Bürosu başkanı *F.E. Smith* büroyu, değerli istihbaratların düşmanın eline geçmesini engellemek için basının geçtiği tüm telgraf haberlerinin yasalara uygunluğunu denetleyerek sansürleme yapan “*Telgraf Bölümü*”, savaş boyunca organizasyonu tamamen bürodan ayrı tutulan Savaş Bakanlığında baş sorumlusu basın iletişimi dışında, tüm telgraf ve posta sansürlerinden sorumlu “*Sansür Bölümü*”, devlet kurumlarının basına haberleri yaydığı normal bir kanal olarak hizmet veren “*Dağıtım*

²⁴⁷ Ü. Gülsüm Polat, “*Esir Kut Komutanı Townshend’in İstanbul’a Getirilişi ve İngiliz Basınına Müdahale*”, *Akademik Ortadoğu Dergisi*, İstanbul, 2015, s.132.

²⁴⁸ Alice Goldfarb Marquis, “*Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War*”, *Journal of Contemporary History*, 1978, s. 467.

²⁴⁹ 1857 ve 1964 yılları arasında İngiliz Ordusunun yönetiminden sorumlu İngiliz Hükümeti’nin bir bakanlığıdır. Görevi yeni kurulan Savunma Bakanlığı’na devredilmiştir.

²⁵⁰ Avşar, *a.g.e.*, s. 35.

²⁵¹ Polat, *a.g.m.*, s.132.

Bölümü” ve telgraf dışında tüm basın materyallerini kontrol eden “*Askeri Oda*” olarak dört şubeye ayırmıştır. Dolayısıyla ilk aşamada yalnızca *Sansür ve Basın Bürosu* olarak kurulan bu oluşumda, zaman içinde belki duyulan yetersizlik, belki de daha detaylı çalışmalar yapabilmek adına alt şubeler oluşturulmuş ve muazzam bir kontrol mekanizması inşa edilmişti.

Sansür ve Basın Bürosu savaş boyunca propaganda faaliyetlerine devam etmiştir. Ardından İngiliz gazeteciler ile müttefik ve tarafsız ülke gazetecileri arasında bir ayırım yapılması amacıyla “*Tarafsız Basın Komitesi*” kurularak propaganda faaliyetlerine dâhil edilmiştir.²⁵² Böylelikle haber dağıtımı konusunda bir ayırım yapılarak, savaş esnasında müttefikler, tarafsızlar ve karşı tarafa ne tür haberlerin dağıtılacağı karara bağlanmıştır.

Kamuoyunu etkileme ve “Alman propaganda etkinliklerine gayri resmi ve gizli bir şekilde karşılık verme ve bunun için uğraşma” amacıyla İçişleri Bakanlığı bünyesindeki *Basın Bürosu* ile bağlantılı olarak 11 Eylül 1914’te *Tarafsız Basın Komitesi* kurulmuştur.²⁵³ G. H. Mair başkanlığında kurulan Komite, İngiliz gazeteleri ile yabancı “dost gazeteler” / Müttefikleri arasında haber akışını sağlayarak İngiliz propagandasını yurt dışında sürdürmeyi amaçlamıştı. Komitenin dışında, savaşta İngiltere’nin başarı ya da katkılarını yaymak amacıyla Londra’da bulunan müttefik ve tarafsız muhabirlerin bilgi taleplerini karşılamak üzere yeni bir oluşum olan *Haber Bürosu* da kurulmuştur.²⁵⁴

Birinci Dünya Savaşı’nda İngiliz propagandasının uygulanmasına yönelik Dışişleri Bakanlığı da rol üstlenmiştir; yurt dışındaki elçilik ve diplomatik misyonları aracılığıyla propaganda faaliyetlerine başlamıştır. İlk aşamada yurt içinde basın yayın aracılığıyla başlayan ve sonrasında yurt dışına da yayılan bu dalga, İngiltere’nin sistematik bir ağ kurduğunu göstermektedir. *Haber Bürosu*, yerel koşullara göre uygun gördükleri şekilde propaganda amaçları doğrultusunda kullanmaları için yurt dışında bulunan bu temsilcilere günlük haber telgrafları göndermekle görevliydi.²⁵⁵ Dolayısıyla içeride kamuoyu oluşturmak amacıyla

²⁵² Avşar, **a.g.e.**, s. 36-39

²⁵³ Taylor, **a.g.e.**, s.9.

²⁵⁴ Avşar, **a.g.e.**, s. 39-40.

²⁵⁵ Avşar, **a.g.e.**, s. 40-41.

kurulan ve bir alt birim olan *Haber Bürosu*, yurt dışı ile de temas haline geçmiş; içeride ve dışarıda kurulan ağlar birleşerek organik bir bütün haline gelmeye başlamıştı.

Savaş boyunca İngiliz propagandası, Dışişleri Bakanlığının kontrolü altında yürütülmüştü. Propaganda uygulamalarında “*Wellington House*” ın rolü belirleyici olmuştu. *Wellington House*’ı²⁵⁶ önemli kılan, Dışişleri Bakanlığı’nın bünyesinde kurulan Savaş *Propaganda Bürosu* ’nun (*Propaganda Bureau at War*) çalışmalarına Eylül 1914 yılında bu binada başlamış olmasıdır.²⁵⁷ Bu noktadan sonra İngiliz propaganda teşkilatı, çalışmalarını yürüttüğü “*Wellington House*” binasının adıyla anılmaya başlamıştır. Büronun başında Charles F.G. Masterman bulunmaktaydı ve yardımcılığını Albay John Beaverbrook üstlenmekteydi. Savaş yıllarında özellikle Almanya ve Osmanlı Devletine yönelik çalışmalar *Wellington House* tarafından yürütülmüştü. Savaş yıllarında Büronun başdanışmanı tarihçi Arnold J. Toynbee tarafından özellikle Türkler hakkında yayınlanan raporlar²⁵⁸, burada kararlaştırılan politikaların ürünüydü. 1917 yılında kurumda propaganda çalışmalarında 54 kişi görev yapmaktaydı. Bu teşkilat devletin bütün ilgili kuruluşlarından bilgi ve destek alma yetkisine sahipti. Geniş bir dağıtım ağı bulunan teşkilatın; 1915 yılında 17 dilde yazdırıp dağıttığı kitap, broşür ve diğer basılı materyal 2,5 milyon adete ulaşmış; 1916 yılında 7 milyonu bulmuştu.²⁵⁹ Ayrıca 1917’de John Buchan’ın idaresinde kitapların, broşürlerin, fotoğrafların ve savaş resimlerinden sorumlu olarak *Bilgi Departmanı* (*Department of Information*) kuruldu.²⁶⁰ Aynı yıl içinde bu departmanın adı *Enformasyon Bakanlığı* (Ministry of Information – MOI) olarak değiştirildi ve ilk bakan olarak atanan Sir Edward Carson’ın ardından 1918’in başlarında William Maxwell Aitken Beaverbrook görevlendirildi.²⁶¹ İngiliz propaganda yapılanması

²⁵⁶ Ayrıca bkz., Justin McCarthy, **İngiliz Propagandası, Wellington Evi ve Türkler**. www.tukav.org.tr, (Erişim Tarihi: 20.09.2021.)

²⁵⁷ Taylor, **a.g.e.**, s.9.

²⁵⁸ Detaylı bilgi için bkz., Arnold j. Toynbee, **Türkiye’de ve Yunanistan’da Batı Meselesi**, Çev. Kadri Mustafa Orağlı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008.

²⁵⁹ Taylor, **a.g.e.**, s. 38-41.

²⁶⁰ The National Archives, "**The National Archives- Research and Learning- Exhibitions- The Art of War- Learn About the Art**". www.nationalarchives.gov.uk (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2021.)

²⁶¹ The National Archives, "**The National Archives- Research and Learning- Exhibitions- The Art of War- Learn About the Art**". www.nationalarchives.gov.uk (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2021.)

giderek daha örgütlü hale gelmeye başlamıştı. Propaganda artık bakanlık seviyesinde bir konu haline gelmiş ve bu konuya verilen önem bu kurumlarla somutlaşmıştı.

Propagandanın değer ve önem kazanması amacıyla İngiliz Dışişleri Bakanlığında gelen tavsiyeler ve istekler doğrultusunda, Şubat 1916'da Savaş Bakanlığı dâhilinde askeri bakış açısı ile uygulanan propagandaları yürütecek özel bir bölüm olarak MO5²⁶²'in (Askeri Operasyon Birimi 5-Military Operations Section 5) bir alt birimi olarak MO5(h) kuruldu. Bu Bölüm sadece askeri olaylarla ilgili olarak basını bilgilendirmekle görevlendirilmişti. Eski geleneklerdeki gizlilik ve detay içermeme gibi hususlara önem vermesi nedeniyle basın için önemli bir yararlılık gösterememişti. 1915 yılında, Sansür talepleri ve Basın Bürosuna subay atamaları MO5'nin yetkilerini artırarak MO7'nin (Askeri Operasyon Birimi 7-Military Operations Section 7) oluşmasına zemin hazırladı. MO7, Savaş Bakanlığı'nın bir ofisi olarak görev yapmıştı. Savaş Bakanlığının propaganda faaliyetlerinde daha etkin rol oynamasına bu kurumun çalışmaları sağlamıştı. MO7'den sonra yeni yapılanma sürecinde dikkatleri çeken bir diğer teşkilatlanma ise bir askeri istihbarat birimi olan MI7²⁶³ (Askeri İstihbarat Kurulu²⁶⁴ Birim 7-Directorate of Millitary Intelligent²⁶⁵ Section 7) olmuştu.²⁶⁶

1916 yılının hemen başında Genelkurmay, propaganda yapılanmasında yeni ve önemli bir oluşuma gitmiştir. MacDonald liderliğinde bir askeri istihbarat birimi

²⁶² Ocak 1916'da yeniden düzenlenen Askeri İstihbarat Müdürlüğü'ne dâhil edilmiştir. MO5 (a) ila (d) arasındaki alt bölümler MI6 olurken, MO5(e) ila (h) arasındaki alt bölümler MI5 olarak adlandırılmıştır. <https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C280> (Erişim Tarihi: 03.10.2021.)

²⁶³ Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Silahlı Kuvvetleri İstihbarat Dairesi'nde kurulan "Propaganda ve Sansür" birimidir. MI7, İngiliz Savaş Dairesi Askeri İstihbarat Müdürlüğü'nün basın irtibatı ve propagandadan sorumlu bir şubesiydi. Şube aslen Birinci Dünya Savaşı'nda kurulmuş ve savaşın ardından dağılmıştır. Şube, Eylül 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, Savaş Dairesi Askeri İstihbarat Müdürlüğü'nün sivil Basın ve Propaganda faaliyetlerini yürütmek ve Savaş Ofisi ile Enformasyon Bakanlığı ve Siyasal Savaş Dairesi arasındaki gerekli bir irtibat sağlamak amacıyla yeniden düzenlenmiştir. Haziran 1940'ta da Enformasyon Bakanlığı'na devredilmiştir.

²⁶⁴ Ayrıca bkz., İngiliz Askeri İstihbarat Kurulu (Directorate of Millitary Intelligent), SIS History and Records — "War Office Military Intelligence (MI) Sections in the First World War"; "War Office Military Intelligence (MI) Sections in the Second World War". Sis.gov.uk. (Erişim Tarihi: 10.11.2021.)

²⁶⁵ 19. Yüzyıl itibariyle Birleşik Krallık hükümetine istihbarat toplama ve operasyon planlama amacıyla İngiliz Ordusunun idaresinden sorumlu olan Savaş Dairesi (War Office) bünyesinde, 1873'te kuruluşundaki adı İstihbarat Birimi (Intelligent Branch) olan Askeri İstihbarat Müdürlüğü'nü (Directorate of Millitary Intelligent) kurmuştur. Bkz., Matthew Allen, "The Foreign Intelligence Committee And The Origins Of The Naval Intelligence Department of the Admiralty", *The Mariner's Mirror*, 1996, s.65-66.

²⁶⁶ Avşar, *a.g.e.*, s. 52-53.

kurulmuş ve karşı casusluk ve sansürle ilgili bütün konularda yetkilendirilmiş *Özel İstihbarat Yönetimi (Directorate of Special Intelligence)* de kendisine bağlanmıştır. Bu dönüşümle birlikte MO7, yöneticiliğini Yarbay Warburton Devies'in yaptığı MI7 haline getirilmiştir. Kurum, “*Dost ve tarafsız ülke basını vasıtası ile dost ülkelerin avantajına olacak şekilde İngiliz basını kontrol etmek, askeri olaylarla ilgili olarak etkilemek*” amacıyla dört bölümden oluşacak şekilde kurulmuştur.²⁶⁷ Bu bölümler ise; basın ve filmlerde yer alan tüm askeri materyallerin sansürlenmesinden sorumlu MI7(a), en önemli bölüm ve genel basın propagandası, teknik askeri bilgilerin toplanması ve yayımlanması, sömürge ülkelerde askeri propagandaların dağıtılması, hava propagandaları, yurtdışı propaganda materyalleri kablolu ve kablosuz telgraflar ile askeri propagandalardan sorumlu olan MI7(b), cephe ziyaretlerinden sorumlu MI7(c) ve dış basından sorumlu MI7(d) olarak ayrılmıştır.²⁶⁸

Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan diğer propaganda birimi ise Ağustos 1941’de kurulan Politik Savaş Dairesi (*Political Warfare Executive/PWE*) idi²⁶⁹. PWE, Tarafsız ya da işgale uğramış ülkelerdeki propaganda faaliyetlerini yürütme görevi, Enformasyon Bakanlığı bünyesindeki birimlerde kalmıştı. Alman işgali altında olan ülkelerdeki propaganda faaliyetleri 1941 yılında SO1’in de katılımıyla kurulan Siyasal Savaş Dairesi’nin sorumluluğuna verilmiştir. SOE’nin propagandadan sorumlu yetkililerinin yanı sıra Dışişleri, Enformasyon ve Savaş Ekonomisi Bakanlıklarının üst düzey bürokratları ve BBC yetkilileri de Siyasal Savaş Dairesi’nde görev yapmaktaydı. Özellikle işgal altındaki topraklara yönelik radyo yayınları, kartpostal, broşür ve değişik belgelerin dağıtımı yoluyla propaganda faaliyetlerini yürütmekle sorumlu olan Siyasal Savaş Dairesi birçok yerde gizli radyo istasyonları kurarak istihbarat bilgilerini ve materyalleri ele geçirip Almanya’ya ve Alman işgali altındaki topraklara yönelik propaganda faaliyetlerine yön vermiştir.²⁷⁰

Birinci Dünya Savaşı’nda yaşanan birimler arası çekişmeler bu dönemde de hız kesmeden devam etmiştir. Savaş dönemlerinde çok kritik öneme sahip olan

²⁶⁷ Avşar, **a.g.e.**, s. 53.

²⁶⁸ M.L. Sanders, P. M. Toylar, **British Propaganda During the First World War 1914-1918**, The Macmillan Press, London and Basingstoke, 1982, s. 52-53.

²⁶⁹ Eunan O’Halpin, “*Hitler’s Irish Hideout A Case Study of SOE’s Black Propaganda Battles*”, **Special Operations Executive: A New Instrument of War**, ed. Mark Seaman, Abington, Routledge Publishing, s. 201-202.

²⁷⁰ CAB, **Political Warfare Executive**, 79/86/19, 23 October 1941.

sabotaj, istihbarat ve propaganda faaliyetlerini kontrol etmek her birim ve kurum için ana hedef olmuştur. 1917'den önce, kamuoyunu bilgilendirmenin ve sansürün tam bir merkezi koordinasyonu yoktu. Birçok bakanlık bünyesinde oluşturulan kurumlar birbirleri ile rekabet içerisinde oldukları için merkeziyetsiz bir yapılanma mevcuttu. Birinci Dünya Savaşı başladığında aralarında filmleri kontrol etmek ve sansür uygulamak için görevli İngiliz Film Sansür Kurulu (British Board of Film Censors), denizasırlı bilgi ve propaganda için Propaganda Bürosu (Propaganda Bureau), iç bilgi ve propaganda için Ulusal Savaş Amaçları Komitesi (National War Aims Committee- NWAC), tarafsız ülkelerle ilgilenen Tarafsız Basın Komitesi ve Basın Bürosu gibi kurumlar arasında yetki çatışması yaşanmıştır. Farklı kurumlar arasındaki çekişme savaş boyunca ve sonrasında devam etmiştir.

İngiliz propaganda sistemine genel olarak bakıldığında, çalışmaların temelini oluşturan bu dönemde propaganda uygulamaları nitelik bakımından kısıtlı ve yaklaşım olarak titiz bir özelliğe sahipti. Bu dönemde propagandayı uygulamakla görevli kişiler, sınırlı kaynak ve deneyimsizlik nedeniyle oldukça zorlanmışlardı. İngiliz hükümeti, yaşanan bu zorluklara rağmen yeni bir yöntem olan propagandanın zamanla savaşın gidişatını etkileyebilecek bir güce sahip olduğunun farkına varmıştı. Ancak yine de oluşturulan propaganda birimlerinin verimli olamadığı alanlar da olmuştu. Propaganda fikri ilk kez tarafsız ülkelerdeki kötüleyici özellikteki Alman propagandasına karşılık vermek amacıyla başlamıştı. Faaliyetler başlangıçta Dışişleri Bakanlığının kontrolü altında yürütölmüş olsa da zamanla daha özel ve alt birimlere ayrılarak uzmanlaşma sağlanmıştı.²⁷¹ Burada da göröldüğü gibi Birinci Dünya Savaşı başlarında temeli atılan istihbarat kurumları savaş esnasında çok farklı nitelikteki ancak birbiriyle doğrudan bağlantılı çok sayıda alt birimlere ayrılmış ve karmaşık bir hal almıştı.

3.3. Özel Operasyonlar Dairesi'nin (SOE) Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı pek çok açıdan yeni bir dönemi başlatmış; edinilen deneyimle, savaş usulü ve pek çok farklı kültürel ve sosyal yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Dünya siyasi tarihine ve kültürüne yeni semboller girmiş, nükleer silahlanma ön plana çıkmış ve istihbarat da güçlenmiştir. İkinci büyük

²⁷¹ Avşar, a.g.e., s. 54-56.

savaşın önde gelen aktörleri ise İngiltere, Almanya ve ABD olmuştur. Savaş yalnızca kıta Avrupa'sında değil Pasifik'e kadar sıçramış ve bu üç devlet kurdukları güçlü istihbarat ve propaganda ağıyla savaşı yalnızca silahlı bir çatışma olmaktan çıkararak bir propaganda savaşı haline de getirmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı İngiliz propaganda faaliyetleri, Savaş Bakanlığı, Enformasyon Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan propaganda, istihbarat ve sabotaj birimlerinin sorumluluğunda gerçekleştirilmiştir.²⁷² Bu bakanlıkların dışında propaganda, sabotaj ve istihbarat faaliyetlerinde bulunması amacıyla Özel Operasyonlar Dairesi de kurulmuştur. Farklı bakanlıkların ve farklı birimlerin de kendi çıkarları doğrultusunda Türkiye'de ayrı operasyonlara girişmiş olması mümkünse de İngiltere dikkate değer ve etkin bir propaganda ağını bu önemli iki kurum aracılığıyla sürdürmüştür.

İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı öncesinde, propaganda faaliyetleri açısından Almanya'nın gerisinde kaldığının farkına varmasıyla Savaş Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Enformasyon Bakanlığı kendi bünyelerinde yapılanmaya gitmiştir. Savaş Bakanlığı bünyesinde yapılanmış olan İngiliz Askeri İstihbarat Dairesi (Directorate of Military Intelligence) altında görevli İngiliz İstihbarat Birimi (Secret Intelligent Service-SIS), bilinen adıyla *MI6*²⁷³ (Askeri İstihbarat Birim 6 / Military Intelligence Section 6), Alman hedeflerine yönelik sabotaj düzenlemek amacıyla *Section D* adlı bir alt birim kurmuştur. Birim, sabotaj misyonunun yanında Nazilerin hedefindeki bölgelere yönelik istihbarat ve propaganda faaliyetleri de yürütmüştür. Dışişleri Bakanlığı kendi bünyesinde kurduğu propagandadan sorumlu birim *Electra House*²⁷⁴ ile çalışmalar yürütmüş ve Enformasyon Bakanlığı da propaganda işleri ile sorumlu bakanlık olarak resmi propaganda birimini oluşturmuştur.

²⁷² Bkz. EK- 4.

²⁷³ Bazı kaynaklarda “İki Savaş Arası” dönemde Dışişlerine bağlı hareket ettiği yazmaktadır.

²⁷⁴ Mart 1938'te Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Lord Hankey tarafından kurulan ve başkanlığını Sir Campbell Stuart'ın üstlendiği *Electra House* (EH) bir propaganda birimidir. Fredric Boyce, **SOE: The Scientific Secrets**, Cheltenham, The History Press, 2011, s. 233; EH ayrıca, Alman kamuoyunu etkileme yöntemlerini araştırmak ve Siyasi Savaş Dairesinin nihai çekirdeğini oluşturmak ile görevliydi. Michael Richard Daniell Foot, **SOE in France: An Account of the Work of the British Special Operations Executive in France 1940-1944 (Government Official History Series)**, Frank Cass Publishers, London, 2004, s. 631.

İngiliz istihbarat örgütlerinin geçmişi, 1909 yılında kurmuş olduğu SIS (Secret Intelligent Service/ Gizli Servis Birimi)” adlı bir örgüte dayanmaktadır. Bu örgüt İmparatorluk Savunma Komitesi’nin (Committee of Imperial Defence- CID) Savaş Bakanlığı bünyesinde Almanların İngiliz sömürgelerinde ve limanlarında propaganda ve istihbarat faaliyetlerine karşılık vermeyi hedeflemiştir. Sonraki yıllarda “Yabancı Ülkeler” ile ilgili birim olarak ortaya çıkan MI6, iki savaş arası dönemde hem Dışişleri Bakanlığı hem de Deniz, Hava ve Kara Kuvvetleriyle de bağlantılı çalışmalar yürütmüştür.²⁷⁵

Hitler’in savaş için yaptığı hazırlıklar ve “*Nazi savaş makinesinin*” yükselişiyle ilgili istihbarat toplama görevi, Gizli İstihbarat Servisi’ne aitti. Ancak SIS, iki savaş arası dönemde propaganda için yeterli imkânlarla sahip değildi ve dünya büyük savaşa doğru giderken, Gizli İstihbarat Servis Şefi Amiral Hugh Sinclair (Chief of the Secret Service-Gizli Servis Şefi), örgütü olası bir savaşta etkin bir şekilde kullanabilmek için çalışmalarına hız vermişti. Sinclair, Gizli İstihbarat Servisi’nin etkin bir istihbarat yapılanmasının yanında, 1935’te İngiltere’nin herhangi bir sabotaj tehdidine karşı misilleme yapma yeteneğine ihtiyacı olduğunu savunarak, Gizli İstihbarat Servisin daha agresif bir rol üstlenmesini istemiştir. 1937’de Gizli İstihbarat Servisi şef yardımcısı Z kod adlı Claude Dansey, istihbarat toplama ağlarından ayrı sabotaj ajanları görevlendirmesini önermiştir. Ocak 1938’de Gizli İstihbarat Servisin *Deniz (Section 3)* ve *Endüstri (Section 4)* birimleri yapıyı onayladı, bunun ardından Sinclair Nisan 1938’de propaganda ve siyasi savaşı içerecek daha geniş bir görev alanıyla MI 6 bünyesinde Section D’yi oluşturdu. Birimin ajanları, üç daimî servisi tamamlayıcı gizli bir sivil güç olan "Beşinci Kol"²⁷⁶ faaliyetlerini üstlenmiştir.²⁷⁷ Section D; sabotajın nasıl gerçekleştirilebileceğini araştırma, özel sabotaj mühimmatı üretme, sabotaj ve deneyler yapmak, sabotajcıları eğitmek ve sabotajla mücadele yöntemlerini

²⁷⁵ Esra Danacıoğlu Tamur, “2. Dünya Savaşı: SOE (Special Operations Executive)’in İzmir Merkezli Çalışmaları”, **Toplumsal Tarih**, 223, 2012, s.67.

²⁷⁶ Bir devleti, içeriden yıkmak amacıyla o ülkenin cephe gerisinde geliştirilen çeşitli yıpratma, casusluk ve sabotaj eylemleri ile bu eylemleri gerçekleştiren kişi ya da kişiler. Dağ, **a.g.e.**, s.201.

²⁷⁷ Malcolm Atkin, **Section D for Destruction: Forerunner of SOE: The Story of Section D of the Secret Intelligence Service**, Pen & Sword Books, Kindle Edition, 2017, s. 291-304.

incelemek görevlerini üstlenmişti.²⁷⁸ Bir sabotaj birimi olarak kurulan ve bir savaş durumunda önceden yıkım ve sabotaj düzenleme anlayışına sahip olan Section D, Gizli İstihbarat Servisi'nin birincil görevi olan bilgi toplamayla çelişiyordu; aynı zamanda diplomatik krizlere neden olma ihtimali de Dışişleri Bakanlığı içerisinde hoşnutsuzluğa neden olmaktaydı.²⁷⁹ Yaşanan tartışmalarla birlikte Nazi Ordusu'nun 1940'ta Fransa'yı işgal ederek Alman yanlısı Vichy Hükümeti kurmasıyla bozulan güçler dengesini "Beşinci Kol" faaliyetleriyle tekrar sağlamak için Temmuz 1940'ta Savaş Kabinesi'nde alınan kararlar Section D, *Özel Operasyonlar Dairesi*'ne (*Special Operation Executive- SOE*) dâhil edilmiştir.²⁸⁰

Enformasyon Bakanlığı, Avrupa'da yaklaşan savaşa hazırlanmak adına faaliyetlerine ilk aşamada gizli olarak başlamıştır. Bunun nedeni ise Hitler'e karşı yürütülen yatıştırma politikası gereği savaş olasılığının gündeme getirilmek istenmemesidir. *İmparatorluk Savunma Komitesi (Committee of Imperial Defence- CID)* bünyesinde 1935 yılında Enformasyon Bakanlığı, Sir Stephen Tallents'in genel müdürlüğünde devlet dairelerinden, kamu kurumlarından ve uzman dış kuruluşlardan oluşan danışma grubu, gizlilik içerisinde faaliyete geçirilmiştir. Bu gruba, Birinci Dünya Savaşı sırasında kazanılan deneyimi yeni iletişim teknolojisiyle birleştirerek gelecekteki muhtemel bir savaşın sivil nüfus üzerinde büyük bir baskı yaratacağına dair artan endişeyi yok etme ve kamuoyunun moralini yüksek tutma görevleri verilmiştir. Ayrıca hükümet propagandası için gerekli çalışmaları yapma sorumluluğu da verilmiştir. Ancak birbiriyle rekabet eden birimler, kilit atamaların yapılmasını engelleyen bir gizlilik gerekliliği ve birçok devlet dairesinin halkla ilişkiler bölümlerini merkezi kontrole bırakma konusundaki isteksizlik gibi gerekçeler bu çalışmaların önünde önemli engel teşkil etmiştir.²⁸¹

İngiliz hükümetinin hızlı hareket edip savaş açısından önemli konu olan propagandayı belirli bir sisteme oturtması gerekiyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kapatılan *Enformasyon Bakanlığı (Minister Of Information / MIO)*,

²⁷⁸ Fredric Boyce, **SOE's Ultimate Deception: Operation Periwig**, Cheltenham, The History Press, 2009, s. 454.

²⁷⁹ Atkin, **a.g.e.**, s. 304-316.

²⁸⁰ Geoffrey Berridge, **British Diplomacy in Turkey, 1583 to the Present: A Study in the Evolution of the Resident Embassy**, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2009, s. 182

²⁸¹ Mariel Grant, **Propaganda and the Role of the State in Inter-War Britain**, Clarendon Press, Oxford, 1994, s.239-241.

İngiltere'nin savaş ilanından bir gün sonra 4 Eylül 1939'da “*Haber ve Basın Sansürü, Ülke Tanıtımı, Müttefik ve Tarafsız Ülkelerde Denizaşırı Tanıtım*” faaliyetlerinde bulunmak üzere Lord Macmillan idaresi altında tekrar kurulmuştur.²⁸² İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Mart 1946'da feshedilip ve kalan görevleri *Merkez Enformasyon Ofisi'ne (Central Office of Information - COI)* bırakılana kadar İngiltere'nin propagandadan sorumlu bakanlığı olmuştur.²⁸³

Nisan 1940'ta İstanbul'daki Enformasyon Bakanlığı ofisinden Profesör Rushbrook-Williams, İngiliz Büyükelçiliği ile yakın ilişkilere sahip olduğunu düşündüğü Laurence Grand'den gizli propaganda ağı/mekanizması oluşturmasını istemiştir. Haziran ortasında Rushbrook-Williams, oluşturulacak ağın Irak ve İran'ı da içine alarak etkin bir faaliyet alanı oluşturulması yönünde çalışmalar başlatmıştır. 27 Haziran'da Türkiye ve İran'da gerçekleştirilecek propaganda faaliyetleri için bütçe, genel merkezde kabul edilmiş ve Reginald Barwell Yunanistan'dan İstanbul'a gönderilmiştir.²⁸⁴

Balkanlar'da artan Alman etkisi nedeniyle İngilizler bölgedeki yapılanma faaliyetlerine hız vermiştir. Atina, İngiltere'nin bölgedeki yapılanmasının merkezi konumundaydı ve kadrolu İngiliz memuruyla ajanlar bulunmaktaydı. Enformasyon Bakanlığı 1940 yılının başlarında Büyükelçi Hugessen'den Türkiye'deki İngiliz propagandasının nasıl geliştirilebileceğine dair bir rapor istemiştir. Hugessen'in raporu şu şekildedir:

*“Siyasi propagandanın açısından, Şu anda olduğu gibi devam etmekten başka yapılacak bir şey olduğunu sanmıyorum. Türkler bize karşı o kadar cana yakın ve samimiler ki bunu gerçekten içtenlikle yapıyorlar. Tek yapmamız gereken yerel basına bolca malzeme, fotoğraf vb. göndererek ve mümkün olan en fazla sayıda resimli makale göndermektir.”*²⁸⁵

Bu nedenle Türk Basını ile ilişkiler kurulması amacıyla Enformasyon Bakanlığı tarafından, Ankara'daki Basın Ataşeliğine bağlı olarak İstanbul eski büyükelçilik binasında Doğubilimci Denison Ross başkanlığında *Enformasyon*

²⁸² <https://www.nationalarchives.gov.uk/theartofwar/inf3.htm> (Erişim Tarihi: 30.09.2021.)

²⁸³ <https://www.nationalarchives.gov.uk/theartofwar/inf3.htm> (Erişim Tarihi: 30.09.2021.)

²⁸⁴ Atkin, **a.g.e.**, s. 125.

²⁸⁵ Berridge, **a.g.e.**, s. 194

Bürosu kurulmuştur. Ancak Ross'un 20 Eylül 1940 tarihindeki ölümüyle yapılanma büyük zarar görmüştür.²⁸⁶ Bu kayıpla Alman propagandası karşısında İngiliz propagandası zayıflamıştı ve Almanların Türk halkı içinde yaydıkları fısıltılar karşısında İngiliz tarafı çaresiz kalıyordu.²⁸⁷ Ross'un ölümünün ardından yerine benzer kişilikte birinin bulunamaması ve Hugessen'ın rahat tavırları Enformasyon Bakanlığının eleştirisine yol açmıştır. Bu nedenle bir süre kapalı kalan Enformasyon Bürosu'nun başına R. Syme getirilmiştir. Ancak Türk hükümetinin yabancı propaganda üzerinde uyguladığı sıkı kontrol göz önüne alındığında Syme, İstanbul'da propaganda faaliyetlerinin sınırlı olacağını ve özel personel konusunda fazla bir şeye ihtiyacı olmayacağını düşünmüştür. İstanbul Bürosundan istediği verimi alamadığını düşünen Enformasyon Bakanlığı, Victoria ve Albert Müzesi'nde görevli Leigh Ashton'ı İstanbul'daki Enformasyon Ofisi'nin başkanı olarak atamıştır. Ashton, Tarafsız Ülkeler Birimi'nin başkanı olarak genel propaganda durumunu araştırmak üzere Türkiye'ye gönderilmiştir. Ardından Sir Thomas Roe yerine Ankara'daki büyükelçilik "*Basın Bürosunun/Basın Ataşeliğinin*" başına geçmiştir. Görevi devraldığı 1942 yılı itibariyle Türkiye'de Enformasyon Bakanlığı'nın yürüttüğü İngiliz propagandası etkinlik kazanmıştır.²⁸⁸

Resmi olarak bu ayrımın yapılması ve daha saldırgan politikalar izleyen Section D'nin lağvedilmesi de sorunları çözmeye yetmemiştir. 1940 yılında Electra House, Section D ve MI(R) birimlerinin bir araya getirilmesiyle kurulan Special Operations Executive (SOE) de benzer tartışmalara sebep olmuştur.²⁸⁹

27 Mayıs 1940 tarihinde toplanan Savaş Kabinesi, propaganda, istihbarat ve sabotaj faaliyetlerini yürütecek özel bir teşkilat kurma kararı almıştır.²⁹⁰ 22 Temmuz 1940'ta toplanan İngiliz Savaş Kabinesinde, Churchill'in önerisi ile Section D, Askeri İstihbarat Araştırma (MI(R))²⁹¹ ve *Electra House* birimleri bir araya getirilerek²⁹² 22

²⁸⁶ Berridge, **a.g.e.**, s. 180

²⁸⁷ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 551.

²⁸⁸ Berridge, **a.g.e.**, s. 194-197

²⁸⁹ Detaylı bilgi için bkz., FO 954/24A/125, **SOE 42/10**, 7 April 1942.

²⁹⁰ David Stafford, *Churchill and SOE, Special Operations Executive: A New Instrument of War*, ed. Mark Seaman, Abington, Routledge Publishing, s. 49.

²⁹¹ 1938'de Savaş Dairesinde İmparatorluk Genelkurmay Başkan Yardımcısı Sir Ronald Adam tarafından taktik ve organizasyon sorunlarını araştırmakla görevli bir birim olarak kurulan General Staff Research -GS(R)- 1939 yılında isim değiştirerek Millitary Intelligent Research -MI(R)- adını

Temmuz 1940'ta, denizaşırı düşmana karşı propaganda, istihbarat ve sabotaj eylemlerini koordine etmek amacıyla *Özel Operasyonlar Dairesi (SOE)* kurulmuştur. Savaş Ekonomisi Bakanı (Ministry of Economic Warfare) Dr. Hugh Dalton²⁹³ başkanlığında kurulan Özel Operasyonlar Dairesi (SOE), propaganda birimi olarak SO1; sabotaj, yıkım ve operasyon birimi olarak SO2 ve planlama birimi olarak SO3 şeklinde üç şubede organize olmuştur.

Dr. Hugh Dalton, endüstriyel ve askeri sabotaj, işçi ajitasyonu ve grevler, propaganda, boykotlar ve isyanlar dâhil olmak üzere birçok farklı yöntemi kullanmak için Başbakan Churchill'den geniş yetki alarak zaman kaybetmeden gerekli çalışmalara başlamıştır.²⁹⁴

SOE'den sorumlu ilk siyasi lider Dalton, Ticaret Kurulu Başkanı olduğu ve yerine Lord Wolmer'in (daha sonra Lord Selborne) geçtiği Şubat 1942'ye kadar SOE'nin başkanlığını devam ettirmiştir.²⁹⁵ Dalton, Dışişleri Bakanlığı Daimî Müsteşarı Özel Sekreteri Gladwyn Jebb'i, SOE'nin Dışişleri Bakanlığı ile olan ilişkisinden sorumlu Müsteşar Yardımcısı olarak atamıştır. *Electra House* Departmanından Campbell Stuart, 17 Ağustos'ta görevinden istifa etmiş ve İmparatorluk İletişim Danışma Komitesi Başkanı olarak bu göreve atanmıştır.²⁹⁶ SOE'nin Operasyon Birimini başına ise Sir Frank Nelson atanmıştır. Şubat 1942'de, Dalton'ın Ticaret Kurulu Başkanı olarak atanmasının ardından, muhafazakâr ve Churchill'in yakın arkadaşı olan Lord Selborne göreve başlamıştır. Onun atanması, SOE'nin diğer birimlerle olan ilişkilerini daha az sorunlu hale getirilirken, başkan değişikliği, SOE'nin yurt dışındaki genel politikasında kayda değer bir değişim yaratmamıştır. Operasyon Birimi Başkanı Nelson'ın sağlık durumunun kötüleşmesi nedeniyle Mayıs 1942'de yerine yardımcısı Sir Charles Hambro atanmıştır. Hambro, Eylül 1943'te, Fransa politikası üzerine Selborne ile görüş ayrılığı sonucunda

almıştır. Bkz., Boyce, **SOE: The Scientific Secrets**, Cheltenham, The History Press, 2011, s. 279-284.

²⁹² Bkz., Boyce, **SOE's Ultimate Deception**, s. 429.

²⁹³ Bkz. Terry Charman, *Huge Dalton, Poland and SOE, Special Operations Executive: A New Instrument of War*, ed. Mark Seaman, Abington, Routledge Publishing, s. 61.

²⁹⁴ Marcel Ruby, **F Section SOE: The Story of the Buckmaster Network**, Pen & Sword Books, 1988, s. 172-193.

²⁹⁵ Ruby, **a.g.e.**, s. 193.

²⁹⁶ http://clutch.open.ac.uk/schools/emerson00/s_o_e_brief_history.html (Erişim Tarihi: 18.09.2021.)

görevinden istifa etmiştir. Hambro'nun yardımcısı General Sir Colin Gubbins, Operasyon Biriminin -30 Haziran 1946'da örgütün dağılmasına kadar- son başkanı olarak görev yapmıştır.²⁹⁷

SOE'nin genel anlamdaki ana işlevleri:

- Tüm düşman ve düşman işgali altındaki ülkelerde huzursuzluğu ve mümkünse isyanı veya gerilla hareketlerini teşvik etmek,
- Bu bölgelerde sabotaj ve yıkıcı savaş yoluyla düşmanın savaş çabalarını engellemek,
- Düşman çıkarları ve beşinci kol faaliyetleriyle mücadele etmek.

Ayrıca diğer birimlerle işbirliği halinde olan SOE'nin üstlendiği çeşitli özel operasyon türlerine örnekler:

- Gerilla savaşı ve diğer paramiliter faaliyetler (Ordu ile).
- Düşman gemilerinin veya deniz tesislerinin sabote edilmesi (Donanma ile).
- Hava saldırısı için uygun olmayan hedeflere yapılan saldırılar (Hava Kuvvetleri ile)
- Önemli savaş malzemelerini korumak (Tedarik Bakanlığı ile).
- Düşman veya düşman işgali altındaki bölgelerde gizli propaganda faaliyetleri (Politik Savaş Dairesi ile).²⁹⁸

SOE her ne kadar yapılanma şekli açısından klasik İngiliz istihbarat sistemi ile benzerlik gösterse de nitelik bakımından benzerlerinden bazı noktalarda ayrılmıştır. Gizli casusluk yöntemlerini tercih eden mevcut gizli servislerin – özellikle MI 5 ve MI 6- aksine SOE, potansiyel ajanları yetiştirmek için birçok eğitim²⁹⁹ okulu açmıştır. SOE adayı genellikle fiziksel uygunluk, harita okuma ve silah eğitimi için iki veya üç haftalık temel bir giriş kursuna gönderilmekte ve

²⁹⁷ Foot, **SOE in France: An Account of the Work of the British Special Operations Executive in France 1940-1944**, s. 949-969.

²⁹⁸ FO 954/24A/167, **The Special Operations Executive**, 1 December 1943

²⁹⁹ SOE ajanlarının eğitimi hakkında detaylı bilgi için bkz., FO 954/24A/167, **The Special Operations Executive**, 1 December 1943

başarılı olursa İskoçya'da A Grubu okula geçerek, ileri teknikler konusunda eğitim olarak Güney İngiltere'de B Grubu okuluna devam etmekteydi. Aday bu okullar tamamlandıktan sonra uzmanlık kurslarına başlıyordu. Özellikle sorguya direnme ve yakalanmadan nasıl kaçınılacağı konusunda kapsamlı eğitim alan ajanların kaçamama durumunda kullanmaları için ceket düğmelerine intihar haplarının yerleştiriliyor olması da önemli bir başka detaydı.³⁰⁰ Genel Merkezi Londra Baker Street'te bulunan SOE, yetiştirdiği ajanlar ile dünyanın birçok yerinde operasyonlar yürüterek etki alanını genişletmeye başlamıştı.³⁰¹

1940'tan önce Section D ve MI(R), sabotaj için kullanılan geleneksel patlayıcı yöntemlerinin bazı dezavantajlarının üstesinden gelen yeni cihazlar geliştirmeye başlamıştı. 1940'a kadar bazıları ordu envanterine eklenen “çekme, basınç ve bozulma ve zaman gecikmelerini önleyici anahtarların” ilk tasarımlarını gerçekleştiren iki grup Temmuz 1940'ta SOE çatısı altında bir araya getirilmiştir.³⁰² SOE kurulduğunda, bazıları geliştirme aşamasında olan ve henüz üretim aşamasına ulaşmamış prototiplerden oluşan bir dizi temel cihaz mevcuttu. Bununla birlikte, SOE'nin temel amaçlarının etkili bir şekilde kovuşturulması için daha karmaşık teçhizatlara ihtiyaç duyulacağı açıktı. SOE'nin ana hedefleri; ulaşımı, iletişimi, lojistiği ve bunların üretimini kesintiye uğratarak ve çeşitli başka yollarla işgal kuvvetleri arasında bir belirsizlik duygusu yaratarak, düşmanın savaş ekonomisine zarar vermeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktı.³⁰³

Savaşın ilerleyen zamanlarında bu faaliyetlerin milis kuvvet özellikleri kazanması ve bazı savaş alanlarında gerilla tipi faaliyetlerde bulunması beklenmiştir. Bu hedeflere ulaşmak için, SOE'nin savaş çabalarında tam bir rol oynamasını sağlamak için yeni bir dizi saldırı ekipmanına ihtiyaç duyulmuştur. 1940 yılında, bu ihtiyaçlardan bazıları öngörülmüştür ve birkaç temel cihazın tasarımında ilerlemeler kaydedilmiştir. Bununla birlikte, yalnızca mevcut teçhizattaki iyileştirmelerin değil, aynı zamanda düşmana saldırmanın yeni yollarının da geliştirilmesi gerekliliği açık bir şekilde görülmekteydi. Bu amaçla, Albay F.T. Davies başkanlığında, ajanların

³⁰⁰ <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/The-Female-Spies-Of-SOE/> (Erişim Tarihi 19.09.2021.)

³⁰¹ http://clutch.open.ac.uk/schools/emerson00/s_o_e_brief_history.html (Erişim Tarihi: 18.09.2021.)

³⁰² Boyce, **SOE: The Scientific Secrets**, s. 524.

³⁰³ Boyce, **SOE: The Scientific Secrets**, s. 532-536.

sahadaki çeşitli operasyonel ihtiyaçlarına uygun ekipman ve silahlarla donatılmasını sağlamakla sorumlu *Araştırma, Geliştirme ve Tedarik Birimi* kuruldu.³⁰⁴

SOE Araştırma, Geliştirme ve Tedarik Birimi, ajanların sabotaj ve yakın mesafeli çatışmalarda kullanması için kalem, şemsiye ve boru gibi gündelik nesnelere gizlenmiş silahlar da dahil olmak üzere birçok patlayıcı özelliğe sahip ekipmanlar geliştirmiş, ayrıca Welbike adlı, engebeli arazide pek güvenli olmayan, katlanabilir bir bisiklet üretmişti.³⁰⁵ Öncelikle, bireysel levazımlarını hangi koşullar altında kullanılacağını planlamak gerekiyordu çünkü bunlar genellikle konvansiyonel savaşta³⁰⁶ karşılaşılanlardan farklılık göstermekteydi. Bu yeni gelişen gizli savaş teknolojisiyle ilgili yararları ve zararları öngörmek için araştırma personelinin hayal gücüne ve yaratıcılığına güvenmek bir zorunluluk idi. Konvansiyonel olmayan savaşa uygun operasyonel gereksinimleri belirlemek ve formüle etmek için ayrıca yeni bir organizasyona ihtiyaç vardı. Bu gereksinimlerin mevcut materyaller ile karşılanıp karşılanamayacağını belirlemek; eğer karşılanmıyorsa, bu ihtiyaçları karşılamak için araştırma ve geliştirme programları başlatmak ve ortaya çıkan tüm levazımların işlevsel, kullanıcı denemelerine tabi ve yüksek güvenilirlik standartlarında üretilmesi gerekiyordu.

Yeni kurulan organizasyonun cesur olması ve hatalarından ders çıkarmaya hazır olması gerekiyordu. Bu anlamda tüm bilimsel konularda baş danışman olarak hareket etmek, tüm mekanik ve kimyasal ekipmanlara yönelik araştırmaları başlatmak, planlamak ve teknik konuların söz konusu olduğu hem kısa hem de uzun vadeli planlamayı oluşturmak üzere 9 Ocak 1941'de yeni oluşturulan Bilimsel Araştırma Direktörlüğü (*Directorate of Science Resources / DSR*) görevine Dudley Maurice Newitt³⁰⁷ atandı. DSR, özel operasyonel cihaz, patlayıcı, silah, kamuflaj malzemesi, tıbbi araç-gereçler vb. ihtiyaçların uygun şekilde değerlendirilmesini, test edilmesi ve belli bir standarda oturtulmasını sağlamak üzere kurulmuş ve SOE için

³⁰⁴ Boyce, *SOE: The Scientific Secrets*, s. 529-550.

³⁰⁵ <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/The-Female-Spies-Of-SOE/> (Erişim Tarihi 19.09.2021.)

³⁰⁶ Devletlerin birbirleri ile sıcak savaş halinde olmaları. Geleneksel Savaş. Detaylı bilgi için bkz., Ebru Canan Sokullu, “*Savaş Türleri*”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No: 22, 2019 s.6.

³⁰⁷ Boyce, *SOE: The Scientific Secrets*, s. 571-584.

bilimsel araştırmaların ana merkezi haline gelmiştir.³⁰⁸ Ayrıca SOE, savaşın ilk aylarında, ajanlarla kablosuz iletişim için MI6'nın bağımlı olması hareket kabiliyetini büyük ölçüde engellemekteydi.³⁰⁹

SOE için gizli iletişimi hayati öneme sahipti. Ancak SOE, kablosuz iletişim konusunda MI6'ya bağımlı olması “*bağımsız ruhuna*” aykırı bir durumdu. Bu nedenle paraşütle atlama, silahsız savaş ve kendini savunma gibi konularda eğitilen bir SOE ajanı, benzer eğitimleri kablosuz iletiřim³¹⁰ konusunda da almıştır.³¹¹ Uzun tartışmaların ardından MI6, şubat 1942'de SOE'nin gerekli tüm "güvenlik gereksinimlerinin karşılanması" koşuluyla kablosuz iletişim kontrolünü devretmeyi kabul etmiştir. SOE kablosuz ağılarının kontrolünü ele aldığında, birim kendisine bağı bağımsız tesisler kurmaya başladı. Savaşın sonunda, örgüt işgal altındaki Avrupa ile iki “*Ana İstasyon*”³¹² dan iletişim kurarken, üçüncü iletişim merkezi, Stratejik Hizmetler Ofisi (OSS) tarafından SOE adına hizmet vermekteydi.³¹³ 1942'de SOE'nin kendi radyo ekipmanlarını ve kendi iletişim ağılarını kurmasına izin verilmesiyle -yerel olarak- sırasıyla Poundon House ve Grendon Underwood'da kablosuz iletişim merkezi kuruldu.³¹⁴ Sıradan bir bavula benzeyen 40 libreden daha hafif özel bir kablosuz iletişim seti geliştirilerek ve işgal altındaki ülkelerde görevli SOE ajanları ile gerekli iletişim sağılanmıştır.³¹⁵ Kablosuz iletişim ekipmanlarının yanında SOE ajanları için özel olarak geliştirilen aletler arasında “The Welbike, Gun as a Pen, Hinge-type Release Switch ve SOE Wireless Transceiver” gibi envanterler de bulunmaktaydı.³¹⁶

³⁰⁸ Boyce, **SOE: The Scientific Secrets**, s.Bqak 550-618.

³⁰⁹ http://clutch.open.ac.uk/schools/emerson00/s_o_e_brief_history.html (Erişim Tarihi: 18.09.2021)

³¹⁰ SOE iletişim sistemi için bkz., FO 954/24A/167, **The Special Operations Executive**, 1 December 1943

³¹¹ <https://www.historylearningsite.co.uk/world-war-two/resistance-movements/special-operations-executive/> (Erişim Tarihi: 20.09.2021.)

³¹² Ana İstasyon binalarının haritası için bkz. EK-24.

³¹³ Derwin Gregory, “*Communicating with the European Resistance: an assessment of the Special Operations Executive's wireless facilities in the UK during the Second World War*”, **Post-Medieval Archaeology**, 2016, 50/2, s. 290-291.

³¹⁴ http://clutch.open.ac.uk/schools/emerson00/s_o_e_brief_history.html (Erişim Tarihi: 18.09.2021.

³¹⁵ <https://www.historylearningsite.co.uk/world-war-two/resistance-movements/special-operations-executive/> (Erişim Tarihi: 20.09.2021.)

³¹⁶ Bkz., EK- 22.

Nazilerin Batı Avrupa'yı işgal etmesinin ardından ve özellikle Venlo Olayı³¹⁷ ile İngiliz istihbaratının ana bilgi kaynaklarını kaybetmesiyle SOE daha da önem kazanmıştı. Venlo, 9 Kasım 1939'da Alman Koruma Timi (Schutzstaffel / SS) tarafından üst düzey İngiliz İstihbarat Ajanları olan Kıta Operasyonları Şefi Binbaşı H.R. Stevens'ı ve yardımcısı Kaptan S. Payne Best'i yakalandığı olaydı. Mayıs 1940'ta Almanların, Hollanda'yı işgal ettikten sonra, İngiliz muhbirlerle ilgili tüm belgeleri içeren bir çanta ele geçirmesiyle çok sayıda İngiliz ve Hollandalı tutuklandı. Aslında, İngiliz istihbaratının durumu o kadar kötüydü ki, görevi olmamasına rağmen, SOE ajanlarından kendileri için askeri bilgi toplamalarını istemek zorunda kaldılar. Örneğin, "V roketlerindeki Alman araştırmalarının ilerlemesini, Alman silah üretiminin hızını, Alman savaş gemilerinin Batı limanlarındaki konumlarını" araştırması istendi. SOE İngiliz İstihbaratı için her geçen gün daha da önemli bir organizasyon haline gelmekteydi. Artarak devam eden bu önem Gizli İstihbarat Servisi, Silahlı Kuvvetler, Dışişleri Bakanlığı, Enformasyon Bakanlığı ve Savaş Ekonomisi Bakanlığı'nın SOE'yi kontrol etmedeki rekabeti açıklamaya yardımcı olmaktadır.³¹⁸

Savaştan sonra, Tümgeneral Sir Colin Gubbins, SOE'nin görevini esasen "işgal altındaki ülkelerin halklarını, Alman savaş girişimlerini mümkün olan her noktada sabotaj, yıkım, iş yavaşlatma uygulamaları, darbe yoluyla taciz etmeye cesaretlendirme ve olanak sağlamak" olarak tanımlamıştı. Örneğin, 1 Mayıs 1941'de Fransa'ya paraşütle atılan ilk örgüt üyesi, SOE'nin kahramanlarından biri olan Pierre de Vomécourt'a göre öncelikli amaç, hammaddelerin nakliyesini ve dağıtımını, çalışma yerlerini, cephane üretimi ve planlamasının sabotajı gibi düşmanın Fransa'daki savaş üretim sanayisini engellemektir. Nihai amaç ise Fransızlara ülkelerinin bağımsızlık mücadelesine katılmaları için araçlar sağlamaktır.³¹⁹

İşgal altındaki Fransa'ya gönderilen ilk SOE ajanları, gerekli malzemeleri temin ettikten sonra sabotaj eylemleri gerçekleştirmeye gönüllü yerel yardımcılardan ve direnişçilerden oluşan "*devreler*" (veya şebekeler) kuruldu. Autogiro devresi,

³¹⁷ Kasım 1939 yılında Alman İstihbarat Biriminin 2 üst düzey SIS subayını yakalamasının ardından bölgede SIS'in gücünü kaybetmesidir. <https://tr.topwar.ru/37054-incident-v-venlo-sd-protiv-intellidzhens-servis.html> (Erişim Tarihi: 10.09.2021.)

³¹⁸ Ruby, **a.g.e.**, s. 159-172.

³¹⁹ Ruby, **a.g.e.**, s. 192-202.

Seine'nin batısında, İsviçre sınırına yakın bir müfreze olarak konuşlandırıldı. Aynı zamanda Fransa için büyük kahramanlardan biri olacak De Gaulle'ün istihbarat ve operasyon ekibinin başı olan André de Waverin, SOE ajanları ile hareket etmekteydi.³²⁰

SOE'nin misyonunun, bazıları savaş sonrasına kadar ortaya çıkmamış olan çeşitli tanımları, ne kadar özgün, çeşitli ve etkili olduğunun göstergesidir. SOE, benzersiz koşullarda oluşturulmuş bir organizasyondur. Başarısı ya da başarısızlığı büyük ölçüde nasıl yönetildiğine ve onu yönetenlere bağlıdır. Churchill, yeni oluşturulan bu kuruluşun gelişimiyle yakından ilgilenmiştir. 23 Temmuz 1940'ta, kurulduktan bir gün sonra, Anthony Eden'e *“işgal edilen çeşitli ülkelerdeki Alman kuvvetleri hakkında gizlice mümkün olan en iyi bilgiyi elde etmesi, yerel halkla ve örgüt ajanlarıyla yakın temaslar kurmak için her türlü çabanın gösterilmesi acil ve vazgeçilmezdir”* şeklinde gönderdiği not, Churchill'in SOE'ye verdiği önemi göstermekteydi.³²¹

Genelkurmay Başkanlığının SOE'ye 25 Kasım 1940 tarihli ilk direktifi, Alman Ordusu kadar büyük bir İngiliz Ordusu oluşturulmasa da düşman zayıfladığında Avrupa'da son darbeyi vuracak bir kuvvet oluşturulmasının amaçladığını belirtmiştir. Bu amaçla gönderilen direktif, *“düşman kuvvetlerinin, özellikle Alman işgali altındaki topraklarda, gücünü zayıflatmak operasyon örgütlerimizin asli amacı olmalıdır”* şeklindedir. Koordineli ve organize isyanlar yoluyla işgal altındaki ülkelerde ve Almanya içerisinde Nazi partisine karşı halk ayaklanmaları aracılığıyla Almanya'ya karşı askeri operasyonlar ile savaşın son aşaması için zeminin hazırlanması gerektiği de belirtilmiştir. Direktifte ayrıca öncelik verilecek durumlara da dikkat çekilmiştir. Birinci öncelik, düşman iletişimini kesmeye ve düşmanın moralini bozmaya, ikincisi İtalya ve Tunus'a yönelik operasyonlarda operasyonu yürüten birliklerle iş birliğini düzenlenmeye, üçüncüsü ise İskandinavya ve Kuzey Batı Avrupa'daki benzer operasyonlara verilecekti.

³²⁰ Michael Tillotson, **SOE and The Resistance: As Told in The Times Obituaries**, London, eBook, 2011, s. 22.

³²¹ Ruby, **a.g.e.**, s. 202-216.

Önceliğin bu bölgelere verilmesinde Almanya'nın işgali altında bulunan topraklar ve stratejik öneme sahip bölgeler olması belirleyici olmuştur.³²²

SOE'nin faaliyetlerinin temel hareket noktası, Almanlara karşı nasıl direneceklerini ve kendi direnişlerini nasıl canlı tutacaklarını, iletişim, iş birliği ve kolektif hareketin geleceklerinin güvencesi olduğunu işgal altındaki insanlara öğretmektir. SOE, işgal altındaki halkın bir gün kendi gizli ordusunu kurabileceklerine inanıyordu. Aynı zamanda Mihver'in yerli halktan yardım görmemesi de önemliydi. Bunun ötesinde işgal altında yaşayan insanları, Müttefiklerin bu savaşı mutlaka kazanacağına ve onlara Hitler'in Yeni Dünya Düzeninden daha iyi şeyler sunacağına ikna etmek de önemliydi. Bu ise ancak işgal altındaki halka umut vaat edebilecek içerdeki bazı grup, parti ya da fraksiyonlar ile iş birliği sayesinde gerçekleşebilecek bir işti. Bu sebepten SOE, halka bir şeyler vaat edebilmek için herhangi bir gizli hareket, illegal organizasyon veya siyasi bir faaliyet ile de iş birliği yapmak zorundaydı. Bu anlamda radyo propagandaları ve yerel siyasi hareketlerin oluşumu paha biçilemez bir değer taşıyordu. Bu tür yayınlar ayrıca, hareketin önemini abartarak iyi bir imaj yaratabilmesi halinde, ülkede gerçekleştirilmek istenen sabotaj faaliyetleri ve organizasyonu için uygun bir ortam yaratabilirdi. Zira gizli organizasyon hakkında bilgi vermeyi reddetmek, onlarla iş birliğine gönüllü olmak ve gizli örgüt üyelerine sığınma sağlamak, organizasyonunun başarısı açısından önemli bir noktaydı.

İşgal altındaki yerel halkın, kendi radyo istasyonunu çalıştırmasına fiziken imkân yoktu. Bu yüzden SOE, Müttefik topraklarında *Bağımsızlık İstasyonları* kullanarak adlarına propaganda yapmayı da denedi. SOE'nin bu tür propagandada dikkat ettiği en önemli husus, içeriğinin yerel halka ve yerel beklentilere cevap vermesiydi. Mesela Romanya'daki hareketin liderleri, Romen çıkarları doğrultusunda söylemlerde bulunmalıdır. SOE, buna, *Operasyonel Propaganda* adını vermektedir. Bu propaganda, Romen lider ne demek istiyorsa onu demeli ve Romen halk neyi duymak istiyorsa onu duyurmalıydı. Bu yüzden, operasyonel propagandanın bazen İngiliz resmi propaganda çizgisinden farklı olması mümkündü.

³²² Joan Bright Astley & Peter Wilkinson, **Gubbins and SOE**, South Yorkshire, Pen & Sword Millitary Publisher, 2010, s. 78-79.

Bunu İngiliz resmi propagandasıyla da uyumlu hale getirmeye gerek yoktu. Zaten propagandanın tonu, tamamen İngiliz propagandası ile uyum sağlasaydı inandırıcı olmaktan uzak olurdu.³²³

Faaliyette bulunmadığı neredeyse tek bir ülkenin bulunmadığı SOE, dünya çapında bir kurum haline gelmişti. Çalışmalarını Fransa ve Yugoslavya'ya yöneltmiş ve ajanların başarılı faaliyetleriyle kendisini tanıtmıştı. Ardından Belçika, Polonya, Arnavutluk, Burma Malaya, İskandinavya, İsviçre, Türkiye, Macaristan, Romanya, Siam ve Hollanda Doğu Hint Adaları, Yunanistan ve İtalya'da önemli faaliyetler bulunmaktaydı.³²⁴ SOE'nin organizasyon anlayışı savaşın gidişatına göre farklılaşmaktaydı. Bu farklılaşmada bölgesel şartlar etkiliydi. SOE, Londra merkezli çeşitli bölgesel şubeler kurarak bu bölgelerdeki savaşın durumuna göre çalışmalarını sürdürmekteydi. Bu bölge şubeleri arasında Merkez Avrupa, Güney ve Güneydoğu Avrupa, Batı Avrupa, İskandinavya, Güneydoğu Asya ve Ortadoğu bölge şubeleri bulunmaktaydı.³²⁵ Kahire merkezli Akdeniz, Balkanlar ve Kuzey Afrika'daki SOE faaliyetlerini buradan organize eden Ortadoğu Bölge şubesi ya da merkezi diğerleri arasında önemli bir yere sahipti.

3.4. Özel Operasyonlar Dairesi (SOE) Ortadoğu Bölge Merkezi

İstanbul'daki SOE merkezi de Kahire'ye bağlıydı. Önemli stratejik konuma sahip Ortadoğu bölgesi, savaşın sevk ve idare edildiği ikinci merkez konumundaydı. Bu nedenle askeri ve sivil kurumlar arasında zaman zaman yetki karmaşası yaşanmıştır. Hem İngiliz Ortadoğu Genel Komutanlığı (Commander-in-Chief, Middle East) hem de Kahire'de geniş yetkilerle kurulan Devlet Bakanlığı (Minister of State), SOE'nin Ortadoğu Bölge Merkezi üzerinde baskı kurmak ve merkezin kontrolünü ele geçirmek istemiştir. Fakat SOE'nin, bağımsız hareket etme isteği ve yetki merciini Londra'daki merkezi görmesi nedeniyle yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda SOE'nin Ortadoğu Merkez yönetiminde sürekli değişiklikler oluyordu. Kahire merkezli SOE'nin Ortadoğu Merkezi genel koordinatörün sorumluluğu

³²³ Maurice Pearton, SOE in Romania, **Special Operations Executive: A New Instrument of War**, ed. Mark Seaman, Abington, Routledge Publishing, s. 123-136.

³²⁴ Michael Richard Daniell Foot, **SOE: An Outline History of the Special Operations Executive 1940-1946**, London, The Bodley Head Publishing, 2014, s. 197.

³²⁵ Foot, **SOE: An Outline History of the Special Operations Executive 1940-1946**, s. 201.

altında faaliyet göstermekte ve yetki alanında Girit, Kıbrıs, Türkiye, Suriye, Ürdün, Filistin, Suudi Arabistan, Irak, İran, Balkanlar ve Macaristan'ın yanında bazen Libya, Sudan ve Tunus gibi ülkeler yer almaktaydı.³²⁶ Ancak İngiltere'nin bölgedeki istihbarat, propaganda ve sabotaj gibi faaliyetlerini, SOE'den önce 1937 yılında faaliyete geçen Britanya Ortadoğu Komutanlığı kontrolü altındaki “*Ortadoğu Güvenlik İstihbarat Servisi*” (Security Intelligent Middle East) üstlenmekteydi.³²⁷

İngiliz Ordusu'nun Orta Doğu Karargâhı'na yakınlığı nedeniyle doğal olarak SOE'nin bölgesel karargâhı haline gelen Kahire'deki ilk genel koordinatör, Grand'ın Section D'deki ilk destekçilerinden biri olan ve Section D'de, tarafsız Atina'daki operasyonlarını yürütmüş olan Arthur Goodwill'di. 1940'ta George Taylor, Section D'nin Balkan Biriminin yöneticisi, SOE'nin kurulmasıyla ilk operasyon başkanı Sir Frank Nelson'ın kurmay başkanı olarak Londra'ya döndü. İngiltere propaganda yapılanmasında her ne kadar zaman açısından Almanya'nın gerisinde kalmış olsa da Ortadoğu yapılanmasında da titiz davranarak detaylı ve güçlü bir organizasyon kurarak bölgedeki hâkimiyetini devam ettirmek istemiştir.³²⁸

SOE faaliyetleri, ülkenin özelliğine göre değişmekteydi. İngiliz egemenliği altındaki topraklarda SOE daha rahat hareket edebiliyordu. En azından buralardaki hükümetler ile hareket serbestisinde sıkıntı yaşamıyordu. Alman işgali altındaki ülkelerde ise temel mesele, Alman kuvvetlerine ve onlar ile iş birliği yapan devlet elemanlarına yakalanmamaktı. Türkiye gibi tarafsız ülkelerde SOE ve diğer istihbarat birimlerinin faaliyetleri ise daha zorlu oluyordu. Mevcut hükümetler, Almanların gazabına uğramamak için azami gayret gösterdiğinden müttefik istihbarat ve propaganda unsurlarının faaliyetlerini kısıtlayabiliyordu. Bunun yanında önemli güçlüklerden biri de SOE ile İngiliz Dışişleri arasında ciddi görüş ayrılıkları olmasıydı. Türkiye örneğinde, SOE ile Dışişleri, Dışişleri ile Ankara'daki büyükelçi ve bunların yanında Enformasyon Bakanlığı yetkilileri arasında ciddi sorunlar yaşanıyordu. SOE'den daha ziyade işgal altındaki topraklarda sabotaj ve gerilla faaliyetleri ile meşgul olması istenirken SOE; tarafsız ülkelerde de işgal öncesi

³²⁶ Seydi, **a.g.e.**, s. 80-81.

³²⁷ Nicholas van der Bijl, **Sharing the Secret: The History of the Intelligence Corps 1940–2010**, Pen and Sword Books, S. Yorkshire, 2013, s. 43.

³²⁸ Bkz. EK-7

hazırlık yapmak, bunu için de kapsamlı şekilde organizasyonunu kurmak ve kamuoyunu kaybetmek istemeyişinden dolayı propaganda faaliyetlerini organize etmeği yeğliyordu. Henüz işgale uğramamış ve tarafsız bir ülke olan Türkiye için de benzer planlar ve uygulamalar söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

3.5. Özel Operasyonlar Dairesi (SOE) Türkiye’de

Türkiye sahip olduğu yeraltı kaynakları ve jeopolitik konumu nedeniyle hem savaş dönemlerinde hem de barış dönemlerinde, İngiltere ve Almanya gibi bir zamanlar farklı siyasi anlayış içerisinde olan iki ülke için de son derece önemli bir müttefik seçeneği olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nda Türk milletinin yok olma tehlikesine şahitlik eden bir yönetici kadrosuna sahip olması, Türkiye’yi, İkinci Dünya Savaşı’nda savaş dışı kalmaya itmiştir. Ne var ki savaş endüstrisi için krom gibi önemli madenlerde yüksek rezervlere sahip olması hem de petrol zengini Ortadoğu ülkelerine komşu olması nedeniyle Türkiye, hasım olan İngiltere ve Almanya tarafından müttefikleri olarak savaşa sokulmak istenmiştir.

Almanya, Türkiye’yi savaşa sokarak Berlin’den Bağdat’a kadar uzanan hatta sahip olup bölge petrollerini ele geçirerek hem savaş sanayisine ham madde sağlamak hem de bölgenin hâkimiyetini elinde bulunduran İngiltere’nin sanayi ve ekonomisine darbe vurmayı amaçlamıştır. İngiltere ise Türkiye’yi savaşa sokarak Türk-Alman Krom antlaşmasına son vererek, Almanya’nın savaş sanayisine zarar vermek istemiş ve bölgenin hâkimiyetini kaybetmek istememiştir. Savaşta yanlarında Türkiye’yi de görmek isteyen bu iki devlet, geliştirdikleri propaganda organizasyonları ve ağlarıyla Türkiye’de tabir-i caizse bir “Propaganda Savaşı” başlatmışlardır.

İngiltere propaganda birimleri arasında, SOE ile İngiliz Dışışleri ve Enformasyon Bakanlığı, savaş dışı Türkiye’ye yönelik propaganda faaliyetlerinde bulunurken yetki karmaşası yaşanmıştır. İngiltere’nin Türkiye üzerinde uyguladığı propaganda faaliyetlerinde Section D (Temmuz 1940’a kadar), Basın Ataşeliği (Enformasyon Bakanlığı – Dışışleri Bakanlığı), Elçilikler ve Temsilcilikler ve Temmuz 1940 tarihinde faaliyete geçirilen Special Operations Executive/ Özel Operasyonlar Dairesi (SOE) etkili olmuştur. Ayrıca Churchill ve Antony Eden gibi İngiliz yöneticileri de siyasi propaganda yapmaktan geri kalmamışlardır.

Türkiye'de İngiliz propaganda faaliyetleri, Basın Ataşesi Ashton liderliğinde organize edilirken, İstanbul'da bulunan diğer İngiliz propaganda merkezi, SOE idi. Enformasyon Bürosu Basın Ataşesi emrinde çalışırken, SOE de daha bağımsız olarak propaganda yapılanmasına girdi. Basın Ataşeliği nispeten resmi kanallardan hareketle propaganda faaliyetlerini yürütürken SOE, Türklerden oluşan geniş bir propaganda ağı kurmuştur. Ancak, İngiltere Dışişleri Bakanlığı “*bıçak sırtındaki*” Türkiye'ye özel önem vermekteydi. Ayrıca Türkiye'nin Almanya'nın etkisi altına girmemesi için 1939-1944 yılları arasında Ankara'da görev yapan İngiliz büyükelçi Knatchbull Hugessen yoğun mesai harcamıştır. Almanya'nın ve SSCB'nin yayılcı politikası Türkiye'yi endişelendirmiş ve Türkiye'nin Almanya'nın yanında yer alma ihtimali, İngiltere Dışişleri Bakanlığı açısından geri dönüşü olmayan bir yol olarak görülmüştür. Bu nedenle İngiliz Dışişleri Bakanlığı, propaganda faaliyetlerini kendi bakanlığı bünyesinde hayata geçirmek istemekteydi. İngiltere Dışişleri Bakanlığı propaganda faaliyetlerinde etkin olmak için özellikle Türkiye'nin güvenini yitirmek istemiyor ve bu nedenle de Türkiye üzerinde herhangi bir gizli faaliyetlerinin bulunmadığını göstermeye çalışıyordu. Bu çaba önemliydi çünkü İsmet İnönü'den en alt kademeye kadar neredeyse Türk dış politikasını yönlendiren kadronun tamamı Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'ye karşı mücadele etmiş ve İngiltere'nin Sevr'de sonuçlandırdığı yakın geçmişi tarih kitaplarından değil bizzat yaşayarak tecrübe etmişlerdi. Türklere bu hikâyeyi hatırlatacak herhangi bir hareket, onları Almanlarla iş birliğine itebilir; bu da İngiltere'nin Ortadoğu'daki hâkimiyetini telafisi zor bir noktaya getirebilirdi. İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın bu yönde endişelerinin bulunması, Alman işgali altındaki bölgelerde sabotaj, istihbarat ve propaganda faaliyetlerini yürüten SOE'nin savaş dışı Türkiye'de de benzer bir yapılanmaya gitmiştir. Bu durum savaşın ilk yıllarında olmasa da ilerleyen dönemlerinde İngiliz Dışişleri Bakanlığı ile SOE arasında ciddi sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur.³²⁹

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar savaş dışı kalmayı başarmış ancak Müttefik ve Mihver Devletlerinin ajanları, özellikle İstanbul'da, yoğun bir şekilde propaganda, istihbarat ve sabotaj faaliyetlerinde bulunmuşlardır. R.D. Bangay, 1940 Haziran'ı sonuna kadar Section D Türkiye baş sorumlu ajanı olarak

³²⁹ FO/954/24A, SOE/42/10, 7 April 1942.

görev yapmıştır. Temmuz'dan itibaren bu görev S.W. Bailey idaresindeki Section D Balkan Genel Merkezi'ne verilmiştir. Section D'nin Türkiye içerisindeki asıl çabası Almanların propaganda çabalarına karşı etkili bir program izlemektir. Ancak Section D'nin kapatılıp SOE bünyesine dâhil edilmesiyle, İngiltere açısından propaganda faaliyetlerinde yeni bir döneme girildi. Bu durum Türkiye yapılanması üzerinde de etkili oldu. Daha yeni faaliyete geçen SOE kendisini kanıtlama çabası içerisinde çalışmalarına hız verdi.³³⁰

Avrupa'daki savaş dışı devletlerin sayısı göz önüne alındığında, Türkiye de dâhil, -SOE'nin kurulduğu 1940 yılında- bu ülkelerde SOE'nin kapsamlı faaliyetlerde bulunması konusunda zorluk yaratıyordu. 1940 sonbaharında İngiliz yetkililerin Avrupa'daki karşı propaganda faaliyetlerine verimli bir şekilde karşılık veremediği için SOE, "Nazilere karşı sivilleri örgütleme" konusunda pek fazla etkinlik gösterememiştir. SOE'nin kaynak, bilgi, ajan ve malzeme eksikliği, yeni organizasyonun hareket kabiliyetini sınırlamıştır. Bu olumsuz koşullar altında, "Tarafsızlar ve Savaş Dışı Devletler", SOE'nin "ilgi merkezi" haline gelmiştir. SOE, Londra'ya Avrupa'daki özel operasyonlar için en kolay, en erişilebilir ve potansiyel olarak yeni fikirlere en açık ortamı sağlamıştır. 1940 yılında, hala aralarından seçim yapabilecekleri "Tarafsızlar" vardı ve bazılarında, SOE'nin yeni yapılanmasının yararlanabileceği, SOE'nin öncülleri olan Section D, Electra House ve Askeri İstihbarat Araştırma birimlerinin edinmiş olduğu mevcut çalışmalar bulunmaktaydı.

SOE'nin öncelikli ilgi alanı haline gelmiş olan "savaş dışı" ülkelerde SOE, Nazi propagandasıyla eşit koşullarda rekabet etmeye başlayabileceğini düşünüyordu. SOE'nin uygulamaya koymak istediği fikirler ile İngiltere'nin "Fransa'nın İşgalinden" sonra geliştirdiği stratejik öncelikler uygun bir şekilde örtüşmekteydi. İngiltere mevcut durumunu koruma ve mücadeleye devam etme kararlılığını "Savaş Dışı" ülkelere göstermek istiyordu. Balkanlar, İngiltere'nin kendi çıkarları doğrultusunda kullanabileceği önemli ekonomik ve politik faydalara sahip olduğu için uygun görünüyordular. Haziran 1940'ta Fransa'nın çöküşünden sonra bölgedeki İngiliz prestiji zarar görmüş olsa da İtalya'nın çok kısa bir süre sonra Yunanistan'a saldırması Londra'nın bölgeye olan ilgisini yeniden arttırmış ve Romanya,

³³⁰ Atkin, **a.g.e.**, s. 125-126.

Yunanistan ve Yugoslavya'daki geleneksel destekçileri arasında “İngiliz yanlısı sesler” yükselmeye başlamıştı. Avrupa'nın diğer bölgelerinde de “Tarafsızlar” İngiliz stratejisinde önemli bir rol oynamaya devam etmişlerdir.³³¹

Alman etkisinin “savaş dışı” Avrupa üzerinde yayılmasını engellemek ya da en azından geciktirmek, Fransa'nın işgalinin ardından 18 ay içinde Britanya'nın askeri planlamacıları için kilit bir stratejik hedef olmuştur. SOE'nin “savaş dışı” ülkeler üzerindeki çıkarlarının 1940 sonlarında Britanya'nın temel stratejik hedefleriyle ne ölçüde örtüştüğü, Genelkurmay Başkanlığı'nın, Kasım 1940'ın sonunda hazırladığı "stratejiyle ilgili yıkıcı faaliyetler" hakkındaki ilk yönergesinde aktarıldı. Tarafsızların önemi bu belgede açıkça görülmektedir. “Öncelik” verilen (a) ila (i) arasındaki dokuz görevden altısı doğrudan savaş dışı devletlerle ilgiliydi:

- İsviçre'nin tarafsızlığı tehlikeye atılmadığı sürece, İtalya'nın kuzey sınırlarındaki iletişime müdahale.
- Romanya'dan Almanya ve İtalya'ya, özellikle petrolün, demiryolu ve nehir yoluyla ulaşımına müdahale.
- Yugoslavya ve Bulgaristan'da iletişimin yok edilmesi için hazırlık.
- İspanya ve Portekiz'de, özellikle Fransız-İspanyol sınırında iletişimin yok edilmesi ve bir Alman ilerlemesi durumunda gerilla savaşı için hazırlıklar.
- Azor Adaları, Madeira, Yeşil Burun Adaları, Tanca, Balear Adaları, İspanyol Fas ve Güney İspanya'da faaliyet gösterilmesi gerekirse, kendi güçlerimizle iş birliği için örgütlerin hazırlanması.
- Savaş dışı limanlarda düşman nakliyesine karşı eylem.³³²

İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce İngiltere ve Fransa tarafından, Yunanistan, Romanya ve Polonya'ya “toprak bütünlüğü garantisi” verilmesi, Türkiye ile Batılı Müttefikleri arasındaki ilişkiyi olumlu yönde etkilemişti. Ancak savaşın başlamasıyla, özellikle Polonya'nın işgali sonrasında, Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu Balkan coğrafyasının önemi Müttefikler için daha da artmıştır. 25 Ekim

³³¹ Neville Wylie, SOE and The Neutrals, **Special Operations Executive: A New Instrument of War**, ed. Mark Seaman, Abington, Routledge Publishing, s. 157-158.

³³² Wylie, **a.g.e.**, s. 158-159.

1939 tarihinde Romanya, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya bakanlarıyla düzenlenen bir yemekte Edward Cadogan,³³³ “Tarafsız Balkan Bloku” kurulması hususunda bakanları desteklemiş ve ekonomik olarak bir birliğin oluşturulması için tavsiyelerde bulunmuştu. Bunun nedeni ise, İngiltere’nin bölgeye büyük maddi destek sağlamak için çok sınırlı imkânlarının bulunması öte yandan savaşın Balkanlar’a kadar yayılmasını istememesiydi. Ekonomik Savaş Bakanlığı’nın kurulmasından sonra, Balkanlar’daki Alman ekonomik egemenliğine karşı bakanlık tarafından kurulan ve finanse edilen “Goeland Ulaştırma ve Ticaret Şirketi” önemli faaliyetlerde bulunmuştu.³³⁴ İngiltere olası bir Balkan işgaline karşı savaş dışı olan Türkiye’yi yanına çekebilmek için propaganda faaliyetlerine hız vererek hem Türkiye’deki faaliyetleri kontrol etmek hem de Alman işgali ile karşı karşıya olan Balkanlar’daki faaliyetleri kontrol edebilmek için İstanbul’da bir SOE şubesi kurmuştur.³³⁵

SOE Türkiye’de, İstanbul’daki Büyükelçiliğe bağlı *Deniz Nakliyat Departmanı (Shipping Department)* adı altında faaliyete başlamıştır. Alman işgali altındaki Balkanlara yönelik propaganda, istihbarat ve sabotaj faaliyetlerini daha güvenli gördüğü İstanbul’dan idare ederek tek merkezden iki farklı bölgeyi kontrol altında tutmak istemiştir. İstanbul’un merkez olarak seçilmesinde jeopolitik konumu ve ulaşım kolaylığı etkili olmuş, SOE ajanlarının giriş-çıkışını kolaylaştırmıştır. İstanbul’un önemli bir merkez haline gelmesindeki diğer gelişme de Balkanların Almanya tarafından işgal edilmesidir. “Akdeniz Ticaret Yolunun” tehlikeye girmesiyle Balkanlara, Londra ile Kahire’den sağlanan materyal ve ekipmanların daha güvenli olan Türkiye üzerinden ulaştırılması planlanmıştır. SOE’nin bu kadar hızlı bir şekilde organize olmasında daha önce Balkanlarda etkin olan Section D çok önemli bir yere sahiptir.³³⁶

³³³ 3 dönem Birleşik Krallık Parlamento üyeliği yapan ve 1940-45 yılları arasında Birleşik Krallık Parlamentosu Bolton üyesi.

³³⁴ Heather Williams, **The Special Operations Executive And Yugoslavia 1941-1945**, Dissertation Submitted For Degree Of Doctor Of Philosophy Department Of History, Faculty Of Arts, University of Southampton Research Repository, January 1994, s. 8-10.

³³⁵ FO 371/30096, 15 August 1941.

³³⁶ Berridge, **a.g.e.**, s.182.

Balkanlardaki faaliyetleriyle hem bölge hem Alman hem de İngiliz yetkililerin tepkisini çeken Section D, SOE'ye dâhil edildikten sonra, Alman işgalinin Balkanlara yayılması ile yönetim kadrosu İstanbul'a gelerek SOE bünyesine dâhil olarak yapılanmada yer almıştır. Ancak bu yapılanmada gizliliğe çok önem verilmiş ve Türk yetkililer ile karşı karşıya gelinmemeye özen gösterilmiştir. Bu nedenle çeşitli diplomatik, ticari ve siyasi görev altında pasaport verilen SOE ajanları faaliyetlerine İstanbul'da devam etmiştir. İstanbul merkezinin ilk yetkilisi Section D Balkan Genel Sorumlusu ve Belgrad baş temsilcisi Julius Hanau olmuştur. Ancak Hanau'nun görev süresi çok kısa sürmüş ve yerine yardımcısı Yarbay W. Bailey getirilmiştir. Bailey'in rahat hareket edebilmesi için kendisine Donanma Ataşesi asistanlığı görevi verilmiştir. Ayrıca beraberinde gelen güvenilir personel de Donanma Ataşeliğinde çeşitli görevlere getirilerek yapılanmaya "resmiyet süsü" verilmiştir. Bailey liderliğindeki Yapılanmada yer almak üzere özellikle Balkanlardan resmi ve gayri resmi yollarla birçok ajan giriş yapmıştır. Balkan coğrafyasına hâkim, işgal öncesi hizmet vermiş tecrübeli en üst kademedeki en alt kademe kadar birçok ajana, İngiltere Ankara Büyükelçisi Hughe Knatchbull-Hugessen'in da desteği ile diplomatik görevler verilmiştir. Bunun yanında üst düzey Balkan yöneticilerinin çoğuna da diplomatik pasaport verilmiştir.³³⁷

Bailey ilk olarak Zagreb Konsolosluğu'ndan ismi tespit edilemeyen D/H 6 kod adlı bir memuru kendisine sekreter olarak atadı. Ardından Arnavutluk'taki misyoner W.F. Stirling, Askeri Ataşe Yardımcılığı görevi altında "Arnavutluk Masasının" başına getirildi. Yugoslavya'daki görevinden uzaklaştırılan Altmayer, Bailey tarafından Balkanlarda Alman karşıtı grupları destekleme yetkisiyle baş danışman olarak atamıştır.³³⁸ Ayrıca, hem İstanbul şubesinin desteklenmesi hem de "malzemelerin" bölge dışına dağıtılması ve kablosuz vericilerin uygun yerlere yerleştirilmesi için Adana ve Mersin'de yeni bir yapılanmaya gidilmiştir.³³⁹ "Son olarak Eylül 1940'ta Denys Hamson,³⁴⁰ Osmanlı Bankasında memur göreviyle İstanbul'a gönderilmesiyle³⁴¹ Bailey İstanbul yapılanmasının çekirdek kadrosunu

³³⁷ Seydi, **a.g.e.**, s. 93-94.

³³⁸ FO 371/30096, **SOE Activities in Turkey**, 15 August 1941.

³³⁹ Berridge, **a.g.e.**, s.189.

³⁴⁰ HS 3/224, D.Q.2 to SO2, 2 August 1941.

³⁴¹ Atkin, **a.g.e.**, s. 125.

oluşturmuştur. Bu atamalar yapılırken çok titiz davranılmış; yetkin kişilerin seçilmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca görev verilen kişinin geçmişinde Türk Hükümeti ile herhangi bir husumetinin olmamasına da dikkat edilmiştir.

Denys Hamson da görevi teslim aldıktan sonra kendi propaganda masasını oluşturmaya başlamıştır. İlk olarak ismi tespit edilemeyen kod adı AH2 olan bir ajanı başyardımcısı olarak atamıştır. Yine Belgrat'taki SOE ajanlarından Cesar ve Maltalı bir kömür tüccarı olan Vincenzo Giamalya organizasyona dâhil edilmiştir. Türkiye içindeki ve dışındaki irtibatı sağlamakla görevlendirilen Polonyalı ajan Winkewicz³⁴² de organizasyona dâhil edilmesiyle SOE propaganda yapılanmasının temeli oluşturulmuştur. Hamson daha çok bürokrasi sınıfındaki insanlarla irtibata geçerek faaliyetlerini sürdürmüştür. AH2 ise daha çok işçi, aydın ve zengin halk zümreleriyle irtibata geçerek hem Türk hem de yabancı kişileri organizasyona dâhil etmiş ve böylece propaganda ağını genişletmeye başlamıştır. SOE, Türkiye'de propaganda faaliyetlerine ilk olarak fısıltı kampanyaları ile başlamıştır. Bu propaganda yönteminin zeminini AH2 orta sınıf ile irtibata geçerek oluşturmuştur. Nazilere karşı propaganda amacıyla yayılan fısıltılar ya direkt olarak Londra ya Bölge Merkezleri ya da Hamson liderliğindeki SOE İstanbul propaganda birimi tarafından üretilmekteydi. Hamson ve AH2 periyodik olarak her cuma bir araya gelerek yayılacak üzerinde çalışılan fısıltı kampanyaları her pazartesi AH2'nin yardımcılarının temas halinde olduğu ajanlar aracılığıyla elden posta ile gerekli yerlere gönderilmekteydi.³⁴³

Bu ajan grubu genellikle Hamson'un da memur olarak çalıştığı 1856 yılında İngiliz sermayesi ile kurulan Müttefik yanlısı Osmanlı Bankası ve onun Anadolu'daki şubelerinde görev yapmaktaydılar.³⁴⁴ Kurulan bu sistem ile Anadolu da dâhil olmak üzere geniş bir propaganda ağı oluşturulmuştur.

Başlangıçta bu fısıltı kampanyaları Almanlar ile İtalyanlar arasında bir sürtüşmenin olduğu yönündeydi ancak bu durum Türk kamuoyunu çok etkilemiyordu. Bu nedenle kamuoyunun daha çok ilgilendiği Bulgaristan, Sovyet

³⁴² Giamalya ve Winkewicz AH2'nin yardımcısı olarak görev yapmıştır.

³⁴³ Seydi, **a.g.e.**, s. 149-150.

³⁴⁴ Atkin, **a.g.e.**, s. 125-126.

Rusya, Yunanistan, Suriye ve Irak gibi yakın komşuları ile Almanya arasındaki ilişkilere yönelik kampanyalar yapılmaya başlanmıştır. Ancak, Türkiye'nin konumu, SOE'nin faaliyet gösterdiği diğer bölgelerden farklıydı. Her şeyden önce Türkiye, savaş dışıydı ve işgale uğramamıştı. Daha da önemlisi, bu ülkelere nazaran Türkiye'de basın daha özgürdü ve insanlar, haber alma noktasında diğer ülkeler kadar sorun yaşamıyordu. Hamson'a göre Türk basınının Mihver bloğunun baskıcı tavrı nedeniyle ılımlı ve demokratik Müttefik gruba daha yakındı. Bu nedenle propagandanın İngiliz kaynaklı olduğu izlenimi verilmemesi için Türkiye zeminine özgü kampanyaların yapılması gerekmekteydi. Bu nedenle SOE İstanbul propaganda ekibinin, yaydıkları fısıltıları değiştirerek Türkiye'yi yakından ilgilendiren veya komşularıyla ilgili konulara yöneldiğini söylemek mümkündür.³⁴⁵

Bailey ve ekibinin 1941'de Londra'daki genel merkeze çağırılmasıyla onun yerine kendisinin de çok güvendiği ve Romanya'da Almanlara karşı önemli işler başarmış Alfred Gardyne de Chastelain³⁴⁶ İstanbul sorumlusu olarak atanmıştır. Chastelain, Bailey gibi, organizasyonu daha da genişletmeyi hedeflemiştir. Kendisine Türkiye yapılanmasının sorumluluğu yanında Balkanlar ve İtalya organizasyonunun sorumluluğu da verilen Chastelain, İstanbul ve Ankara'da örgütün gizli birimleri arasındaki iletişimi ve işgal öncesi ve sonrası için Almanlara karşı propaganda, istihbarat ve sabotaj faaliyetleri konusunda geniş yetki ile göreve gelmiştir. Göreve geldiğinde Chastelain'ın yardımcısı olarak W. Harris Burland atanmıştır.³⁴⁷ Chastelain'e vekâlet görevi dışındaki asıl görevi, Türk sularında gemileri ve krom sevkiyatını kontrol etme ve olası Alman işgaline karşı sabotaj planlamasını gerçekleştirmektir. Ayrıca, Ankara SOE ajanları olan W. Sitwell, W. Palmer ve Karabük Demir Çelik Fabrikası Müdürü Charles Mannock ile gerekli irtibatı sağlamakla da görevlendirilmiştir. Balkan Gizli İstasyonları vasıtasıyla Balkanlarla iletişimi sağlama, şifreleme ve kablosuz iletişimden sorumluluğunun da L.R. Harrop'a verilmesiyle Chastelain tarafından İstanbul şubesinin üst düzey yönetici kadrosu oluşturulmuştur.³⁴⁸

³⁴⁵ Seydi, **a.g.e.** s. 155.

³⁴⁶ İkinci Dünya Savaşında görev almış İngiliz iş insanı, asker ve gizli ajan.

³⁴⁷ Berridge, **a.g.e.**, s. 188.

³⁴⁸ Seydi, **a.g.e.**, s.97.

Nazilerin Mart 1941 tarihinde Yunanistan'ı işgal ederek Türkiye sınırına dayanmasıyla propaganda birimini başına "Daily Express" gazetesi Türkiye muhabiri George Eric Rewe Gedye³⁴⁹ bu göreve getirilmiştir.³⁵⁰ Türkiye, Nazi Almanya'sına komşu olan diğer savaş dışı ülkeler gibi hem Mihver hem de Müttefik güçlerle ilişkilerinde adeta "bıçak sırtında" hareket ediyordu. Genişleyen Alman işgali hem Türkiye hem de Müttefikler için endişe vericiydi. Olası bir Alman işgaline karşı Türkiye'yi hazır tutmak için bir ajan ağı kuran Hamson ve ekibinin ardından yeni propaganda lideri Gedye için durumu hiç de kolay değildi. Çünkü Hamson ve ekibi propaganda ağını organize ederken Nazi tehdidi hiç bu kadar yakın olmamıştı. Nazilerin Trakya sınırına dayanmasıyla Türk basınındaki Müttefik yanlılığı yerini Nazilere bırakıyordu. Rüzgârın tersine dönmesiyle, İstanbul'un önde gelen beş yabancı dil gazetesinden dördü çok hızlı bir şekilde İngiliz karşıtı yazılar yazmaya başlamış ve şehrin önde gelen iki sinemasında neredeyse yalnızca Alman propagandası filmleri gösteriliyordu. Almanlar ayrıca yanıltıcı söylenti ve propaganda broşürü yayma ağı oluşturmuştu. Nazi propagandasının hedefinde özellikle Türk gençliği vardı ve bu yüzden Türkiye'deki birçok okul kütüphanesine Almanya'dan satın alınan kitaplar yerleştirilmişti. İşte bu atmosferde SOE, Türkiye'de yürütülen propaganda savaşındaki dengeyi kurmak ve Almanya'ya karşı taarruza geçebilmek için İstanbul SOE propaganda birimi Gedye liderliğinde hızla yeni bir yapılanmaya gitmek zorunda kalmıştır.³⁵¹

Merkezden kendisine düzenli olarak gönderilen fısıltıların yayılması için kurulan söylenti ağını daha düzenli hale getirmeye çalışan Gedye bunun yanında "büyük ölçüde okuma yazma bilmeyen bir nüfus" için en iyi propaganda aracı olarak

³⁴⁹ Gedye, propaganda çalışmalarının ilk tanışması Birinci Dünya Savaşı'nda olmuştur. Somme Muharebesi sırasında yaralandıktan sonra ve İstihbarat Kolordusu olarak diğer görevlerine ek olarak, Gedye askeri propaganda departmanı MI17b için bir dizi makale yazmıştır. İki savaş arası dönemde, İngilizlerin en önemli yabancı ülke muhabirlerinden biri olarak ün kazandı. Kariyerinin çoğunu merkezi Avrupa'da Times, Daily Express ve Daily Telegraph gazetelerinde muhabirlik yaparak geçirmiştir. Gedye'nin "Fallen Bastions" adlı kitabında Nazizm ve İngiliz yatıştırma politikasına karşı tutumu, Daily Telegraph'daki görevine son verilmesiyle sonuçlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde Moskova'da New York Times muhabiri olarak çalışmaktaydı. Gedye, 1940 sonbaharında İstanbul'a gelen Gedye, Mart 1941'de, İstanbul New York Times ve Daily Express muhabirliği yaparken SOE'nin İstanbul propaganda sorumlusu olarak işe alınmıştır. Lee Richards, **The Black Art: British Clandestine Psychological Warfare Against The Third Reich**, East Sussex, Psywar Publisher, 2010, s. 41-42.

³⁵⁰ Berridge, **a.g.e.**, 188.

³⁵¹ Richards, **a.g.e.**, s. 42.

görülen karikatür çalışmalarında bulunması için Bucik olarak da bilinen bir Bulgar karikatüristle iletişime geçmiş ve propagandayı “...Türkleri onun tuzağına düşmeyecek kadar zeki, düşmanı ise kurnaz ve aldatıcı olarak gösterin” anlayışıyla gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Faaliyetlerine hız kesmeden devam eden Gedye, Yeni Yıl kutlamaları sırasında, İstanbul'un ana caddesindeki ünlü bir Nazi propaganda kitabevinin vitrinine büyük beyaz bir "V for Victory" yazısının yazılması için bir ajana görev vermiştir. Aynı zamanda, çeşitli adreslere normalden daha fazla sayıda propaganda karikatürü gönderildi. Postayı kullanmanın yanı sıra sinema koltuklarına, tramvay duraklarına Nazi karşıtı propaganda broşürleri bırakıldı ve hatta bazen düşman elçilik ve konsolosluklarının bahçelerine atılarak Alman propagandasına karşı konulmaya çalışılmıştır.³⁵²

Gedye'nin bu çalışmaları Almanları ziyadesiyle kızdırmıştır. Almanlar, “V” işareti ile ilgili soruşturma açılması için Türk polisine baskıda bulunmuştur. Bir baskın sırasında yakalanan Bucik ve ekibi Türkiye'den Mısır'a sürülmüştür. Bucik'in yakalanması ve sürülmesi propaganda açısından önemli bir kayıp olmuştur çünkü Bucik Türk halkın nabzını çok iyi tutabiliyordu. Broşür ve karikatür üzerinden yapılan İngiliz propagandası Almanlar için artık tahammül edilemez noktaya gelmişti ve bu konuda zirve denebilecek Pera Palas Olayı'nın yaşanma ve Papen'e suikast³⁵³ girişiminin de eklenmesiyle zor durumda kalan İngiliz Dışişleri Bakanlığı ile SOE ciddi anlamda karşı karşıya gelmiştir.³⁵⁴ Büyükelçilikteki diplomatlar ile SOE'nin yüksek rütbeli görevlileri arasında gerilim giderek artmaktaydı. Bunun nedeni, Türkleri doğru zamanda Müttefiklerin yanında savaşa sokabilmek için iyi ilişkileri koruyabilmenin elçiliğin başlıca görevlerinden olmasıdır. Ancak, SOE'nin faaliyetlerinin, Türkiye ile olan iyi ilişkileri riske atabilecek operasyonlar içermekteydi hatta SOE Türklerin Müttefiklerle yakınlaştığı ve “Beşinci Kol” faaliyetlerine gerek duyulmadığı dönemlerde bile etkinliğini sürdürmek istemiştir. SOE'nin faaliyetlerinden rahatsız olan Knatchbull-Hugessen, Dışişleri Bakanlığı'na, "Gizli örgütlerin gerçekten gizlice çalıştığı ve kendi korumalarını sağladığı eski

³⁵² Richards, **a.g.e.**, s. 42.

³⁵³ **Tan**, 25 Şubat 1942.

³⁵⁴ Seydi, **a.g.e.**, s.162

sisteme dönebilseydik, çok daha iyi olurdu" şeklinde rapor göndermiştir.³⁵⁵ Ocak 1942'nin ortalarında Pera Palas'ta gerçekleşen olayda, İstanbul'un ünlü ana caddesi olan İstiklal Caddesine yüksek bir balkondan Hitler ve Faşizm karşıtı aşağılayıcı içerikleri bulunan karikatür ve broşürlerin atılmasıdır. Yaşanan gelişme Gedye'nin ve diğer faillerin sorgulanmasına ve evlerinin aranmasına neden olmuştur. Tutuklananlar arasında Gedye yoktu fakat Türk İstihbaratı Gedye'nin propaganda faaliyetlerinde bulunduğundan şüphelendiğini Büyükelçi Hugessen'a bildirmesiyle Gedye sorgulanmak üzere Ankara'ya çağırılmıştır. Türk – İngiliz ilişkilerine zarar verdiği ve Türkiye'nin Nazi Almanya'sına yakınlaşmasından endişe duyduğunu gerekçe gösteren Hugessen, SOE'nin Türkiye'deki fısıltı kampanyası hariç diğer tüm propaganda faaliyetlerine son vermesini emrederek Gedye'yi Kahire'ye sürmüştür.³⁵⁶

Kahire'ye sürülen Gedye, Türkiye ile ilgili çalışmalarına Hugessen'ın kendisini affetmesi olasılığına karşı her zaman devam etmiştir. Daha önce Kahire'ye sürülen Bucik ve diğer SOE ajanları ile detaylı bir şekilde propaganda planlamalarını yapmıştır. Bu süreçte Gedye, Hugessen'ın SOE'nin Türkiye propaganda faaliyetlerini yasaklamasının ardından yeraltına çekilen örgütün propaganda yapılanması ile de irtibatını kesmeyerek 1943 Mayıs'ında Kamu Bilgilendirme Dairesi (Public Information Office) bünyesinde gizli bir yapılanmaya gitmiştir. Ancak savaşın Müttefiklerin lehine dönmeye başlamasıyla artık propaganda, istihbarat ve sabotaj gibi faaliyetler de artık Almanya ana topraklarına kaymaya başlamıştır. Türkiye'nin 1945 yılında Almanya'ya savaş ilan etmesi ve savaşın sonlanmasıyla SOE Türkiye yapılanması da faaliyetlerine son vermiştir.³⁵⁷

"Savaş sırasında İngiliz istihbarat örgütü SOE'nin Türkiye'de iki önemli amacından biri Türkiye üzerinden Balkanlarda faaliyet yürütmek, diğeri ise Türkiye'yi Almanya'ya kaptırmamaktır. SOE İstanbul'a getirdiği ajanların daha rahat çalışabilmesi için onlara diplomatik görevler almıştır. İstanbul, İngilizler için Balkan istihbarat operasyonları için çok önemli bir üs olmuştur. İngilizler Türkiye'deki Alman haberleşmesini de yakından takip etmiştir. Haziran 1941'den başlayarak Türkiye'den giden Alman istihbarat sinyallerini çözmüştür. Ayrıca İngiliz

³⁵⁵ Berridge, **a.g.e.**, s.183

³⁵⁶ Richards, **a.g.e.**, s. 43.

³⁵⁷ Richards, **a.g.e.**, s. 42-44.

istihbaratı Alman Büyükelçisi Von Popen'i de yakın takibe almıştır. İngilizler istihbaratı faaliyetlerini genel olarak Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi veya işgal edilmesi durumunda imha edilecek stratejik noktalar üzerinde yoğunlaştırmıştır. Alman işgali ya da Türkiye'nin Mihver bloğu ile işbirliğine girmesi gibi politik şartların değişme ihtimaline karşın İngiliz istihbaratı Türkiye'de sabotaj, casusluk ve propaganda gibi yıkıcı faaliyetleri içeren geniş çaplı bir organizasyon yapmak istemiştir. İzmir ve İstanbul'daki limanlarda bulunan alet ve vasıtalar, petrol stokları, krom madeni, Zonguldak endüstriyel bölgesi, Karabük Demir-Çelik Fabrikası, Anadolu'daki demiryolu ağı ve Toros tünelleri, tahrip edilecek ilk hedeflerdir. İngilizler kendilerine Trakya, Orta ve Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Ankara'dan Eski Emniyet Müdürü Adnan Cağaloğlu ve eşi Emine Cağaloğlu, Suat Erol, Hacı lakaplı Bekir Kara³⁵⁸ adlı bir tüccar, Hulusi adlı iş adamı, Kürt aşiret reisi İlyas Ağa ve Kilisli Şeyh Abdullah³⁵⁹ gibi bazı Türk vatandaşlarını da işbirlikçi³⁶⁰ olarak seçmiştir.”³⁶¹

Süleyman Seydi'nin “Zor Yıllar” yer alan bilgiye göre, eski emniyet müdürü Adnan Cağaloğlu ve eşi Emine Cağaloğlu İstanbul'da örgütlenen yapılanma için SOE'ye dâhil edilen diğer ajanlardan olmuştur. Emniyet müdürlüğünün ardından gazetecilik yapan Adnan Cağaloğlu tanıştığı kod adı Hammer olan ve SOE'de Romanya ve Bulgaristan faaliyetlerinde görevli bir ajanla tanışmıştır. Hammer adına, Bulgaristan ve Yunanistan'da faaliyetlerde bulunmasının ardından Kırşehir'e sürgüne gönderilen Cağaloğlu çifti maddi sıkıntılar içerisinde olmaları nedeniyle SOE'den yardım istemiştir. 1941 yılında İstanbul dışında istedikleri yerde ikamet etmelerinin serbest bırakılmasıyla Cağaloğlu çifti, SOE'ye bağlı olarak bir ajanlık ağı kurma taleplerini yetkililere iletmişlerdir.

Bu sırada Almanların Ege Denizini ele geçirmesiyle İzmir'in bölgedeki faaliyetlerin kontrolü için önemli bir merkez haline gelmesiyle buradaki yapılanmaya da önem verilmeye başlanmıştır. SOE İzmir'deki boşluğu Adnan-Emine Cağaloğlu çifti ile doldurmayı planlamıştır. Bu nedenle çift İzmir'de bir apartmanın giriş katına

³⁵⁸ HS 3/221, **From D/H13 to D/H 2 “Hagi”**, 27 August 1941.

³⁵⁹ HS 3/221, **From D/H13 to D.S.O. D/H224**, 8 February 1943.

³⁶⁰ HS 3/221, **From D/H60 to Advaced Cairo “Spice Organisation”**, 2 September 1942

³⁶¹ Savaş Sertel, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Yürütülen Casusluk Faaliyetleri”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, s. 102-103.

yerleştirilmiştir. Cağaloğlu çiftine şifreleme konusunda eğitim verilerek evlerinde verici istasyonu kurulmuştur. Kendilerine bağlı ağı oluşturmaya başlayan çiftin buldukları ajanların eğitimiyle Harrop ilgileniyor ve ajanlara gerekli ödemeler Adnan Cağaloğlu tarafından yapılıyordu. SOE İzmir'deki yapılanmasına Adnan-Emine Cağaloğlu çifti vasıtasıyla sürdürürken Alman Büyükelçisi'nin Ankara'da bombalı suikast girişimine maruz kalması işleri karıştırmıştır. Çünkü Türk hükümeti güvenlik gerekçesiyle almış olduğu “daha önce siyasi suçtan hüküm giymiş kişilerin yabancı konsolosluk bulunan merkezlerde oturmalarının yasaklanması” kararı çiftin Bolu'ya taşınmasına neden olmuştur. Bolu'ya yerleşen Cağaloğlu çifti SOE'den aldıkları iki bin TL ile bir halı dükkânı açmıştır. Ardından zaman kaybetmeden Adnan Cağaloğlu Bolu'da hem ajan toplamış hem de bölgenin ileri gelenleri ile iyi ilişkiler kurmuştur. Ancak Adnan Cağaloğlu'nun ajanlarının çoğunluğunu hükümet karşıtları oluşturması SOE tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi Batı Anadolu'nun merkezlerinde gerilla faaliyetlerini Türk ajanların liderliğinde sürdüren SOE Balkanlardan gelecek Alman işgaline karşı hazırlıklarını sürdürürken Doğu ve Güneydoğuda da aşiret ağaları ile iletişime geçerek³⁶² Suriye ve Irak'ın Alman işgaline hazırlık sürecini yönetmeyi ve güney sınırını kontrol etmeyi amaçlamıştır. Alman işgalinin Türkiye sınırına dayandığı 1941 yılında SOE, Atma Aşireti ağası İlyas'ı teşkilata dâhil ederek bölgesel bir yapılanma gerçekleştirmek istemiştir. Ancak İlyas'ın sık sık bağımsızlıktan ve Kürt hareketini gerçekleştirmek istemesini dile getirmesine hem Londra hem de SOE tepki gösteriyordu.³⁶³

26 Kasım 1941 tarihli Savaş Kabinesi raporuna göre SOE'nin Türkiye politikası;

“- Almanya tarafından saldırıya uğrarsa Türkiye'nin bizim ile ittifak halinde olacağı düşünülmektedir. Ancak, Türkiye'nin Alman kuvvetlerinin topraklarından geçişine razı olması durumunda, Türkiye'de kapsamlı SOE faaliyetleri yürütmeye hazırlıklı olunmalıdır.

³⁶² HS 3/225/SOE/686, From ZP to CD, 17 March 1942.

³⁶³ Seydi, a.g.e., s. 121-134

- Öte yandan, Türkler bizim bu tür faaliyetler hazırladığımızı öğrenirlerse, tutumlarını olumsuz etkileyebilir ve onları Mihver grubuna yakınlaştırabilir. Türklerle görüşmeler yapılırken dikkatli olmamız özellikle önemlidir.

- Ayrıca, SOE'nin Türkiye'deki faaliyetleri gizlilik ihlali gerekçe gösterilerek Dışişleri Bakanlığı tarafından engellenmiştir. Fakat Dışişleri Bakanlığında, gizlilik için gerekli düzenlemelerin yapıldığı anlayışıyla tutumlarını değiştirmesi istenmelidir.”³⁶⁴ üzerine inşa edilmiştir.

SOE'nin Türkiye faaliyet politikasına uygun olarak planladığı iki farklı durum söz konusudur. Bu iki durum olası bir Alman işgali öncesi ve sonrası şeklindedir. SOE bu olasılıklar içinde farklı planlar düzenlemiştir. Buna göre;

“Alman işgali öncesi durumda Türklerin savaşa ya da Almanlara teslim olma olasılıkları göz önüne alınarak SOE faaliyetlerinde bir belirsizlik dönemi yaşanacaktır. Ancak, SOE faaliyetleri, Türkiye'nin aleyhimize vereceği kararı etkileme veya Türklerin veya bizim ihtiyaç duyabileceğimiz tesislerin yok edilmesi ihtimaline karşı devam ettirilecektir. Çünkü Türkiye'nin savaşa girmesi ile Alman kuvvetlerinin Türkiye'yi işgali arasındaki kısa süre dışında, işgal öncesi faaliyet için yeterli zaman olmayacaktır.”³⁶⁵

Eğer Türkiye müttefiklerin yanında savaşa girerse, sorumluluk öncelikle Türk Ordusuna ait olacaktır. Trakya'da ve Anadolu'da tam hazırlıkların yapıldığı anlaşılmakta ve bu hazırlıkların başarılı bir şekilde devam ettiği bildirilmiştir. Ancak yine de diğer Alman işgaline uğramış ülkelerdeki deneyimlerinde göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu yüzden Türk kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalırsa. SOE bu boşluğu dolduracak propaganda ve yıkım faaliyetlerinde bulunacaktır.”³⁶⁶

“Alman işgali senaryosu gereğince ise SOE, Türkiye'nin büyük bir bölümünde işgal sonrası faaliyette bulunması gerekecektir, Faaliyet alanları ve gerekli olan özel görevler ise;

- Türklerin Trakya'nın büyük bir bölümünü tahliye etmeleridir. Ayrıca İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nın batısında savaşılmamalıdır.

³⁶⁴ CAB 79/15, **SOE Activities in Turkey**, 26 Kasım 1941.

³⁶⁵ CAB 79/15, **SOE Activities in Turkey**, 26 Kasım 1941.

³⁶⁶ CAB 79/15, **SOE Activities in Turkey**, 26 Kasım 1941.

- En kötü senaryo olan “Türkiye’nin Alman kuvvetlerine geçiş hakkı vermesi” durumunda Suriye ve Irak’tan askeri sabotaj ekipleri ile Malatya-Toros hattını da içine alarak ileriye doğru yıkımlar gerçekleştirmesi umulmaktadır.

- SOE faaliyetlerinin hazırlanması gereken esas alan, Trakya’nın batı sınırından Sivas-Kayseri-Ulukışla demiryolunu içine alan bölgeyi kapsamaktadır. Kafkasya’da bir Rus yenilgisi durumunda SOE’nin, Erzincan-Diyarbakır hattının batısında ve Erzincan-Kars hattında faaliyet göstermesi muhtemeldir. SOE bu faaliyet alanlarında elinde bulundurması gereken en önemli unsurlar nakliye/ulaştırma/haberleşme ve kömür madenleri olmuştur.

İletişimin yok edilmesi en önemli SOE görevidir. Genel öncelik sırasına göre “Boğazlar ve Marmara Denizi’nden Trakya ile Anadolu arasında personel, erzak ve araç (demiryolu dâhil) transferi”; “Anadolu’da Sivas-Kayseri-Ulukışla hattında lokomotifler, vagonlar ve demiryolu atölyeleri dâhil demiryolu ulaşımı”; “Trans-Kafkasya’dan Erzincan-Diyarbakır hattına kadar olan ulaşım”; “Anadolu’nun Kuzey, Kuzeybatı ve Batı kıyılarındaki limanlar ve nakliyesi” konularında gerekli planlamalar yapılmıştır.

SOE’nin kömür madenleri ile ilgilenmeye başladığı bilgisi bizlere ulaşmıştır. Zonguldak’tan gelen kömür, Türk demiryolu sisteminin çalışması için elzemdir ve işgalden sonra düşmana vermemek için planların hazırlanması gerektiği konusunda hemfikiriz. Ayrıca kömür madenlerinin düşman eline geçmesi kadar mühim olan demir-çelik ve silah fabrikaları³⁶⁷ da gerekli görüldü durumlarda imha edilmedir.”³⁶⁸

“SOE tüm bu planları, Türkiye’deki düşman iletişimlerine ve diğer hedeflere saldıracak olan Kraliyet Hava Kuvvetleri (Royal Air Forces/R.A.F) ile koordine edilmelidir. Türkiye için propaganda ve sabotaj hazırlığının o kadar önemli olduğunu düşünüyoruz ki, gizlilik konusunda gerekli düzenlemeler yapıldığı takdirde SOE teşkilatının güçlendirilmesi gerektiğine inanılmaktayız.”³⁶⁹

³⁶⁷ Kırıkkale Silah Fabrikasındaki yapılanma için bkz., HS 3/243, **Kırıkkale Munition Works**, 21 May 1942.

³⁶⁸ CAB 79/15, **SOE Activities in Turkey**, 26 Kasım 1941.

³⁶⁹ CAB 79/15, **SOE Activities in Turkey**, 26 Kasım 1941.

SOE, İngiltere Dışışleri Bakanlığının aksine daha saldırgan politikalar izlemekteydi. Bu durumda SOE ile Dışışleri Bakanlığının yıldızı, Türkiye özelinde, hiçbir zaman barışamamıştır. Çünkü İngiltere Türkiye'yi Almanya'nın yanına itecek hiçbir harekette bulunmak istemiyordu bu nedenle özellikle Birinci Dünya Savaşı politikalarını anımsatacak her türlü faaliyete net bir şekilde karşı çıkmaktaydı. Türkiye artık yeni kurulan düzende Batı müttefik ve dost ülke konumundaydı. Hal böyle olunca İngiliz ajanlarının yakalanmalarından endişe duyan Dışışleri Bakanlığı, Ankara Büyükelçisi Hugessen vasıtasıyla Türkiye'de yabancı ajan bulundurmaması konusunda uyarılmıştır. SOE her ne kadar bu uyarılara kulak asmaya da yine de Türk hükümetinin dikkatini daha az çekeceğini düşündüğü Türk ajanlardan oluşan bir yapılanmaya gitmiştir. Ajanlar seçilirken kabiliyetlerinin yanında sosyal statüsü ve nüfuz alanı geniş kimseler ile iletişime geçilmiştir. Hem batıda önemli merkezlerde Türk ajanlarının liderliğinde, eğitimler yine SOE ajanları tarafından verildiği, milis kuvvetleri kurulmaya başlanmıştır. Bu kuvvetler olası Alman işgalinde Türkiye'nin önemli stratejik noktalarını tutarak Alman ilerleyişini durdurmak ve Almanların Ortadoğu'ya ulaşmasını engellemek amacıyla oluşturulmuştur. Her türlü eğitimden geçirilen ajanlar kablolu kablosuz vericiler ve radyo istasyonları ile desteklenerek her türlü sabotaj, istihbarat ve propaganda konularında uzman haline getirildiğini söylemek mümkündür. 1944 yılı itibarıyla Alman işgali olasılığının zayıflaması³⁷⁰ bu ajanlar ile bağlantının kesilmesine neden olmuştur.

Konuyu toparlamak gerekirse, savaşın ilk yıllarında dış ülkelere yönelik İngiliz propagandasından Enformasyon Bakanlığı sorumluydu. Tabi buna ek olarak SOE'ye de yüklenmiş propaganda misyonu vardı. Aslında özellikle savaşın ilk iki yılında SOE, Enformasyon Bakanlığı'ndan daha aktif olarak Türkiye'de propaganda faaliyetlerini yürütmesini rağmen, bu faaliyetler, çoğu zaman Enformasyon Bakanlığı ve Dışışleri Bakanlığı bilgisi dışında gerçekleşti. Elbette Dışışleri'nden bazı yetkililer SOE'nin faaliyetlerinden kısmen haberdardı. Ancak bunlar bile, SOE'nin Türkiye'de Türklerin de dâhil olduğu geniş bir propaganda organizasyonu olduğundan haberdar değildi. Daha çok fısıltı kampanyası ve karikatür çizimi şeklinde yapılan bu faaliyetlerin büyük bir kısmı İngiliz Dışışleri ve Hugessen'in

³⁷⁰ İngiliz Dışışleri Bakanı Antony Eden'in Ankara Büyükelçisi Hugessen'e yazdığı mektupta sözü geçen bilgi için bkz., FO 954/28B/467, 30 August 1944.

muhalefetinden dolayı gizli yapıldı. Zaman zaman bu faaliyetlerin ortaya çıkması, özellikle Hugessen başta olmak üzere İngiliz Dışışleri ile SOE arasındaki gerilimi tırmandırdı. İki yılı aşkın bir süre Türkiye'de aktif bir propaganda faaliyeti yürüten SOE, baskılar neticesinde Türkiye ve diğer yerlerdeki propaganda faaliyetlerinden kısmen vazgeçerek bu görevi, Siyasal Savaş Dairesi'ne devretti. Tabii Alman tehdidinin yoğun olduğu 1942 yılları arasında propaganda anlamında Türkiye'de birçok işler yaptı. Diğer yeraltı faaliyetlerini ise savaş sonuna kadar devam ettirdi. Nisan 1944 tarihinde Türkiye'nin Almanya ile yürütmekte olduğu krom ticaretini durdurduğunu duyurmasının ardından "Beşinci Kol" faaliyetlerine gerek olmadığı İngiliz yetkililer tarafından propaganda birimlerine bildirilmiştir. Bu nedenle Türkiye'de artık kendisine ihtiyaç duyulmaması nedeniyle SOE, 1944 yılının sonbaharından faaliyetlerine son vermiştir.³⁷¹

³⁷¹ Berridge, **a.g.e.**, s. 193.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'nin Türkiye'de propaganda faaliyetlerinin ve özelinde de istihbarat ve propaganda amacıyla kurduğu SOE'nin Türkiye'deki yapılanmasının incelendiği bu çalışmada İngiliz diplomasisinin yanı sıra gizli faaliyetlerinin de ne derecede etkili olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin 1939 yılında patlak veren savaşa girmek konusundaki mesafeli duruşu savaşın ilerleyen döneminde hem Mihver hem de Müttefik devletlerin dikkatini çekmiş ve Türkiye, her iki tarafın da kendi saflarında savaşa sokmaya çalıştığı destek ve etkili bir ülke rolünü üstlenmiştir. Bu süreçte diplomatik yollar bir yana bırakıldığında özellikle bu iki grubun lideri konumundaki Almanya ve İngiltere, Türkiye'nin savaşa dâhil olabilmesi için her yolu denemiştir denilebilir.

Elbette ki Türkiye, Birinci Dünya Savaşı gibi bir deneyim ve Millî Mücadele gibi bir var olma çabasını bizzat yaşamış bir ülke olarak İkinci büyük savaşa dâhil olmak konusundaki mesafesini muhafaza etmeye çalışmıştır. Diğer yandan Atatürk dönemindeki dış politika ilkelerinin ve uygulamalarının da ülke içinde belli bir statüko yaratması, bu durumun muhafaza edilmesini zorunlu kılmıştır.

Konuya İngiltere özelinde bakılacak olduğunda 1939 Üçlü İttifak Antlaşması'nın bir tarafı olan Türkiye'nin savaş dışı konumunu korumaya çalışması zaman içinde İngiltere'nin Türkiye üzerindeki diplomatik baskısını arttırmasına neden olmuşsa da İngiltere Türkiye'nin savaşa dâhil olmasını sağlamak konusunda başarılı olamamıştır. Bu noktada devreye giren propaganda birimleri, Türk kamuoyunu şekillendirme gibi bir yol izleme kararı vermiş ve Türk entelijansiyesini ve basın yayın organlarını kullanarak İngiliz sempatisi yaratmaya çalışmıştır.

Diğer yandan İngiliz propaganda birimlerinin karmaşık bir yapıda olması özellikle Türkiye'nin de içinde bulunduğu ve Balkan ve Ortadoğu coğrafyasında görevlendirilecek özel bir kuruluşun varlığını gerekli kılmıştır. Ancak istihbarat ve propaganda birimleri de kendi içlerindeki karmaşıklık ve iç içe geçmişlikten kaynaklı olarak ahenk içinde çalışmamışlardır. Zaman zaman yetki karmaşası zaman zaman da üstünlük kurma mücadelesi bu birimlerin çalışmalarına da etki etmiştir.

Ayrıca şu da bir gerçek ki, Almanya'nın Fransa'yı işgal etmesi İngiliz propaganda birimleri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Almanya'ya karşı kıta Avrupası'nda müttefiksiz kalan İngiltere, özel bir yapılanmaya giderek Special Operations Executive/ SOE birimini kurmuştur. Bu yapılanmaya gidilmesinin en önemli nedeni etkin bir propaganda ağı kurarak Alman ilerleyişini durdurmaktır. Böyle bir yapılanmaya gidilmesinde Alman yayılmasına karşısında Section D ve Elektra House birimlerinin “yeterince” etkili olamamasının da etkisi vardır. Section D ve Elektra House birimlerinin SOE çatısında bir araya gelmesi İngiliz propaganda faaliyetlerinin sorunu olan ve daha önce de belirtilen yetki karmaşasına bir yenisinin daha eklenmesine neden olmuştur. SOE, gerçekleştirdiği faaliyetlerde hem Alman istihbaratının hem de İngiliz bürokrasisinin tepkisini çekmesiyle “resmiyette” yalnız bırakılmıştır. Ancak yine de faaliyetlerine “yeraltından” devam eden SOE, Alman işgali altındaki Fransa'yı başarılı bir şekilde “kurtuluş gününe” hazırlamıştır. Ayrıca savaş dışı Türkiye'yi de olası bir Alman işgaline karşı hazır tutmak için etkili bir ağ oluşturmuştur.

Özellikle Alman işgali altındaki ülkelere yönelik faaliyetlerde bulunmak üzere kurulan SOE, savaş dışı politika sürdürmesine rağmen Türkiye'ye ayrı bir önem vermiştir. Bunun en önemli nedenlerinde birisi Türkiye'nin stratejik konumudur. Çünkü Türkiye Balkanlar ve Ortadoğu arasında yer alan doğal bir köprü konumundadır. Türkiye'nin Almanya tarafından işgal edilmesi veya Almanya ile iş birliği yapmasının savaşın sonucunu etkileyeceği düşüncesi Türkiye'ye ayrı bir önem verilmesine neden olmuştur.

İngiltere, Türkiye'yi savaşta Müttefiklerin yanında savaşa girmeye ikna etmek için deyim yerindeyse dört koldan çalışmalarını sürdürmüştür. Özellikle, Türkiye'yi kendi tarafında savaşa sokmak adına bürokrasi, propaganda, ekonomi gibi legal yolları kullandığı gibi Sovyet ve Alman yayılmacılığını öne sürerek korkutma ve tehdit yollarına da başvurmaktan geri durmamıştır. Bürokrasiyi ve ekonomiyi genellikle hükümetler düzeyinde düzenlenen konferanslarda kullanmayı tercih eden İngiltere, Türkiye'nin savaşa girmemek konusundaki ısrarına karşılık olarak Sovyet ve Alman tehdidini öne sürmüştür. Türkiye'nin savaş dışı kalma ısrarı karşısında, Almanların etkili olduğu dönemde, etkisiz kalan İngiliz bürokrasisini yeterli görmeyen SOE, Türkiye üzerindeki etkinliğini giderek artırmıştır. Bu etkinlik 1940-

42 yılları arasından yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bunun en önemli nedeni savaşta Müttefiksiz kalan İngiltere'nin, Almanya'nın yayılmasına karşı kullanabileceği en etkili savaş silahının “propaganda” olmasıdır. Bu nedenle savaş yıllarında Türkiye üzerinden Almanya ile İngiltere arasında muazzam bir “propaganda savaşı” yaşanmıştır.

Diğer taraftan elbette ki SOE Türkiye içindeki faaliyetlerini canlı tutabilmek adına Türkiye'deki gazetecileri de göz hapsine almıştır. Hüseyin Cahit Yalçın/Yeni Sabah, Zekeriya Sertel/Tan, Ahmet Emin Yalman/Vatan, Necmettin Sadak/Akşam, Falih Rıfkı Atay/Ulus ve Şükrü Esmer/Ulus gibi önemli Türk aydın ve gazetecileri bir araya getirerek Müttefik Yanlısı bir gazete çıkararak Türk kamuoyunu avcuna almayı hedeflemiş hatta çoğu Hüseyin Cahit Yalçın ve Zekeriya Sertel gibi yazarları Londra'ya sunulan raporda “ajan” olarak adlandırmıştır.

Diğer yandan SOE'nin sessiz ve sakin bir şekilde varlık gösterdiğini de söylemek mümkündür. Bunda şüphesiz Türk yetkililerinin ve Alman istihbaratının dikkatini çekmemek kaygısı etkili olmuştur. SOE'nin bir diğer önemli faaliyeti de Almanya ve İtalya ilişkilerini propaganda malzemesi haline getirerek, fısıltı yoluyla iki devlet arasında sürtüşme yaşandığı şeklinde haberler yayması olmuştur.

Ancak fısıltı kampanyalarının yanında karikatür, broşür, rüşvet, film ve azınlık işbirlikçilerin de devreye girmesi yavaş yavaş Türk istihbaratının dikkatini çekmeye başlamıştır. Türk istihbaratıyla ciddi bir şekilde karşı karşıya gelmesi SOE'nin Türkiye yapılanmasına büyük bir darbe vurmuştur. Gedye'nin sürgüne gönderilmesi ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye faaliyetlerinin sona erdirilmesiyle yapılanmasına yeraltından devam eden SOE, ajanlarını da İngiliz yanlısı Türk vatandaşlardan seçmiştir. SOE propaganda faaliyetlerine bir süre Türk ajanlarla devam etmiş, Alman etkisinin azalmaya başladığı 1943-44 yılları itibarıyla Türkiye'deki yapılanmasına yavaş yavaş son vermeye başlamış ve savaşı müttefiklerin kazanmasıyla etkinliği tamamen sona ermiştir.

Son olarak cevabı aranması gereken iki sorunun burada cevaplanması, bu çalışmadan elde edilen veriler olarak değerlendirilebilir. Bunlardan ilki; SOE'nin başarısının nasıl ölçüleceğidir. Türkiye'nin savaşa son ana kadar dâhil olmaması SOE'nin başarısızlığı olarak nitelendirilebilir ancak buna ek olarak şunu da belirtmek

gerekir ki SOE Türkiye’de bir kamuoyu oluşturmak konusunda başarılı olmuştur. Diğer bir soru da SOE’nin savaşa etkisinin ne olduğudur. Başka bir deyişle savaşın Müttefikler tarafından kazanılmasında SOE’nin etkisi var mıdır?

Özellikle savaş esnasında hatta başlarında Fransa’nın beklenmedik bir şekilde Alman işgaline uğraması SOE’nin kurulmasındaki en etkili nedendir. Diğer taraftan SOE’yi Alman propaganda birimleri karşısında bir İngiliz silahı olarak düşünürsek, savaşın İngiltere lehine gelişmesi açısından psikolojik bir etki yarattığı yorumu yapılabilir. Bu etki gerçek dışı haberler yayma ve karşı tarafı demoralize etmek açısından İngiltere’ye katkı sağlamıştır. Elbette ki savaşın Müttefikler tarafından kazanılmasını tek başına SOE’ye mal etmek abartılı bir yorum olacaktır. Zira İngiltere’ye ek olarak savaşa dâhil olan pek çok ülke propaganda birimlerini harekete geçirmiştir. Ancak deyim yerindeyse SOE’nin diğer İngiliz Bakanlık ve birimlerinden bağımsız hareket etmesi her ne kadar bu oluşuma başıboş ya da dağılık bir görüntü verse de kurduğu ağ ile görelili olarak propaganda alanında İngiltere adına faydalı işler yaptığını ortaya koymaktadır.

Türkiye açısından bir parantez açacak olursak Türkiye’nin, savaşın en hararetli döneminde kendini savaştan koruması ve dâhil olmamasını ise SOE’nin başarısızlığı değil, Türk dış politikasının başarısı olarak adlandırmak daha doğru bir tespit olacaktır.

KAYNAKÇA

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 85.560.2, 17 Mayıs 1940.

BCA, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No:209.425.19, 7 Aralık 1939.

BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 100.649.5, 12 Haziran 1942.

BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 247.669.13, 5 Ağustos 1939.

BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 84.553.19, 2 Temmuz 1934.

BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 605.96.5, 10 Haziran 1939.

BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 607.103.7, 15 Ekim 1935.

United Kingdom National Archives

CAB 79/15, SOE Activities in Turkey, 26 Kasım 1941.

CAB, Political Warfare Executive, 79/86/19, 23 October 1941

FO 371/30096, 15 August 1941.

FO 371/30096, SOE Activities in Turkey, 15 August 1941.

FO 954/24A/125, SOE 42/10, 7 April 1942.

FO 954/24A/167, The Special Operations Executive, 1 December 1943

FO 954/28B/467, 30 August 1944.

FO, 371/25022, R 6813/6306/44, Sir Wyndham Deed's Talk at 28 July: Nation at War.

HS 3/145, Head of Mission, August 1942.

HS 3/221, From D/H13 to D.S.O. D/H224, 8 February 1943.

HS 3/221, From D/H13 to D/H 2 "Hagi", 27 August 1941.

HS 3/221, From D/H60 to Advaced Cairo "Spice Organisation", 2 September 1942

HS 3/224, D/H 38 to D/H1, 20 January 1941.

HS 3/224, D/H38 TO D/H1, 9 January 1941.

HS 3/225/SOE/686, From ZP to CD, 17 March 1942

HS 3/243, Kırıkkale Munition Works, 21 May 1942.

Kitaplar

Akarcalı, Sezer; **2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2003.

Akşin, Abtülhat; **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Kronik Kitap, İstanbul, 2020.

Astley J. Bright; Wilkinson Peter; **Gubbins and SOE** (eBook b.), Pen & Sword Military, South Yorkshire, 2010.

Atkin, Malcolm; **Section D for Destruction: Forerunner of SOE: The Story of Section D of the Secret Intelligence Service** (Kindle Edition), Pen & Sword Books South Yorkshire, 2017.

Avşar, Servet; **Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020.

Aydoğmuş, Fatih; **İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Propaganda ve Türkiye**, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2019.

Bektaş, Arsev; **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2018

Berridge, Geoffrey; **British Diplomacy in Turkey, 1583 to the Present: A Study in the Evolution of the Resident Embass**, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2009.

Bijl, Nicholas V.; **Sharing the Secret: The History of the Intelligence Corps 1940-2010** (eBook b.), Pen & Sword Books, South Yorkshire, 2013.

Boyce, Fredric; **SOE: The Scientific Secrets** (Kindle Edition b.), The History Press, Cheltenham, 2011.

_____; **SOE's Ultimate Deception: Operation Periwig** (Kindle Edition b.), The History Press, Cheltenham, 2009.

Bozyel, Fuat; **Türk Dış Güvenlik Politikasında İngiltere**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2021.

Bülbül, Rıdvan; **Halkla İlişkiler**, Damla Ofset, Konya, 1998.

Chandler, David; **The Oxford History Of The British Army**, Oxford University Press, London, 1996.

Çalık, Ramazan; **İkinci Dünya Savaşında Türkiye'de Alman Dördün Faaliyetleri**, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Türkoloji Enstitüsü, Konya, 2010.

Dağ, Emin, A.; **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

Doğan, Zekeriya; **İkinci Dünya Savaş ve Türkiye'nin Savaş Stratejisi**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2016.

Foot, M. R. Daniell; **SOE in France: An Account of Work of the British Special Operations Executive in France 1940-1944** (Kindle Edition b.), Frank Cass Publishers, London, 2004.

_____; **SOE: An Outline History of the Special Operations Executive 1940-1946**, The Bodley Head Publising, London, 2014.

Glasneck, Johannes; **Türkiye'de Faşist Alman Propagandası**, (Arif Gelen, Çev.), Onur Yayınları, Ankara, 1976.

Gönlübol, Mehmet; Sar, Cem; **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2014.

_____; **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Tıpkı Basım, Ankara, 1997.

Grant, Mariel; **Propaganda and the Role of the State in Inter-War Britain**, Clarendon Press, Oxford, 1994.

Hale, William; **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınevi, İstanbul, 2003.

İnönü, İsmet; **Hatıralar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014.

Karaca Mustafa; Çakı, Caner; **İletişim ve Propaganda**, Eğitim Kitapevi, Konya, 2018

Kılıç, Sezen; **Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.

Koçak, Cemil; **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) (Cilt 1)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

_____; **Türk – Alman İlişkileri (1923- 1939): İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde, Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Kürkçüoğlu, Ömer; **Mondros'tan Musul'a Türk – İngiliz İlişkileri**, İmaj Kitapevi, Ankara, 2006

Michael Sanders, Philip M. Taylor; **British Propaganda during the First World War 1914-18**. The Macmillan Press, Londra, 1982.

Oran, Baskın; **Türk Dış Politikası (Cilt 1)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.

Öymen, Onur; **Bir Propaganda Silahı Olarak Basın**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2014.

Richards, Lee; **The Black Art: British Clandestine Psychological Warfare Against The Third Reich**, Psywar Publisher, East Sussex, 2010.

Ruby, Marcel; **F Section SOE: The Story of the Buckmaster Network** (Kindle Edition b.), Pen & Sword Books, South Yorkshire, 1988.

Sander, Oral; **Siyasi Tarih**, A.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984.

Seaman, Mark; **Special Operations Executive: A New Instrument of War**. Routledge Publishing, Abington, 2006.

Selim Deringil, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008

Sevindi, Koray; **Sovyet Propaganda Animasyonları** (eBook), Urzeni Yayınevi, İstanbul, 2021.

Seydi, Süleyman; **1939-1945 Zor Yıllar: 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı**. Asil Yayın, Ankara, 2006.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000

Sönmezoğlu, Faruk; **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2015

Tağmat D. Çağla; **Açlık: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yunanistan'a Yardımları**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2016.

Taylor, Philip; **British Propaganda in the Twentieth Century: Selling Democracy**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1999.

Tekeli İlhan; İlkin Selim; **İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si (Cilt 1)**. İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Tillotson, Michael; **SOE and the Resistance: As Told in The Times Obituaries** (eBook b.), Continuum International Publishing, London, 2011.

Toynbee, Arnold. J.; **Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi** (K. M. Orağlı, Çev.) Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008.

Tuncer, Hüner, **Türk Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017.

_____; **Atatürkçü Dış Politika**, Analiz Basım Yayın, İstanbul, 2011.

_____; **İsmet İnönü'nün Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

Tunçay, Mete; **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması**, Yurt Yayıncılık, Ankara, 1981.

Turan, Kemal; **Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişim**, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000.

Türkçe Sözlük (Cilt 1); Türk Dil Kurumu Yayınevi, Ankara, 2005.

Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2000.

Us, A. Mehmet; **Hatıra Notları / 1930'dan 1950 Yılına Kadar, Atatürk ve İsmet İnönü Devirlerine ait Seçme Fıkralar**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966.

West, Nigel; **Secret War: The Story of SOE, Britain's Wartime Sabotage Organisation** (eBook b.). Frontline Books, South Yorkshire, 2019.

Wollaeger, Mark; **Modernism, Media, and Propaganda**, Princeton University Press, New Jersey, 2006.

Yılmaz, Hasan; **Tarihe Düşülen Notlar (Cilt 1)**, TBMM Basımevi, Ankara, 2011.

Makaleler

Armaoğlu, Fahir; “*İkinci Dünya Harbinde Türkiye*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1958.

Avşar, Servet; “*Birinci Dünya Savaşı’nda Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti*”, **Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi**, 2013.

Benli Tuğba; “*Akdeniz’de Meçhul Denizaltı Saldırıları ve Nyon Konferansı*”, **Gazi Akademik Bakış**, 2019.

Çetin, Nadir B.; “*Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2014.

Dilek, M. Said; “*Akdeniz’de Yaşanan Güvenlik Sorunu ve Büyük Güçlerin Politikası*”, **Turkish Studies**, 2012.

Doğaner, Yasemin; “*2. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Nazi Propagandası (Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarına Göre)*”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi**, 2012.

Doob, Leonardo. W; “*Goebbels’in Propaganda İlkeleri*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, 1968.

Ertan F. Temuçin; “*Lozan Konferansı’nda Türkiye’yi Temsil Sorunu*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, 2013.

Georgescu, Stefan; Zidaru, Marian; Dragan, Cristian; “*Propaganda Activities and British Special Operations Executive's Political Influence Action in Romania between 1941-1944*”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2014.

Gregory, Darwin; “Communicating with the European Resistance: An Assessment of the Special Operations Executive's Wireless Facilities in the UK during the Second World War”, **Post-Medieval Archaeology**, 2016.

Gülada, M. Ozan; “1936 Berlin Olimpiyatları'nda Spor Yayıncılığının Propaganda Amaçlı Kullanımı: Olympia Filmi Üzerine İnceleme”, **TRT Akademi**, 2019

Küçük, Evren; “Türkiye’de Nazi Almanya Propagandasına Bir Örnek: Ankara ve İstanbul’da Alman Mimari Sergileri”, **Ankara Araştırmaları Dergisi**, 2018

Łyżwa, Edyta; “Press Propaganda as a Tool of Social Communication –The Historical Perspective”, **Scientific Papers of Silesian University of Technology Organisation & Management Series**, 2019.

Marquis, A. Goldfarb; “Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War”, **Journal of Contemporary History**, 1978.

Özçelik, Mücahit; “İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2010.

Özer, N. Paşa; “Propagandada Yöntemler, Araçlar ve Bir Propaganda Modeli Olarak; Herman ve Chomsky Propaganda Modeli”, **Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi**, 2019

Polat, Ü. Gülsüm; “Esir Kut Komutanı Townshend'in İstanbul'a Getirilişi ve İngiliz Basınına Müdahale”, **Akademik Ortadoğu Dergisi**, 2015.

Qualter H. Terence; “Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, 1980.

Soysal, İsmail, “Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1919-1984)”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1992.

Tamur, Esra. D; “2. Dünya Savaşı: SOE (Special Operations Executive)'in İzmir Merkezli Çalışmaları”, **Toplumsal Tarih**, 2012.

Uzun, Hakan; “Montreux Boğazlar Sözleşmesinin Yankıları”, **Atatürk Yolu**, 2017

Yazıcı, Nevin; “1926-1956 Dönemi Türk Dış Politikasında Musul Sorunu” **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2011.

Sürekli Yayınlar

Cumhuriyet Gazetesi

Resmî Gazete

Tan Gazetesi

The Times

Vakit Gazetesi

Yeni Sabah Gazetesi

Tezler

Alkanat, Mustafa; “*İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Türkiye’ye Yönelen Sovyetler Birliği Tehdidi ve Türk Dış Politikası*”, **Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2019.

Ataş, Derya; “*Psikolojik Savaş: Propaganda ve Meşrulaştırma Stratejileri*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990.

Işık, Salih; “*Balkan Antantı, Bakan Paktı ve Türkiye*”: **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2011.

Williams, Heather; “*The Special Operations Executive and Yugoslavia 1941-1945*”, **University of Southampton Research Repository**, Doktora Tezi, Southampton, 1994.

Yılmazata, Mustafa; “*Alman Arşiv Belgelerine Göre Hitler Rejiminin Türkiye'deki Faaliyetleri (1933-1945)*”, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

İnternet Kaynakları

Temmuz 6, 2021 tarihinde Faruk Sönmezoğlu, Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye-İngiltere İlişkileri (1919-1938)

<https://www.ataturkansiklopedisi.gov.tr>

Temmuz 20, 2021 tarihinde TÜİÇ Akademi:

<https://www.tuicakademi.org/gecmisten-gunumuze-turk-amerikan-iliskileri>

Ağustos 15, 2021 tarihinde The National Archives:

www.nationalarchives.gov.uk

Eylül 10, 2021 tarihinde Top War:

<https://tr.topwar.ru/37054-incident-v-venlo-sd-protiv-intellidzhens-servis.html>

Eylül 18, 2021 tarihinde WW2 Secret Intelligence Activities Around Milton Keynes:

http://clutch.open.ac.uk/schools/emerson00/s_o_e_brief_history.html

Eylül 19, 2021 tarihinde Historic UK:

<https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/The-Female-Spies-Of-SOE>

Eylül 20, 2021 tarihinde History Learning Site:

<https://www.historylearningsite.co.uk/world-war-two/resistance-movements/special-operations-executive>

Eylül 30, 2021 tarihinde The National Archives:

<https://www.nationalarchives.gov.uk/theartofwar/inf3.htm>

Ekim 3, 2021 tarihinde The National Archives:

<https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C280>

Ekim 3, 2021 tarihinde:

<https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C280>

Kasım 11, 2021 tarihinde SIS History and Records:

<https://www.sis.gov.uk/our-history.html>

Kasım 11, 2021 tarihinde BBC Türkçe Arşivi:

https://www.bbc.com/turkce/multimedya/2009/11/091113_anni_album_40lar?g0=2

Kasım 15, 2021 tarihinde Millî İstihbarat Teşkilâtı, İstihbarat oluşumu:

<https://www.mit.gov.tr/isth-olusum.html>

Ocak 6, 2022 tarihinde:

<https://www.mtsu.edu/first-amendment/article/1179/committee-on-public-information>

Ocak 8, 2022 tarihinde Radyo Yayınlarımız:

<https://www.bbc.com/turkce>

EKLER

Ekler Listesi

EK-1: İkinci Dünya Savaşında Propaganda Teknikleri.

EK-2: Türkiye'nin Karşı Propaganda Teknikleri.

EK-3: Birinci Dünya Savaşı Sırasında İngiliz Propaganda Yapılanması.

EK-4: İkinci Dünya Savaşı Sırasında İngiliz Propaganda Yapılanması.

EK-5: Özel Operasyonlar Dairesini Oluşturan Birimler.

EK-6: Özel Operasyonlar Dairesi Yöneticileri.

EK-7 Özel Operasyonlar Dairesi Ortadoğu Yapılanması.

EK-8: Amerika'nın Mihver Devletleri düşman olarak nitelendirdiği propaganda afişi.

EK-9(A/B): Faşist Propaganda Metinlerinin Genel Sekreterliğe Sunulduğu.

EK-10(A/B): Suriye ve Lübnan'da Türk Aleyhtarı Propaganda ve Faaliyetlerde Bulunulduğuna Dair Rapor.

EK-11(A/B): Almanların Propaganda Dergisi Signal Aleyhinde Son Telgraf Gazetesinde Çıkan Reşad Feyzi'nin Yazısı.

EK-12: İkinci Dünya Savaşı'nda Alman Denizaltı Saldırılarından ABD ve Kanada Ticaret Gemilerini Korumak İçin Bu Konu ile İlgili Kimsenin Konuşmamasını Sağlamak için Hazırlanan İngiliz Propaganda Afişi.

EK-13: İkinci Dünya Savaşının Müttefikler Açısından Simgesi Haline Gelen "V" Zafer İşareti Temalı İngiliz Propaganda Afişi.

EK-14: İngilizlerin Nazi Yayılmasına Karşı Mizah Propaganda Afişi. "Kimsenin Toprağında Gözümüz Yok: Yarın İşgal Etmeyi Düşünüyorum Demenin Bir Başka Yoludur"

EK-15: İkinci Dünya Savaşında Almanların "Nazi Savaş Makinesini" İşlediği Propaganda Afişi

EK-16: Kablosuz İletişim Uzmanı Ajan Yvonne Corneau

EK-17: Fransa Tarafından Ajan Ben Cowburn'a Verilen Yüksek Onur Madalyası.

EK-18: SOE Ajanı Jacket Khaki'nin Üniforması.

EK-19: Kod Adı "Michalaki" Olan SOE Memuru Patrick Leigh Fermor

EK-20: Bazı Özel Operasyonlar Dairesi Ajanları: Gilbert Galletti, Patrick O'Regan, John Roper, Christine Granville ve Leonard Hamilton. Ağustos 1944 Queyras Valley.

EK-21: SOE Ajanları İçin Yapılmış Özel Savaş Teçhizatları

EK-22: 08/05/1945 Tarihinde BBC O Dönemdeki Yakın Doğu Servisinin Zafer Programları Çerçevesinde Yollardaki Havayı Aktarmaya Hazırlanıyor.

EK-23: Özel Operasyonlar Dairesi'nin Kablosuz Ağ Merkezi Olan “Ana İstasyon” Binalarının Dağılımı

EK-24: Özel Operasyonlar Dairesinin İstanbul Yapılanması

EK-25: Özel Operasyonlar Dairesi Türkiye Faaliyetleri

EK-1

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA PROPAGANDA TEKNİKLERİ				
PROPAGANDA TEKNİKLERİ	UYGULAMA ŞEKİLLERİ	PROPAGANDA YI UYGULAYAN ÜLKELER	PROPAGANDA UYGULANAN ÜLKELER	KULLANIM SIKLIĞI
KORKUYA BAŞVURMA	Londra'ya hava saldırıları düzenlenmesi ile ilgili propaganda söylemlerinde bulunulması	Almanya	İngiltere	3
	Berlin'e hava saldırıları düzenlenmesi ile ilgili propaganda söylemlerinde bulunulması	İngiltere	Almanya	2
	Kızıl Ordu'nun Türkiye'ye saldıracağı haberlerinin yapılması	Almanya	Türkiye	2
	Nazilerin gelişmiş silahlara sahip olduğuna dair propaganda faaliyetlerinde bulunulması	Almanya	Müttefik Devletler	2
	Almanya'nın Türkiye'ye saldıracağı konusunun gündeme getirilmesi	İngiltere	Türkiye	3
BİR OTORİTEYE REFERANS	Türkiye'nin Atatürk'ün emanet etmiş olduğu değerlerden sapmış olduğuna dair	Mihver Devletler	Türkiye	4

	propaganda			
	Atatürk'ün önderliğindeki laik Türkiye'nin Almanya'nın uşağı halini alabileceğine dair propaganda	İngiltere	Türkiye	1
	Hitler'in Napolyon ve Bismarck'a benzetilmesi	Almanya	Almanya	3
	Atatürk'ün üstün kişiliği ve kahramanlığından bahsedilmesi	İngiltere	Türkiye	3
TREN ETKİSİ	Müttefiklerin başarılarının Türkiye'ye gösterilmesi ve eğer Türkiye savaşa katılmazsa elde edilecek kazanımlardan pay alamayacağına dair propaganda	İngiltere	Türkiye	1
KALABALIĞA KATIL	Türkiye'nin bir an önce İkinci Dünya Savaşına katılması gerektiği	İngiltere	Türkiye	4
	Harp malzemelerinin Türkiye'ye göndererek Türkiye'nin müttefiklerin tarafına çekilmek istenmesi	İngiltere	Türkiye	1
KAÇINILMAZ ZAFER	Faşist yönetimlerin demokrasi yanlısı ülkeler karşısında yenik düşeceği propagandası	ABD	Mihver Devletleri	6

	İngilizlerin V/Victory ordu sloganının yayması	İngiltere	Mihver Devletler	1
DOĞRUDAN EMİR	Rusya'nın Türkiye'den toprak talep etmesi	Rusya	Türkiye	3
REDDİN ELDE EDİLMESİ	İngiltere'nin İran'da herhangi bir amacının olmadığına dair Türkiye'nin İnandırılmaya çalışılması	İngiltere	Türkiye	1
	Alman savaş gemilerinin İstanbul Boğazı'ndan geçmediğine dair Müttefik devletlere bilgi verilmesi	Türkiye	Müttefik	1
PİRİLTİLİ GENELLEMELER	Türkiye'nin Boğazların muhafızı olduğuna dair Amerikalı gazetecinin görüşlerini bildirmesi	ABD	Türkiye	1
	Churchill'in Türk- İngiliz dostluğuna dair konuşmaları	İngiltere	Türkiye	3
	Türkiye'yi öven gazete yazılarının yayınlanması	İngiltere	Türkiye	3

	Almanların Turancılara ³⁷² çeşitli vaatlerde bulunmaları	Almanya	Türkiye	1
	Türkiye'nin tarafsızlığı konusundaki yazılarda propaganda yapılması	Müttefik Devletler	Türkiye	3

İkinci Dünya Savaşı'nda Propaganda Teknikleri³⁷³

³⁷² Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz., Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 599-695.

³⁷³ Fatih Aydoğmuş, **İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Propaganda ve Türkiye**, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 138-139

EK-2

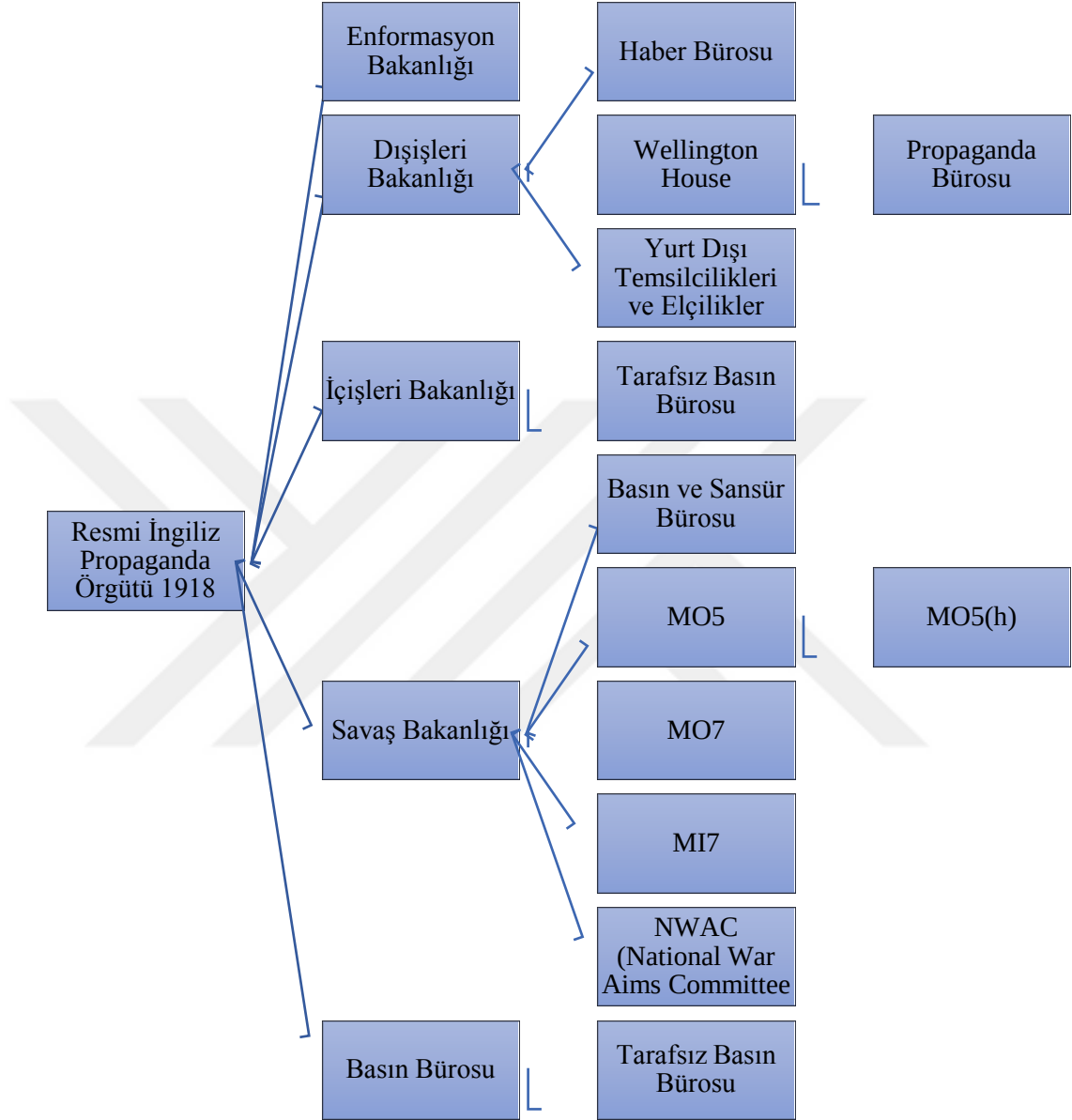
TÜRKİYE'NİN KARŞI PROPAGANDA TEKNİKLERİ				
Karşı Propaganda Teknikleri	Olay	Karşı Propagandanın Uygulanış Şekli	Karşı Propaganda Uygulanan Ülke	Kullanım Sıklığı
Önleme	Türkiye'ye yapılabilecek saldırılar hakkında duyumların artması	Pasif koruma tedbirlerinin uygulanması	Mihver Devletler	3
	Propaganda dergilerinin Türkiye'de satılması	Propaganda dergilerinin Türkiye'de satılmasının engellenmesi gerektiği ile ilgili kamuoyunun bilgilendirilmesi	Almanya ve İngiltere	3
	Nazi Propagandasının Türkiye'de artması	Türkiye'nin gazete yazarları vasıtasıyla karşı propaganda yapması	Almanya	2
	Türkiye'ye casus gönderilmesi	Gönderilen casusların tespit edilerek gerekli bilgiler elde edildikten sonra sınır dışı edilmesi	Müttefik ve Mihver Devletler	2
Doğrudan Doğruya Çürütme	Turancılık fikrinin gerçekleştirilmeye çalışılması	Turancılık fikrinin Almanların bir oyunu olduğuna dair Türk gazetecilerin makaleler yayınlaması	Almanya	2
	Rusya'nın Türkiye'den isteklerini artırması	Rusya'nın isteklerinin Türkiye tarafından kabul edilemez olduğuna dair makale ve yazıların Türk gazeteciler tarafından yazılması	Rusya	4
	Fransa'nın Suriye'den çıkması durumunda	Türkiye'nin hiçbir devletin toprağında	Fransa	1

	Türkiye'nin Suriye'yi işgal edebileceği söyleminin ortaya atılması	gözü olmadığını belirterek karşı propaganda yoluyla bu propagandanın çürütülmesi		
	Almanya'nın Türk gazeteleri hakkında karalama faaliyetleri icra etmesi	Türk gazetecilerinin hiçbir devlet tarafından satın alınamayacağını belirtilmesi	Almanya	2
Dolaylı Çürütme	Türkiye'nin deprem olaylarıyla cezalandırıldı	Bu gibi haberlerin akla ve mantığa uygun olmadığının Türk gazeteleri vasıtasıyla belirtilmesi	Almanya	1
	Müttefik uçaklarının Türkiye'deki havalimanlarını kullanmasıyla tarafsızlığının bozulduğu hakkında Almanya tarafından açıklama yapılması	Türk topraklarına inmek mecburiyetinde kalan Amerikan uçaklarından başka Almanya ve İtalya'ya ait birtakım savaş uçaklarının Türk topraklarına veya sularına indiklerinin Türk yetkililer tarafından belirtilmesi	Almanya	1
Başka Yöne Saptırma	Pravda gazetesinin Türk gazetelerinin hep komünist düşmanı olduğunu belirtmesi	Türkiye'nin Rusya'ya karşı dostça tavırlar sergilemesine rağmen Rusya'nın Akdeniz'e inme politikasından vazgeçmediğinin belirtilmesi	Rusya	2
Sessizlik	Almanların İstanbul'u ve Boğazları işgal edeceğine dair İngiliz propagandasına inananların göçe hazırlanması	Sadece hükümet duyurularına ve Ankara radyosuna ve gazetelerin haberlerine itimat edilmesi gerektiğinin bildirilmesi	İngiltere	1

	Nazi propaganda basını tarafından Türkiye'nin İngiltere ile dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzalayarak Atatürk tarafından çizilen politika çizgisini bıraktığı şeklinde propaganda haberlerinin yapılması	Bu tür propaganda yapanlarla konuşulmaması ve dikkate alınmaması gerektiğinin bildirilmesi	Almanya	2
Kısıtlayıcı Tedbirler	İngiliz propaganda filmlerinin Türkiye'ye ithal edilmesi	Bu tür filmlerin ithalinin son verilmesine dair gerekli yazışmaların yapılması	İngiltere	1
	Rusya'nın Türkiye'de komünizm fikirlerini yaymak için Almanya'nın yaptığı gibi eğitim gören öğrencileri hedef alması	Millî Eğitim Bakanlığı'nın bu konuyla ilgili tedbir alması	Rusya	1

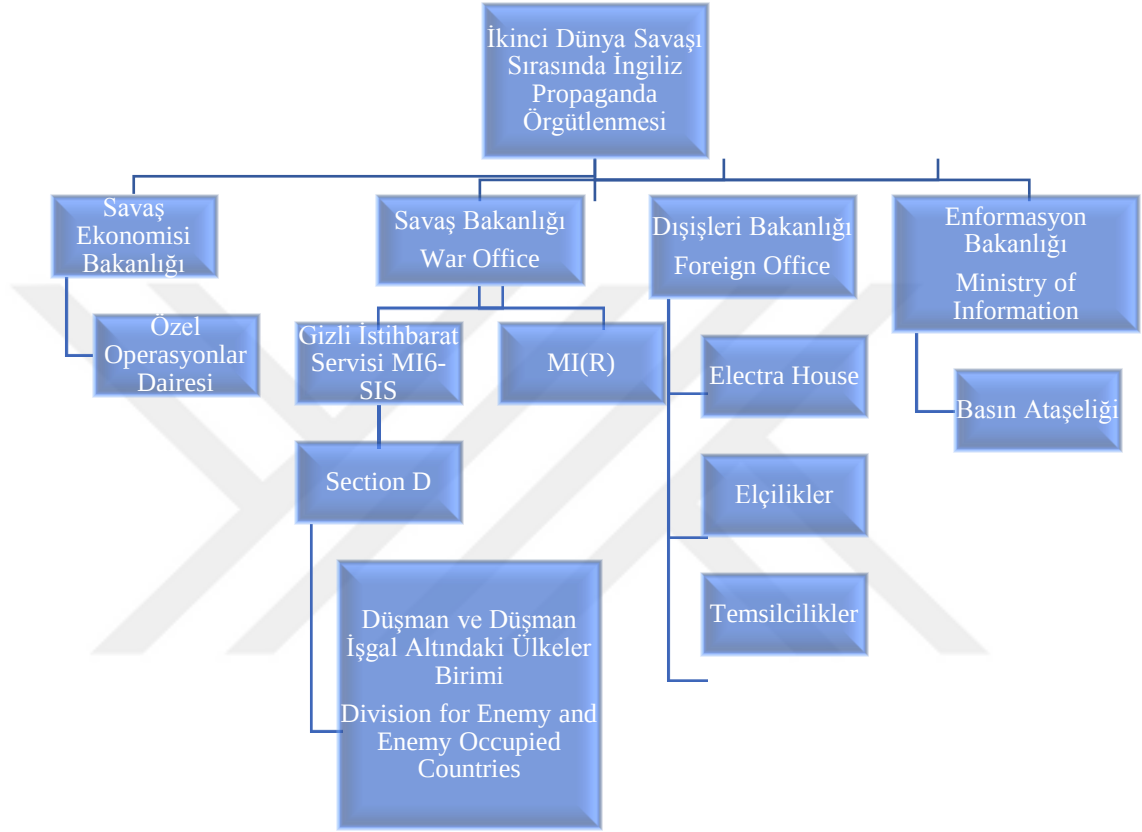
Türkiye'nin Karşı Propaganda Teknikleri³⁷⁴

³⁷⁴ Aydoğmuş, a.g.e., s. 179-180

Birinci Dünya Savaşı Sırasında İngiliz Propaganda Yapılanması³⁷⁵

³⁷⁵ Detaylı bilgi için bkz. Servet Avşar, **Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2020, s. 594-605

İkinci Dünya Savaşı Sırasında İngiliz Propaganda Yapılanması

Özel Operasyonlar Dairesi
(Special Operations
Executive-SOE)

Electra House

Section D

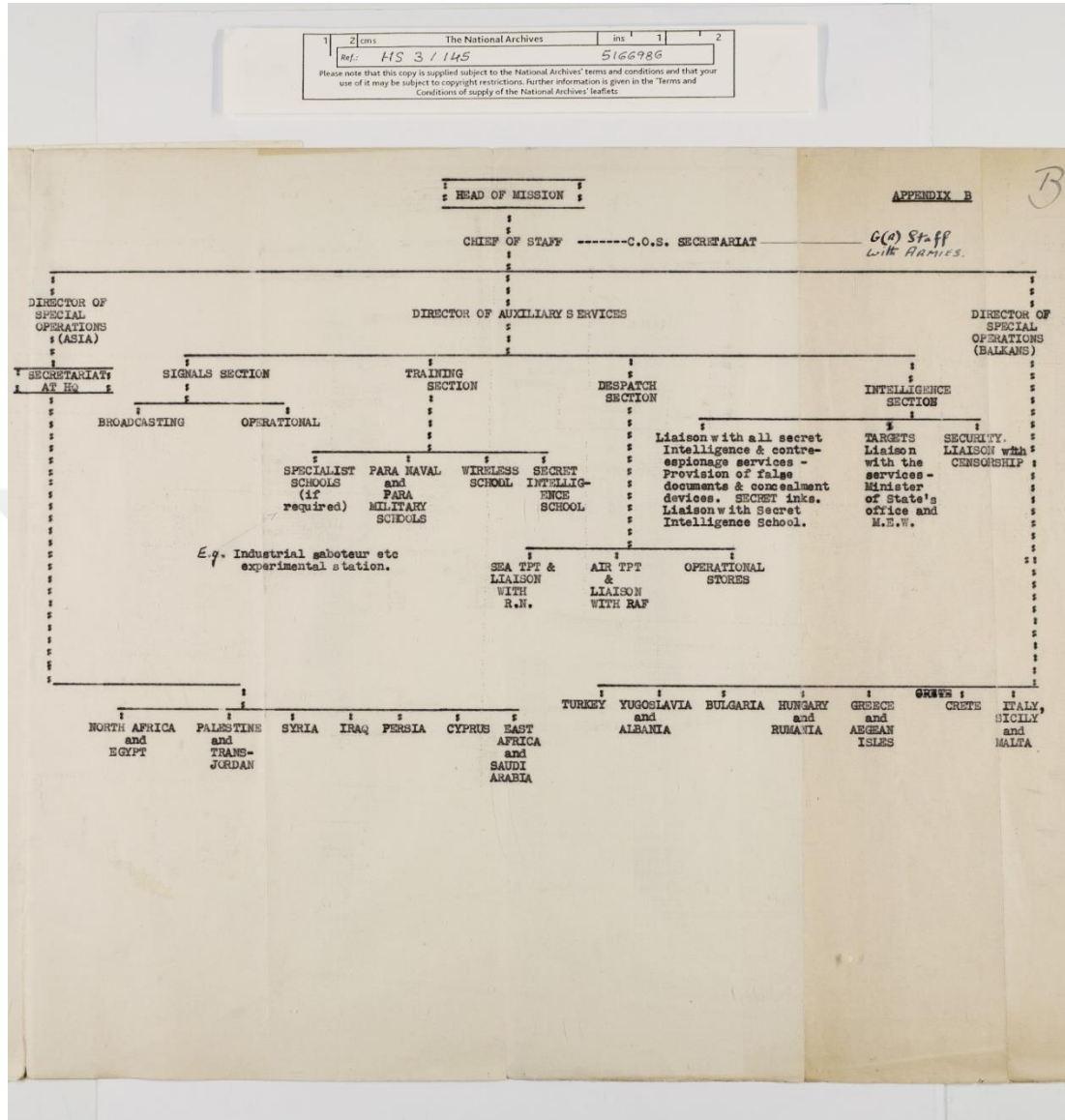
Askeri İstihbarat
Araştırma Birimi (MI-R)

Özel Operasyonlar Dairesini oluşturan birimler.

Özel Operasyonlar Dairesi Yöneticileri³⁷⁶

³⁷⁶ Bkz. SOE'nin Yönetici Kadrosu. Nigel West, **Secret War: The Story of SOE, Britain's Wartime Sabotage Organisation (eBook b.)**, Frontline Books, South Yorkshire, 2019, s. 50

Özel Operasyonlar Dairesi Ortadoğu Yapılanması³⁷⁷

³⁷⁷ HS 3/145, **Head of Mission**, August 1942.

*Amerika'nın Mihver Devletleri düşman olarak nitelendirdiği propaganda afişi.

EK-9(A)

13. IV. 1939
/ 1939
Özü: İzmir İtalyan
konsolosluğunda tertip
edilen konser hakkında .

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şube : 4 . A .
Hususi :
Umumi : 18788

C. H. P. Genel Sekreterliği
21870 13 Nisan 1939
Parti Genel Sekreterliğine

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

25/3/39 günü Faşist'lerin Roma'ya yürüyüşlerinin yıl -
dönümü olması münasebetiyle İzmir İtalyan Konsolosluğunda bir kon-
ser tertip edilmiş ve saat 18 dan 19,30 a kadar devam etmiştir .
Bu konsere Yunan General ve Pelesenk fahri konsolosları ile eşle-
ri ve Ankara seyahatında bulunan Alman Genel konsolosunun eşi -
ve oğlu ile 300 ü müteceviz kadınlı erkekli İtalyan kolonisi iç-
tiren etmiş ve İtalyan Erkek ve kız talebelerinin bir kısmında
faşist elbisesi giydikleri görülmüştür .

Bu toplantıya İtalyan ve Alman istiklâl marşları ile bağ-
lanmıştır . Konserde İzmir Halkevi Müsiki kolu mensuplarından Mer-
kez Bankası memuru Faik Onural, Suca Ortaokul müsiki öğretmeni Ham-
di Akay, Ticaret Odası memurlarından Celâl Candas ve Denizbank me-
murlarından Hafi Puyan ve Ziraat Bankası memurlarından Sabahat -
Akgöl ve Diğgi Kenan Çelebi bulunmuşlardır .

Konser esnasında Sabahat Akgöl adındaki kadının İtalyanca
Almanca ve Türkçe şarkılar söylediği ve İtalyan konsolosu tara-
fından hazırlanmış bir buket'in de faşist elbiseli bir çocuk ta-
rafından kendisine verildiği ve bu konsörde vazife alan Halkevi
mensuplarıyla davetliler arasında bulunduğu anlaşılan Diğgi Kenan
Çelebi'nin vaziyetleri tetkik ve konsolosla sıkı surette alakalı
görülen Sabahat Akgöl'ünde duruma ve temsaları incelenmekte oldu-
ğu İzmir Vilâyetinin iş'arından anlaşılmıştır .

Saygılarımla arz ederim .

Başvekilat Yüksek Makamına, Riyaseti Cümhur U. Katipliğine,
Hariciye, Maarif ve İktisat Vekâletleriyle Genelkurmay Başkanlığına
Parti Genel Sekreterliğine arz ve Milli Emniyet As. Reisliğine ya-
sılmıştır .

Dahiliye Vekili
14.4.939
Karşılık yazılacak bitiye ait olduğu şubenin gün ve sayısının yazılması.

14.4.39
SA 1873

*Faşist propaganda metinlerinin genel sekreterliğe sunulduğu.

EK-9(B)

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Kendiyet Unvanı Mâdresine

Şube : H.S.
Mümet :
Umumi : 1453

2/6 / 1939
H : Faşist propagandası

H.K.
C. H. P. Genel Sekreterliği
23779 10 Kısım
Eli:

Halk Partisi Genel Sekreterliğine

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

1 - Hariç memleketlere gönderilen İtalyan konsolos ve memurlarıyla muallim, Papas ve bu gibi meslek ve ticaret erbabını en iyi ve kudretli faşistler arasından seçtikleri malumdur. Bunlar bulundukları yerlerde yaşayan İtalyanların % 90 nını Faşist yapmağa muvaffak olmuşlardır. Filhakika hariçte yaşayan İtalyanlar İtalyada Faşist idare tarafından halka tahmil edilen ağırlıkları bilmedikleri için Faşistliği kolaylıkla kabul ettikleri muhakkak ise de Faşist propagandacılarının da bunda büyük tesirleri inkâr edilemez.

Son defa İran veliahdinin evlenmesi münasebeti ile İran'a giden heyetlerin çoğu Suriyeden geçmişlerdir. Bu heyetler gidiş ve dönüşte bazı mutat zevat tarafından karşılanmış-
tır. Fakat İtalyan propagandacıları, kendi heyetlerini konsoloshane erkânı ve diğer memurlar başta olduğu halde en küçük çocuca kadar bütün İtalyan kolonisini istasyonda hazır bulundurmuşlar ve mutan-
tan bir surette karşılamışlar ve uğurlamışlardır ve bu suretle gerek kendi kolonilerine ve gerekse yerlilere Faşist tesanüf ve Faşist uhuvveti hakkında örnek vermek istemişlerdir.

Bu , İtalyan propagandacılarının her vesileden istifade ederek propaganda mevzuları bulduklarını ve propaganda-
larını yalnız yazı ve lisan ile değil filen de yapmağı ihmal etme-
diklerini göstermektedir.

Şayanı tatbik bir propaganda faaliyeti olmak iti-
barıyla bilgi için saygı ile arz ederim.

490 01 605 96 5

Kısa bir zamanda bilgi aktarılacağı için bu ve sayıların yazılması.

*Faşist propaganda metinlerinin genel sekreterliğe sunulması.

EK-10(A)

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ

Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube : H.S.
Hususi :
Umumi : 2292

17/11/1937
H : Suriye ve Lübnan
Türkler aleyhindeki fa-
liyeteye dair .

1 - Suriye ve Lübnan'da Türkler aleyhindeki cereyanın devam ettiğine ve Halep delegesi Davit'in Türk düşmanlığı faaliyetine dair alınan haberler hülâsası ilişik olarak takdim kılınmıştır.

Yüksek bilgileri için saygı ile arz ederim .

2 - Başvekalet yüksek makamına, Riyaseticumhur Umumi Kâtipliğine, Genelkurmay Başkanlığına, Hariciye vekâletine arz edilmiş ve Millî Emniyet hizmeti Reisliğine yazılmıştır.

Dahiliye Vekili

İsmail Hakkı

İsmail Hakkı
26-11-1937

-2-

Karşılık yazılacak hitape ait olduğu subesinin gün ve sayısının yazılması.

030	10			265	788	21
-----	----	--	--	-----	-----	----

n

*Suriye ve Lübnan'da Türk aleyhtarı propaganda ve faaliyetlerde bulunulduğu.

1 - Suriye ve Lübnan'da Türk düşmanlığı halen berdevamdır. İkinci ve üçüncü derecedeki subaylar ve sivil memurlar da bu düşmanlığın artmasına sebep oluyorlar. Bunlar, "Alınan bütün tedbirler ne almanya ve ne de İtalya içindir. Türkiye içindir. Türkiye'nin muahedeleri yırtarak veya bir kolayını bularak Suriye'ye bir yürüyüş yapması her zaman muhtemeldir. Onun bitaraf görükmesi büyük bir tehlikedir. Düşmanımızla birleşmesi muhtemeldir. bundan dolayıdır ki Elcezire ve Halep mintikaları ~~Türkiye~~ ~~+~~ takviye ve tahkim olunmaktadır.

2 - Halep delegesi Davit, Eylül ayının başlangıcında Halep gazetesi ve muharrirlerine Türkiye konsoloshanesine gitmemelerini, onlarla temas etmemelerini, Konsoloshane içinde adamları bulunduğu için gizli temas ve mubahaselerden de haber alabildiklerini söyleyerek ; tehdid etmiştir .

Bu tehdiide maruz kalan gazetecilerden birinin; " Türklerle dost değilmisiniz ?" sualine davit ; "Biz dostuz , fakat onlar samimî dost olmuyorlar." cevabını vermiştir .

Gerek Suriye ve gerek Lübnan'daki konsoloshanelerimizin de nezaret altında bulundurulmasına devam edilmektedir .

--:--:--:--:--

020 10 265 788 (2)

*Suriye ve Lübnan'da Türk aleyhtarı propaganda ve faaliyetlerde bulunulduğu. 2

EK-11(A)

M.

T. C.
BAŞVEKALET
MATBUAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı : 3132
2554

Ankara: 28/IX/940

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Başvekalet Yüksek Makamına

Almanların Propaganda mecmuası Signal aleyhin-
de gazetelerimizin neşriyatı çoğalmakta ve bu mecmua-
nın satıştan men'i istenmektedir.

Bu hususta 27 Eylül 1940 tarihli "Sontelgraf"
gazetesinde çıkan Reşad Feyzi'nin "Gizli Zehir" adlı
yazısı ilişik olarak sunulmuştur.

Mezkûr mütaleayı en derin saygılarımla yüksek
tensibinize arz ederim.

A.Ş.

Matbuat Umum Müdürü

Selim E. Sarpen
(Selim E. Sarpen)

İlişiği: 1 Kupür

İşin

2.10.940

1030 10 232 561 17

*Almanların propaganda dergisi Signal aleyhinde Son Telgraf gazetesinde
çıkan Reşad Feyzi'nin yazısı.

zümreden bir çok insanları, vapurda, tramvayda, Signali okurken veya resimlerine bakarken görüyorsunuz.

Güzel baskılı, gazetecilik ve propagandacılığın bir şaheseri olan bu magazinin en çok sürüleni fransızca nüshalarıdır.

Fakat, bu fransızca magazin Berlinde yazılır, Berlinde tertiplenir, Berlinde basılır. Yani nazi fikirlerini yaymağa mahsus bir âlettir. Ve bütün dünya hâdiselerini nazi noktai nazarına göre izah eder, fikri mahsuslarla mütalealar yürütür, doğru veya yanlış olduğuna dair hükümler verir.

Signali alanlar, eminim ki, çok masum ve hüsnüniyet dolu bir ruh-tadırlar.

Düşündünüz ki, müthiş bir masrafla çıkan bu magazin İstanbulda ancak 15 kuruşa satılıyor. Bayilere ise 5 kuruştan veriliyor. Neredeyse, utanmasalar, bedava dağıtacaklar. Bir güzel resim kesmek, bir moda yazısı okumak, bir muharebe tafsilatı öğrenmek, bir hikâye dinlemek uğruna, Signalin sahife ve satırları arasındaki gizli zehiri teneffüs ettiğinizi unutmayınız.

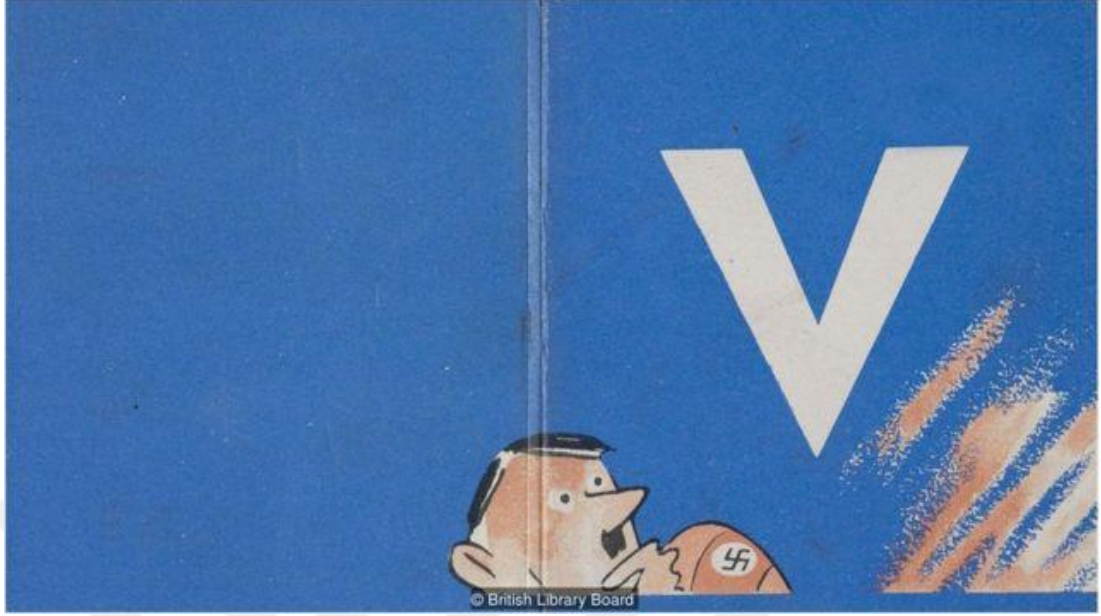
RESAT FEYZİ

*Almanların propaganda dergisi Signal aleyhinde Sontelgraf gazetesinde çıkan Reşad Feyzi'nin yazısı.

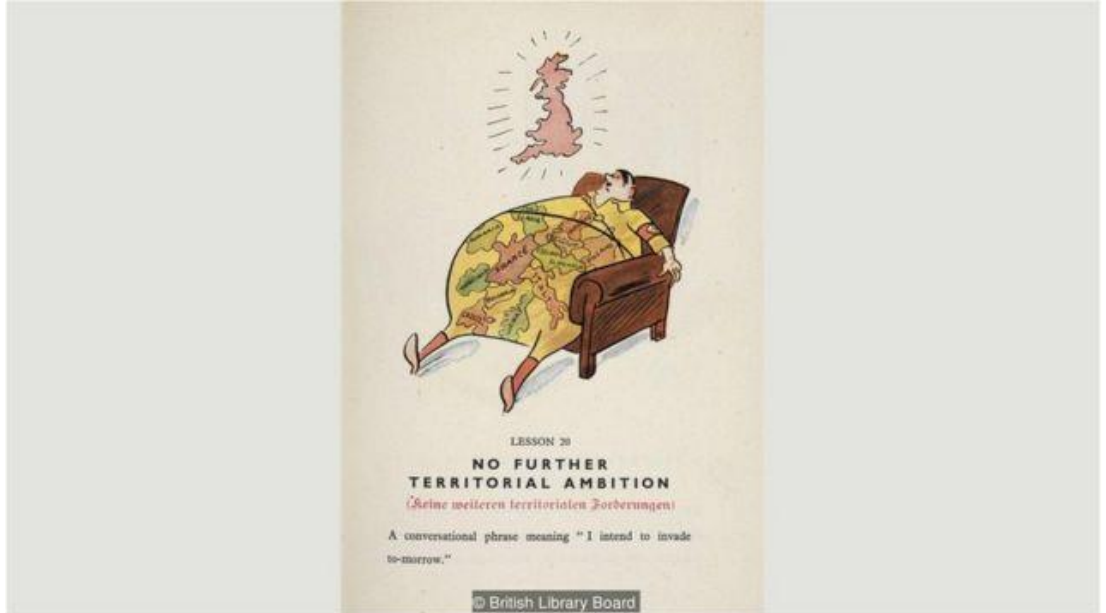
*İkinci Dünya Savaşı'nda Alman denizaltı saldırılarından ABD ve Kanada ticaret gemilerini korumak için bu konu ile ilgili kimsenin konuşmamasını sağlamak için hazırlanan İngiliz propaganda afişi.

EK-13

* İkinci Dünya Savaşının Müttefikler açısından simgesi haline gelen “V” zafer işareti temalı İngiliz propaganda afişi.

EK-14

* İngilizlerin Nazi yayılmasına karşı mizah propaganda afişi. “Kimsenin toprağında gözümüz yok: yarın işgal etmeyi düşünüyorum demenin bir başka yoludur”

* İkinci Dünya Savaşında Almanların “Nazi Savaş Makinesini” işlediği propaganda afişi

EK-16

* Kablosuz İletişim Uzmanı ajan Yvonne Corneau

EK-17

* Fransa tarafından ajan Ben Cowburn'a verilen yüksek onur madalyası.

EK-18

*SOE ajanı Jacket Khaki'nin üniforması.

EK-19

* Kod adı “Michalaki” olan SOE memuru Patrick Leigh Fermor

EK-20

Soldan sağa: Gilbert Galletti, Patrick O'Regan, John Roper, Christine Granville ve Leonard Hamilton. Ağustos 1944 Queyras Valley.

© IWM HU 57120

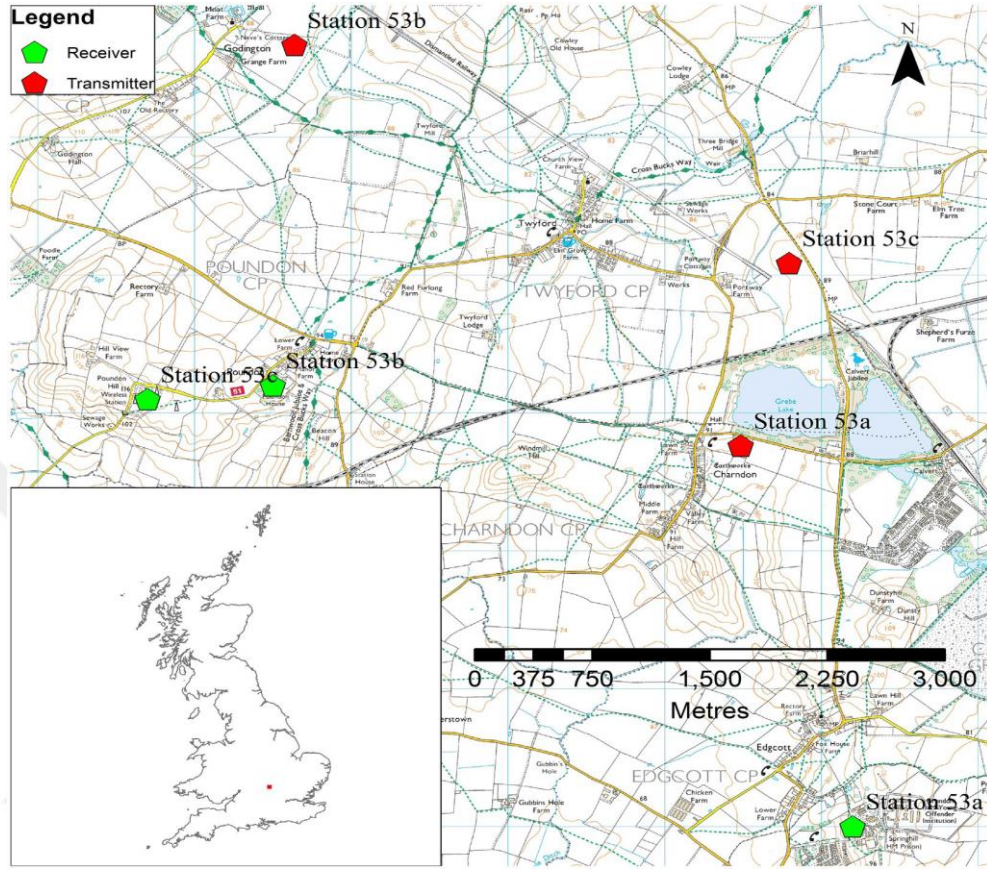
EK-21

*SOE Ajanları için yapılmış özel savaş teçhizatları

* 08/05/1945 tarihinde BBC o dönemdeki Yakın Doğu servisinin zafer programları çerçevesinde yollardaki havayı aktarmaya hazırlanıyor. © BBC

Özel Operasyonlar Dairesi'nin kablosuz ağ merkezi olan “Ana İstasyon” binalarının dağılımı³⁷⁸

³⁷⁸ SOE'nin kablosuz ağ merkezi olan “Home Station” binalarının dağılımı (Londra), Bkz. Derwin Gregory, **a.g.m.**, s. 291

1	2	The National Archives	ins	1	2
Ref.: <u>FO 371/30096</u> <u>RC5166985</u>					
Please note that this copy is supplied subject to the National Archives' terms and conditions and that your use of it may be subject to copyright restrictions. Further information is given in the 'Terms and Conditions of supply of the National Archives' leaflets					

R No. R 1/6

P.J.D.

Draft.

Sir H. Knatchbull-Hugessen,

ANGORA.

Telegram.

No.....

Cypher.

INDIV.

SPECIAL (HALSO)

Mr Loxley, 1/8

For S.O. 2 concurrence

RUB.
4/8

F.O.,

, 193

Despatched M.

IMPORTANT. Most Secret. Bulso.

DEDIFF

Following on the collapse of the Balkans, S.O.2 have been preparing ~~for~~ ^{intensified} plans for work in connexion with the Balkan territories, and are now ready to start operations. Work in question must in present circumstances be centralised in Istanbul where Balkan organisation has been functioning for some time under Bailey.

2. Following senior members of S.O.2 staff have been selected for this work:

For Bulgaria Norman Davis, now James Macewen Cameron. Hungary Basil Davidson now John Brian Craig. Yugoslavia Hugh Seton Watson who has already resided Istanbul last December and would have returned there but for Bulgarian collapse.

3. Bailey, to whom you have already accorded rank of Assistant Military Attaché, is likely to be ~~undoubtedly~~ detained in Cairo, and it is proposed that John Bennett should go to Istanbul for a period of one month as his substitute.

4. Bennett is now waiting at Aleppo for instructions to proceed, and persons mentioned in para.2 left London a few days ago and should arrive Cairo August 3rd. They would like to reach Istanbul between August 10th and 15th.

5./

Özel Operasyonlar Dairesinin İstanbul Yapılanması

1	2	The National Archives	ins	1	2
Ref.: <u>EO 371 / 30096</u> <u>RC5166985</u>					
Please note that this copy is supplied subject to the National Archives' terms and conditions and that your use of it may be subject to copyright restrictions. Further information is given in the 'Terms and Conditions of supply of the National Archives' leaflets					

NOTHING TO BE WRITTEN IN THIS MARGIN.

See R 6176/G
884

(R 7396/1102/G)
not attached

It would undoubtedly
had been better had
S.O.2 consulted us
about these arrangements
before the party
actually left England.

Minutes.

R7687 / G

S.O.2. activities in Turkey.

15 AUG 1941

Mr. Brook informed Mr. Addis and me yesterday that S.O.2 wished to establish three or four of their staff in Istanbul in order to carry out activities for Balkan countries from there. It would be necessary for the persons concerned to have some sort of status.

Mr. Brook was told that there seemed to be no reason why the Foreign Office should not put the question up to the Ambassador, leaving it to him to decide the exact status of the persons concerned.

It may be remarked that the people concerned are some of the more senior and responsible members of the S.O.2 staff. Sir H. Knatchbull-Hugessen agreed some time ago to accept one S.O.2 man, Mr. Bailey, at Istanbul, and accorded him the status of Assistant Military Attaché, which places him in Category 3. The three or four new members should, no doubt, also be placed in the same category, although the Ambassador may prefer to give them a position other than that of Military Attaché, e.g. cypher officer or pro-Consul.

It is unfortunate that just as we are asked to approach Sir H. Knatchbull-Hugessen on behalf of S.O.2 in this important matter, they have completely spoilt the wicket by facing us with a fait accompli regarding the arrival of the Bulgarian Dimitroff, and forcing us to put to Sir H. Knatchbull-Hugessen a case which he has turned down, and which has evidently annoyed him greatly. Although, therefore, I feel that we cannot do otherwise than support the present request by S.O.2, the request will not fall on sympathetic ears and our telegram to Sir H. Knatchbull-Hugessen must be tactfully drafted.

→ Mr. Brook has now sent over the attached draft telegram. It does not seem to me quite to put the case as we wish to and I submit an alternative draft.

P. Dickinson

31st July, 1941.

P.N.H.
1/8.
Mr. Bailey

Özel Operasyonlar Dairesi Türkiye Faaliyetleri